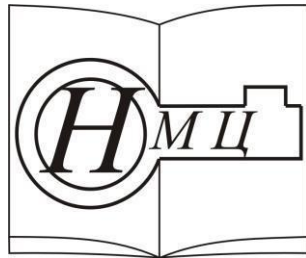

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

ВІСНИК

**Науково-методичного центру навчальних закладів
сфери цивільного захисту**

№ 26-2017

Харків

Друкується за рішенням Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту
Протокол від 29.05.2017 р. № 21

Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту № 26. — Х.: НУЦЗУ, 2017. — 98 с.

Включає інформаційно-аналітичні та навчально-методичні матеріали з питань навчальної та методичної роботи у процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах ДСНС України.

Для науково-педагогічних і практичних працівників ДСНС України

Редакційна колегія:	Садковий В.П., д-р наук з держ. управління, професор Назаров О.О., канд. психол. наук, професор Уваров Ю.В., канд. техн. наук, доцент Стельмах О.А., канд. техн. наук, доцент Тімченко О.В., д-р психол. наук, професор Рябініна О.В., д-р філос. наук, професор Асоцький В.В., канд. психол. наук
Відповідальний за випуск	Кравців С.Я. (057) 704-14-32
Редактор	Хорошилова К.В.

ЗМІСТ

Бенцман Ю. І.

Сучасні інтерактивні методи навчання..... 5

Богдан Р.І., Федор О.Т.

Особливості використання мережі інтернет для формування культури безпеки життєдіяльності..... 11

Букін М.П., Ігнат'єв О.М.

Підвищення ефективності педагогічних систем за рахунок імітації психофізіологічних процесів сприймання текстової інформації 14

Волянський П.Б.

Підвищення рівня підготовки керівників сфери цивільного захисту за рахунок розвитку їх креативних якостей..... 21

Калушин В.М.

Стимулювання позитивного ставлення слухачів до підвищення фахового рівня у сфері цивільного захисту.....27

Клим'юк М.М.

Ліцей цивільного захисту в системі профільної освіти. Реалії та перспективи.....29

Коренчук О.С., Войтенко В.В.

Використання засад андрагогіки у навчальному процесі з функціонального навчання у сфері цивільного захисту..... 32

Кочерга Є.В.

Ментальні карти як ефективний інноваційний метод навчання з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності36

Лабузна Л.В., Куделькіна Т.В.

Професійна компетентність – основа педагогічної майстерності..... 39

Лептуга О.К.

«Дихання» як інтерактивний метод.....42

Литвин А. В.

Застосування інтернету та хмарних технологій у професійній підготовці фахівців цивільного захисту..... 44

Мул А.М.

Застосування інноваційних технологій в освітньому процесі..... 46

Островерх О.О., Савченко О.В.

Формування мотиваційно-ціннісного компонента правової компетенції у майбутніх фахівців ДСНС України..... 54

Повшєдні І.М., Вітюк В.П.

Реалізація комунікативного підходу через призму діалогічного мовлення у процесі навчання іноземній мові радіотелефоністів пожежо-рятувальних підрозділів..... 56

Сербин В. А., Покалюк В. М.

Підвищення дієвості професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів..... 59

Тарахно О.В., Чікаліна Т.М.

Державні стандарти професійно-технічної освіти в системі підготовки фахівців у сфері цивільного захисту..... 63

Ткаченко Ю.М.

Соціально-психологічний тренінг – важливий метод підготовки фахівців у навчальних закладах сфери цивільного захисту..... 69

Уваров Ю.В., Чікаліна Т.М.

Сучасні підходи до створення професійних стандартів у системі освіти... 72

Фомін Г.В., Гафіатуліна І.В.

Деякі аспекти методичного супроводу практичної підготовки на підприємствах, в установах, організаціях, що проводять спеціальні навчання, тренування з питань цивільного захисту..... 77

Чвалун С.В.

Андрагогічна модель навчання – один із напрямів удосконалення навчально-виховного процесу..... 79

Шихненко К.І.

Теоретичні засади іншомовної підготовки фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій..... 89

Шмига С.А.

Впровадження методу case-study в ході проведення функціонального навчання з питань цивільного захисту..... 95

Бенцман Ю. І., викладач обласних курсів удосконалення керівних кадрів НМЦ ЦЗ та БЖД Київської області

СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту керівних, управлінських кадрів і фахівців для потреб центральних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій відіграє ключову роль у загальній системі підготовки населення різних вікових груп, соціальних та професійних кіл до дій у надзвичайній ситуації (НС).

Ускладнення процесу забезпечення безпеки у НС з'являється під час спільного виконання дій людьми. В цьому випадку можливі варіанти дій залежать від підготовленості кожної людини, її вміння діяти у ситуації, яка склалася, відповідно до завчасно спланованих заходів з реагування на НС.

Чинним законодавством встановлено, що громадяни України зобов'язані вивчати основні способи і правила захисту від наслідків НС. Центральні, місцеві органи виконавчої влади та виконавчі органи рад із цією метою створюють необхідні ресурси та здійснюють управління ними.

Основу таких ресурсів, перш за все, складають педагогічні кадри мережі навчально-методичних установ єдиної системи цивільного захисту, об'єкти навчально-матеріальної бази підприємств, установ і організацій, програмно-методичні матеріали та освітні технології з підготовки населення за відповідними групами та навчальними категоріями.

Якісне проведення функціонального навчання та сприяння органам виконавчої влади і органам місцевого самоврядування у виконанні завдань із підготовки населення до дій у НС можуть забезпечити лише професійно підготовлені педагогічні кадри навчальних закладів та навчально-методичних установ, які встановленим порядком пройшли процедуру сертифікації та отримали право на реалізацію короткострокового, курсового та практичного навчання у сфері цивільного захисту.

Усі ми є свідками того, що світ останнім часом невідомо змінився і продовжує змінюватися. Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. Сьогодні в межах життя одного покоління відбуваються кардинальні зміни, які стосуються всіх напрямів існування людини. Всі ці зміни вимагають від суспільства винахідливості, гнучкості, творчого підходу до розв'язання проблем, уміння застосовувати знання в реальному житті. Однак ці вміння не беруться нізвідки, їх треба формувати і розвивати, в тому числі й ті, що стосуються підготовки слухачів у разі виникнення НС. Тому навчально-методичні центри ЦЗ та БЖД розуміють значення цих процесів соціуму, несуть особливу відповідальність за вміння пристосовуватись до змін, за формування навичок безпеки життєдіяльності у слухачів.

Сьогодення вимагає кардинальної зміни самого процесу навчання, його форм і методів. Актуальності набуває не засвоєння окремих умінь і навичок, а розвиток індивідуальних особливостей; не педагогічні вимоги, а педагогічна

підтримка, співробітництво і діалог керівника заняття зі слухачами; не обсяг знань, а цілісний розвиток, саморозвиток особистості слухача, його включення у значущу діяльність та орієнтація на успіх.

У навчальному процесі за програмами короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення використовуються наступні основні види навчальних занять: лекції, практичні, семінарські та виїзні заняття, групові вправи, ділові або рольові ігри, аналіз конкретних виробничих ситуацій, консультації тощо. Вони поєднуються з методами ігрового навчання і контрольно-перевірочними методами та прийомами самостійної роботи, тобто використовуються в основному активні форми навчання. Перевага тим чи іншим з них надається залежно від теми, мети і завдань заняття, складу слухачів.

Очікуваний результат досягається тоді, коли вдало визначено форму заняття, а викладачеві притаманні висока методична культура, він добре знає аудиторію, тему, вміє використати всі наявні засоби активізації заняття, залучити слухачів до власних роздумів – здобути думку, розгорнути дискусію, дати об'єктивну оцінку участі кожного з них у занятті.

Серед сучасних інтерактивних методів проведення занять на обласних курсах удосконалення керівних кадрів особливе місце займають: **метод мозкової атаки, «кругий стіл», дискусії, ситуаційний аналіз, аналіз конкретних ситуацій, метод кейс-стаді.**

Метод мозкової атаки – це метод розв'язання невідкладних завдань за короткий час. Сутність методу полягає в тому, що необхідно висловити якнайбільшу кількість ідей за невеликий проміжок часу, обговорити їх та класифікувати. Цей метод використовується для вирішення складних проблем. Метод мозкової атаки можна використовувати в різних видах діяльності: в роботах з малими та великими навчальними групами, командами, в індивідуальній роботі.

При організації «мозкової атаки» виходять із пропозиції, що використанні звичайних прийомів обговорення й вирішення проблем виникненню новаторських ідей перешкоджають контрольні механізми свідомості, які сковують потік цих ідей придушенням звичних, стереотипних форм прийняття рішень. Гальмуючий вплив справляють так само страх невдачі, страх виглядати смішним і т.д. Під час проведення заняття створюються дві групи: учасники «мозкової атаки – ті, хто повинен запропонувати нові варіанти рішення потрібного завдання, і члени комісії, які будуть обробляти запропоновані матеріали. У групу генерування ідей спочатку призначається керівник. Він укомплектовує команду. Керівник повідомляє її учасників про суть розв'язуваної проблеми за 2–3 дні до її проведення. Проблема повинна бути позначена якомога чіткіше та всебічно. Під час проведення «мозкової атаки» у групі створюється сприятлива атмосфера. Цьому сприяє склад групи, поведження керівника, вибір приміщення, освітлення й т.д. Пропозиції (ідеї) не можна негативно оцінювати ні словом, ні жестом, ні інтонацією. Бажаними є їх підтримка й розвиток. Свої

думки учасники повинні висловлювати відверто й вільно. Не треба остерігатися того, що пропозиції можуть бути нереальними. Нерідко саме вони зменшують скутість групи і є першопричиною виникнення оригінальних ідей. Чим більше ідей, тим краще. Слід прагнути того, щоб пропозиції надходили швидко, це зменшує скутість групи.

«Круглий стіл» – метод проведення заняття зі слухачами, які, як правило, мають досвід роботи, здійснювали практичну діяльність з питання, що обговорюється. На «круглому столі» слухачі можуть і повинні спробувати обґрунтовано поставити питання за темою обговорення, серйозно аргументувати підходи до їхнього вирішення, а також повідомити про вдалий і невдалий досвід. «Круглий стіл» – це свого роду нарада з обміну досвідом і обговорення практичного досвіду, досягнень і помилок. В такий спосіб слухачі освоюють зміст теми, її ключові проблеми. Є декілька варіантів проведення «круглого столу».

Пасивний варіант – полягає у тому, що кілька викладачів або фахівців розкривають тему, а група слухає. Ця форма застосовується через відсутність попередньої підготовки або при бажанні продемонструвати слухачам професійний рівень обговорення теми.

Інша форма пасивного варіанта – форма «чоловічої розмови», коли кожний з тих, хто бере слово, говорить про своє, загальна розмова й обговорення не проводиться, а викладач тільки надає слово і слухає разом з усіма.

Активний варіант «круглого столу» – відбувається саме обговорення, викладач, зумівши зав'язати розмову «зі зворотним зв'язком», спрямовує його. При цьому рекомендується поділити слухачів на групи й спочатку обговорити тему в малих групах (4–6 чоловік), а потім спільно. При цьому певні результати дає прийом черговості доповідей з питань теми.

Дискусія – активний метод проведення занять, покликаний мобілізувати практичні й теоретичні знання, погляди слухачів на проблему, що розглядається.

Дискусія є доречною під час розгляду спірних питань, але у навчальному процесі може не виникати ситуації, пов'язаної зі спірністю трактувань. Із цих причин заздалегідь планувати проведення заняття як дискусію не є коректним у повній мірі. Основні передумови використання дискусії в активному навчанні такі: необхідно у складі теми, що досліджується, знайти питання, щодо яких слухачі свідомо дотримуються істотно різних точок зору. Це може бути зроблено в ході лекцій й інших занять; слід визначити, чи відносяться ці спірні питання до інтересів, що зачіпають багатьох.

Потрібно уявити собі, наскільки плідною може бути дискусія, насамперед з погляду ефективності навчального процесу, засвоєння програмного матеріалу. Якщо викладач знайде всі ці передумови достатніми, можна застосувати метод дискусії.

У ході дискусії викладач навчає не будь-якій позиції, а вмінню викладати й аргументувати будь-яку позицію, обрану тим або іншим слухачем.

Він повинен допомогти опонентам виявити свої сильні сторони, знайти нові вдалі аргументи. Іноді викладачу доводиться імітувати позицію, не представлену жодним із слухачів, однак необхідну «для повноти картини», тому що в житті ця позиція є. Викладач повинен знайти способи змусити слухачів прислухатися один до одного, залучити їх до загальної дискусії.

Ситуаційний аналіз полягає в тому, що слухачі, ознайомившись з описом проблеми, самостійно аналізують ситуацію, діагностують проблему й надають свої ідеї та рішення в дискусії з іншими слухачами.

Залежно від характеру висвітлення матеріалу використовуються ситуації – ілюстрації, ситуації-оцінки й ситуації-вправи.

Ситуація-ілюстрація містить у собі приклад з управлінської практики (як позитивний, так і негативний) і спосіб вирішення ситуації.

Ситуація – оцінка являє собою опис ситуації й можливе вирішення в готовому виді: потрібно тільки оцінити, наскільки воно є правомірним й ефективним.

Ситуація – вправа полягає в тому, що конкретний епізод управлінської діяльності підготовлений так, щоб його рішення вимагало яких-небудь стандартних дій, наприклад розрахунку нормативів, заповнення таблиць, використання юридичних документів.

У навчальному процесі найчастіше використовуються три види ситуацій:

- ситуація відома: для її вирішення є конкретні зразки; у цьому випадку метод вирішення ситуації є стандартним;
- ситуація подібна: у цьому випадку її необхідно порівняти з іншими подібними ситуаціями; подібні ситуації не завжди є аналогічними, але в той же час можуть мати єдину основу, яку можна видозмінювати, наближаючи до розглянутої ситуації;
- невідома ситуація: така ситуація не зустрічалася у практичній діяльності, й її не можна порівняти з яким-небудь зразком, а необхідно знайти новий метод її вирішення.

Ситуаційний аналіз включає метод аналізу конкретних ситуацій, метод «кейс-стаді», метод «інциденту», розбір ділової кореспонденції («баскет-метод»).

Аналіз конкретних ситуацій – найбільш прийнятний в умовах курсового навчання метод ситуаційного аналізу – традиційний аналіз конкретних ситуацій, що включає глибоке й детальне дослідження реальної або імітованої ситуації.

Використання методу аналізу конкретних ситуацій дозволяє вирішити наступні навчальні цілі: розвиток аналітичного мислення, застосування аналізу в динаміці, оволодіння практичними навичками роботи з інформацією: вичленовування, структурування й ранжування за значущістю проблем; вироблення управлінських рішень; освоєння сучасних управлінських рішень; освоєння сучасних управлінських і соціально-психологічних технологій; розширення комунікативної компетентності; формування здатності вибору

оптимальних варіантів ефективної взаємодії з іншими людьми; стимулювання інновації; підвищення мотивації до навчання теорії проблеми.

Метод «кейс-стаді» ототожнюють із методом конкретної ситуації в цілому, однак він є одним з найбільш популярних варіантів цього методу. Кейс-опис ситуації, зокрема, розкриває історію утворення, організаційне становлення систем, їхній розвиток, результати у діяльності. У перекладі з англійського кейс – це випадок (не плутати з іншим його перекладом – валіза, сумка). Таким чином, кейс-стаді – це форма занять із використанням кейсу, випадку.

Деякі автори вважають, що кейс-стаді являє собою обмежену часом ділову гру. Його тимчасова обмеженість обумовлена заданістю ситуації та припускає аналіз конкретно виписаної ситуації в межах суворо встановленого навчального сценарію. Конкретна ситуація припускає знання й закріплення на практиці раніше пройденого матеріалу.

У будь-якому виді навчальних занять викладачі, майстри виробничого навчання повинні застосовувати кілька методів навчання в різних комбінаціях. Застосування певних методів навчання залежить від завдання та умов кожного виду занять.

Що ж потрібно зробити для розширення застосування ситуативної методики у функціональному навчанні?

Перш за все, необхідно змінити саму стратегію навчання, яка повинна бути орієнтована не на отримання певних знань, а на вироблення навичок активної й ефективної поведінки в реальних надзвичайних ситуаціях. Потрібна принципово інша доктрина – доктрина модернізації особистості керівника.

Така стратегія потребує вирішення двох важливих завдань:

- по-перше, зміни змісту, форм і методів навчального процесу;
- по-друге, створення концепції, програми і організаційної системи виховання, яка повинна бути орієнтована на формування сучасного типу керівника.

Вирішення першого завдання потребує якісної зміни у формах навчання, що передбачає збільшення часу на практичні заняття, в основі яких повинен бути кейс-метод. При цьому скорочення лекційного матеріалу повинно супроводжуватися його ущільненням з точки зору викладу понятійного апарату, методології, основних концептуальних підходів, тенденцій і закономірностей, аналізу й оцінки передового досвіду.

Вирішення другого завдання потребує побудови моделі керівника з погляду знань, умінь, навичок, світоглядних позицій, ставлення до кар'єри, цінностей, установок і мотивів діяльності.

Використання методу кейс потребує відповідної підготовки як слухачів, так і викладачів.

Кейси – це педагогічний ресурс, універсальний засіб для вивчення різноманітних дисциплін, які характеризуються тим, що вони передбачають пошук відповіді на проблемні питання. Кейси спрямовані не на отримання готових знань, а на «створення» нових, що передбачає співтворчість слухача і

викладача. Останній виступає у ролі координатора процесу навчання. Разом з тим, результатом кейсу є не лише оволодіння певними знаннями, але й набуття професійних навичок, цінностей.

Перевага кейс-методів над традиційними методами, що застосовуються в навчальному процесі, є незаперечною. Кейс-метод дозволяє зацікавити слухача процесом навчання, формує інтерес до конкретної навчальної дисципліни, сприяє активному засвоєнню знань та навичок.

Отже, кейс-підхід має сприяти вдосконаленню здатності виділяти проблеми та приймати ефективні рішення. За допомогою кейс-методів викладач навчає слухачів **аналізувати та розробляти програми дій, що у майбутньому дозволить впевнено діяти в реальній ситуації**. Кейси допомагають у перенесенні навчального середовища з аудиторії на робочі місця, що дозволяє слухачам: краще усвідомлювати власні пріоритети та цінності, які мають відношення до їх професійної діяльності; визначати класи більш чи менш типових ситуацій; використовувати широкі можливості для аналізу, оцінювати альтернативні управлінські рішення.

Основними вимогами до кейсів є:

- достатність даних для аналізу ситуації та прийняття рішення;
- можливість внесення додаткових даних в умови, що приводять до зміни стратегічних і тактичних рішень;
- багатоваріантність досягнення поставлених цілей;
- обґрунтований вибір дисципліни або групи дисциплін, в яких доцільно використовувати кейс-стаді;
- **кейси повинні бути реалістичними**, проте не обтяженими деталями;
- пов'язка до матеріалу, що вивчається;
- мають пропонувати розгляд робочих ситуацій, з якими стикаються працівники в конкретних умовах;
- пропонувати множинність розв'язків;
- вдосконалювати майстерність слухачів у вирішенні проблем;
- вдосконалювати практичні навички;
- мають спрямовувати на пошук відповідних шляхів вирішення проблеми;
- мають навчати можливій реакції на різноманітні ситуації.

Якісним вважається кейс, який відповідає **наступним характеристикам**: має вміло сформульовану історію, стосується важливої проблеми, описує драматичну ситуацію з прийняттям критичного рішення, містить конкретні порівняння, надає можливість для узагальнення висновків, має центрального героя, дає змогу оцінити ефективність вже прийнятих раніше рішень, є оптимальним за розміром, містить оптимальний обсяг інформації, має багатоваріантність вирішення проблеми, забезпечує зацікавленість аудиторії при вирішенні поставленого завдання, стимулює до роботи у групах, вчить комунікаційній роботі, формулюванню лідерських якостей.

При застосуванні кейс-методів у навчальних цілях можна визначити їх **основні завдання** таким чином:

- самореалізація слухачів;
- вибір інформації, яка сприяє прийняттю виваженого рішення з проблеми, що розглядається;
- підвищення рівня засвоєння матеріалу дисципліни;
- формування навичок прийняття управлінських рішень;
- набуття навичок роботи в команді креативного мислення.

Богдан Р.І., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Закарпатської області;

Федор О.Т., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Закарпатської області

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

На сьогоднішній день Інтернет – одне з явищ, які найбільш динамічно розвиваються: його аудиторія становить вже майже 700 млн чоловік у всьому світі. Завдяки своїй здатності долати просторові межі й об'єднувати світові інформаційні ресурси в єдину систему, Інтернет сьогодні стає не просто джерелом інформації, а засобом масової глобальної комунікації.

Сьогодні можна виділити наступні основні принципи формування культури безпеки життєдіяльності з використанням мережі Інтернет:

- інформація з питань безпеки життєдіяльності повинна бути цікавою і привабливою для користувачів, щоб з великого обсягу даних, що розміщуються в Інтернеті, вони зупинили свою увагу саме на ній. Цього можна досягти за рахунок грамотного і творчого підходу до відбору змісту та дизайнерського рішення щодо його оформлення;
- відстеження сучасних тенденцій в галузі інформаційного дизайну, появи нових форм і методів та використання їх стосовно до способів інформування і пропаганди у сфері формування культури безпеки життєдіяльності;
- максимально можлива варіативність представлення інформації (як однієї й тієї ж, так і різної) – комбінування тексту, звуку, графіки, аудіо- і відео форматів;
- обов'язкова наявність функції зворотного зв'язку в усіх формах інформування і пропаганди КБЖ за допомогою мережі Інтернет. Причому зв'язок повинен бути активним, не можна залишати без відповіді або коментаря реакцію користувачів;
- інформація з питань безпеки життєдіяльності повинна мати офіційне джерело, яке обов'язково вказується на всіх матеріалах. Це забезпечить довіру з боку користувачів;

➤ необхідно залишати можливість для анонімного доступу до інформації з питань безпеки життєдіяльності для користувачів. Особливо це стосується інформації, яка будь-яким чином може викликати негативну суспільну реакцію по відношенню до того, хто цікавиться (питання психологічної допомоги, пов'язані з насильницькими діями по відношенню до особистості, телефони довіри та ін.);

Орієнтація на віртуального користувача, позбавленого конкретної національності, релігії, статі, рівня матеріального достатку та інших соціальних характеристик:

➤ надання можливості участі користувачів у процесі виробництва і обміну інформацією, пов'язаною з формуванням культури безпеки життєдіяльності (організація чатів, проведення соціологічних опитувань, конкурсів на сайтах і порталах і т.д.).

➤ використання елементів Інтернет-культури у процесі інформування та пропаганди культури безпеки життєдіяльності за допомогою мережі Інтернет (мови, символів, спрощених стандартів і процедур та ін.).

➤ урахування ролі формальних і неформальних класифікацій, а також соціально-психологічних характеристик користувачів для поширення потрібної інформації мережею.

➤ регулярне і своєчасне оновлення інформації з питань формування культури безпеки життєдіяльності з урахуванням змін у політичній, економічній, соціальній та інших сферах суспільного життя.

Найбільш ефективним методом при формуванні культури безпеки життєдіяльності є використання мультимедійних продуктів, навчальних, ігрових і комп'ютерних програм, які тестують, відеороликів, електронних плакатів, комп'ютерних тренажерних комплексів.

Під час проведення перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері цивільного захисту і забезпечення пожежної безпеки, коли необхідно оперативно навчити велику кількість працівників із прищепленням практичних навичок роботи зі складною технікою і приладами, а також відпрацювання дій в разі виникнення надзвичайної ситуації незамінну роль відіграють комп'ютерні тренажери і комплекси. Навіть досить прості, з програмної точки зору, тренажери показують високу ефективність при організації навчального процесу. Тренажери візуально, змістовно і хронометрично моделюють у тривимірному віртуальному просторі порядок дій в надзвичайних ситуаціях за різних умов і варіанти розвитку НС. Завдяки віртуальним комп'ютерним тренажерам, людина отримує теоретичні знання щодо дій в умовах, що максимально відповідають реальним. Сучасні навчальні мультимедійні посібники повинні бути розраховані на дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку. Також вони можуть використовуватися в установах вищої професійної та додаткової освіти, навчальних центрах та навчально-консультаційних пунктах, в підрозділах різних міністерств і відомств, у різних громадських і комерційних організаціях. Широка спрямованість застосування мультимедійних посібників

забезпечується різним рівнем складності тематики та вибору програмних засобів, які використовуються при створенні посібника.

Дослідження показали, що учні (студенти) з першого разу запам'ятовують до 25% звукової інформації і до 30% візуальної. При використанні комбінованого впливу (аудіо і відео) відсоток засвоєння інформації збільшується до 50%, а при залученні учня до активних дій (наприклад, використання інтерактивних мультимедійних технологій) частка засвоєного інформаційного контенту досягає 75%. Перевага мультимедійних засобів навчання полягає в комплексному впливі на слухача, оскільки виявляються задіяними кілька видів сприйняття: слухове, зорове і зорово-свідоме. Яскрава графіка, анімація, чіткий звук, простий у використанні інтерфейс і барвистий дизайн проекту роблять навчальні матеріали мультимедійних посібників привабливими, наочними, цікавими і такими, що запам'ятовуються, для користувачів. Мультимедійні посібники мають ще цілу низку переваг, серед яких:

- можливість адаптації й оптимізації користувацького інтерфейсу під індивідуальні запити слухача;
- можливість побудови простого і зручного механізму навігації в межах електронного посібника і розвинений пошуковий механізм;
- можливість вбудованого автоматизованого контролю рівня знань слухача;
- можливість адаптації досліджуваного матеріалу до рівня знань слухача.

Сукупність емоційної привабливості й аудіовізуальних, обчислювальних, інформаційних та інших можливостей комп'ютерної техніки несе в собі великий дидактичний потенціал, який необхідно реалізовувати на всіх рівнях освітнього простору.

В сучасних умовах потужного деструктивного інформаційного впливу на людей використання Інтернет-ресурсів набуває особливої значущості у формуванні позитивного ставлення людини до питань забезпечення безпеки життєдіяльності.

Букін М.П., кандидат юридичних наук., доцент, завідувач кафедри військової підготовки Національного університету цивільного захисту України;
Ігнат'єв О.М., старший викладач кафедри військової підготовки Національного університету цивільного захисту України

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ СИСТЕМ ЗА РАХУНОК ІМІТАЦІЇ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ СПРИЙМАННЯ ТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Підготовка фахівців вищої кваліфікації з багатьох військово-облікових спеціальностей на одній кафедрі військової підготовки в сучасних умовах підпорядкована досягненню конкретної мети – виконанню державного замовлення на підготовку офіцерів запасу із заздалегідь заданим освітньо-кваліфікаційним рівнем.

До числа професійно важливих якостей офіцера входить здатність вчасно приймати правильні, нешаблонні рішення і рішуче діяти у складній обстановці. Його діяльність у багатьох випадках прямо зв'язана з експлуатацією (застосуванням) бойової техніки, що вимагає доярої інженерної підготовки, а також активного застосування знань, умінь, навичок і досвіду, що самі по собі є суто індивідуальними. Не знаючи озброєння і військової техніки, у сучасних умовах професійно виконувати посадові обов'язки неможливо.

Через складність і багатоплановість задач, що звідси впливають, практично в кожному ВНЗ постійно ведеться активна і напружена робота з пошуку і реалізації нових методів та способів підвищення ефективності педагогічних систем.

Один зі шляхів поліпшення існуючої системи підготовки військового фахівця – гранична раціоналізація освітнього процесу. Необхідно переходити до активних методів навчання, що дозволяють тим, хто навчається в більш короткі терміни опановувати необхідні представлення, знання, уміння, навички і досвід. Однією з причин, чому існуючі методи навчання нерідко приводять до перевантаження слухачів, є те, що в них усе ще погано використовуються приховані здібності тих, хто навчається. Швидко і міцне засвоєння знань, уміння оперативно знаходити найбільш доцільне рішення в обстановці невизначеності багато в чому залежать від правильного формування уваги, пам'яті. Однак існуючі методи навчання майже не забезпечують свідомої й систематичної роботи викладачів із формування у слухачів цих якостей. Навпроти, застосування активних методів навчання, що базуються на сучасних інформаційних технологіях, повинно забезпечувати цілеспрямований розвиток здібностей слухачів і формування в них необхідних навичок пізнання майбутньої професійної діяльності.

Однією з основних умов підготовки військового фахівця є його здатність до засвоєння теоретичного матеріалу дисциплін, що викладаються йому. На жаль, у наш час теоретичний матеріал будується без урахування ступеня

сприйняття природно-звукової інформації слухачем, що прямо пов'язана з його психофізіологічним станом. Дослідження психофізіологічних процесів сприйняття природно-мовної інформації дозволить не тільки більш повно використовувати внутрішні можливості здобувачів, під час засвоєння нового навчального матеріалу, але і створити програмні засоби, що автоматизують процес підготовки методичного матеріалу до занять. В наш час фахівці практично всіх спеціальностей мають у своєму розпорядженні програмні засоби, що значно полегшують їхню професійну діяльність. Однак відсутні програмні засоби, що забезпечують інтелектуальну і творчу працю викладача під час його підготовки до проведення занять. Сучасні офісні додатки, наприклад текстовий редактор Word 97-2003, 2007, 2010, дозволяють автоматизувати набір і компонування навчального матеріалу, але не дозволяють розробляти методичні матеріали з урахуванням психофізіологічного сприйняття природно-мовної інформації, поданої в текстовому вигляді.

Таким чином, актуальною є розробка методів, що забезпечують максимальну (але нешкідливу для здоров'я) інтенсифікацію викладання й учбово-пізнавальної діяльності здобувачів з урахуванням їхнього психофізіологічного сприйняття.

Використання засобів фоносемантики (звукосимволізму) для аналізу психофізіологічного сприйняття природно-мовної інформації є найбільш перспективним і виправданим на сьогоднішній день при розробці програмних засобів, що забезпечують підготовку викладача до проведення занять. Це дозволить підвищити якість підготовки військового фахівця при одночасному зниженні часу підготовки викладача до занять.

Передумовою виникнення фонетичного значення є здатність мозку встановлювати умовно-рефлекторні зв'язки між предметом, його дією і супровідними їх звуками. У результаті звук може замінювати собою предмет (дію), тобто стає його символом. Так виникає символічне значення звуків, що поширюється і на звуки, які вимовляються самою людиною.

Будь-яка комбінація фонеморфологічних одиниць, вступаючи у взаємозв'язок з одним чи декількома значеннями, створює унікальну мовну комбінацію – слово. Проблема взаємодії звуку і змісту в слові розглядалася в багатьох роботах. С.В. Воронін, наприклад, вважає мимовільність мовного знака першим і основним методологічним принципом фоносемантики. З погляду сприйняття текстової інформації можна говорити про вплив фоносемантичного ореола слова (висловлення) на ступінь розуміння його семантики. Приведений принцип у наш час широко використовується в рекламі. Бажання рекламодавця одержати ролик про його продукцію, що красиво звучить змушує підбирати (принаймні, на якісному рівні) слова, що відповідають якості товару як за змістом, так і за звучанням. Використання алгоритмів фоносемантичної оцінки текстової інформації дозволяє говорити про можливість створення нових методів посилення (ослаблення) впливу на свідомість військовослужбовців з метою зміни їх поведінки. Однак вказаний

принцип у наш час практично не використовується в педагогіці.

Усі слова, усі тексти обов'язково мають звукове забарвлення. Виходить, і фонетична змістовність (фоносемантичний ореол) є в будь-якої одиниці мови, тобто в будь-якому слові, реченні, дискурсі. У спілкуванні людина відчуває змістовність звучання і дуже активно використовує в мові інформацію, передану звукозмістовним ореолом. Але, як правило, це відбувається на підсвідомому рівні. Досвідчений педагог під час пояснення нового матеріалу підсвідомо прагне підібрати слова таким чином, щоб вони не тільки відображали семантику досліджуваного матеріалу, але й їхній фоносемантичний ореол в якомога більшій мірі відповідав значеннєвому навантаженню. При такому способі досягається зменшення кількості часу на розбір матеріалу за досить високої якості його засвоєння.

Наведемо приклад застосування поліпшеного (з погляду суспільного сприйняття) фоносемантичного ореола. Автомобіль «Жигулі» названий красиво – по імені дивно мальовничих волзьких гір, де збудований завод, що випускає ці автомобілі. Ім'я машини, таким чином, для нас є дуже виразним і позитивно мотивованим. Ця чітка цілком усвідомлена предметна мотивація заглушає звучання, придушує для нас фонетичну значущість цього слова. Але от автомобіль надходить на експорт. За рубежем предметна мотивація його імені зникає, залишається лише змістовність звучання. І ця змістовність виявляється негативною – ім'я «не звучить», а вірніше, звучить неприємно і тому не подобається закордонному покупцю. Фахівці запропонували перейменувати машину й у повній відповідності до теорії фонетичної значущості дали їй красиве звучне ім'я – «Лада». Результат – купівельний попит помітно виріс.

Для інтерпретації суб'єктивного сприйняття звуколітерних образів був проведений лінгвістичний експеримент із метою виявлення оцінки змістовності звуколітер за методикою А.Н. Журавльова.

В експерименті взяли участь курсанти й офіцери Харківського університету Повітряних Сил. З кожного курсу (з першого по п'ятий) було запрошено по 50 чоловік, яких, у свою чергу, було поділено на підгрупи по 25 чоловік. При одержанні у двох групах подібних результатів експеримент на даному курсі припинявся. Офіцерів було поділено за віковим цензом: до 30 років, від 30 до 40, більш 40 років. Серед груп офіцерів були отримані результати, дуже схожі з результатами курсантів 5-го курсу. Усього в експерименті брало участь 340 чоловік, серед них 2 % військовослужбовців-жінок. До участі в експерименті не допускалися особи, що знаходилися в день проведення експерименту в добовому наряді або якщо після зміни з добового наряду минуло менше 24 годин.

Розташовуючи середніми оцінками вимірів звучання звуколітер за якісними шкалами, можна розрахувати змістовність фоносемантичного ореола будь-якого слова. Розроблена методика розрахунку фоносемантичного ореола слова за удосконаленими шкалами максимально проста і враховує вплив на інформативність звуколітери у слові основних факторів: частотності зустрічальності, ударності й позиції у слові.

Отримані оцінки змістовності звуколітер є відображенням ступеня сприйнятливості природно-мовної інформації, представленій в текстовому виді, визначеним класом тих, хто навчається. Таким чином, очевидна можливість використання оцінки звукового забарвлення слів з метою заміни слів, які «негативно сприймаються», на ті, що «позитивно сприймаються». Вони краще сприймаються тими, хто навчається, і, отже, краще засвоюються. Навчальний матеріал, скомпонований зі слів, що одержали більш високі оцінки звукової змістовності, буде легше сприйматися і, отже, краще засвоюватися. При цьому ступінь стомлюваності буде нижче, що дозволить давати більше навчального матеріалу і скоротить час на підготовку фахівця.

Для оцінки фоносемантичного ореола будемо застосовувати слова, що складають синонімічні ряди. Синоніми – слова, різні за звучанням і написанням, але близькі чи однакові за значенням. Слова-синоніми поєднуються у групи, що складають синонімічний ряд (синонімічне гніздо). Синоніми можуть бути значеннєвими і стилістичними. Значеннєві відрізняються один від одного тільки відтінками значень і служать засобом деталізації, виділення тієї чи іншої ознаки визначеного поняття. Велика частина синонімів – стилістичні. Вони виконують експресивно-стилістичну функцію, вживаються в різних стилях мови, є показником підвищення чи зниження стилю.

Щоб не втратити змісту інформації, представленій в текстовому виді, й виключити втрати слів, що є специфічними (професійними), застосуємо до безлічі аналізованих слів наступні обмеження:

1) слова не повинні носити професійного характеру (наприклад, для предмета «Мікропроцесори в системах і пристроях» – лічильник, арифметико-логічний пристрій, регістр);

2) аналізоване слово повинно мати хоча б один синонім, тобто утворювати синонімічний ряд;

3) не допускається оцінка фоносемантичного ореола словосполучення як суми оцінок фоносемантичного ореола вхідних у нього слів.

Таким чином, фоносемантичному аналізу будуть піддаватися загальнонавчальні слова, що утворюють синонімічні ряди (рис. 1).

Особливістю фоносемантичного аналізу слів є те, що слова, які спочатку входять в аналізоване речення, піддаються аналізу разом зі словами свого синонімічного ряду. Кожному слову синонімічного ряду привласнюються фоносемантичні оцінки за двома шкалами: добре–погане, активне–пасивне. Слова, що одержують найвищі оцінки змістовності за аналізованими шкалами, заміщають слова в реченні. На рис. 1 ці слова виділені курсивом. Для слова 4, наприклад, синонімічний ряд відсутній, а слово 5 одержало найвищі оцінки змістовності у своєму синонімічному ряді.

Приведемо алгоритм фоносемантичного аналізу речення. Відзначимо, що фоносемантичний аналіз ореолів слів буде проводитися за двома шкалами:

- 1) шкала «добре–погане» – як оцінка сприйнятливості слова;
- 2) шкала «активне–пасивне» – як оцінка спонукання пізнавальної

діяльності.

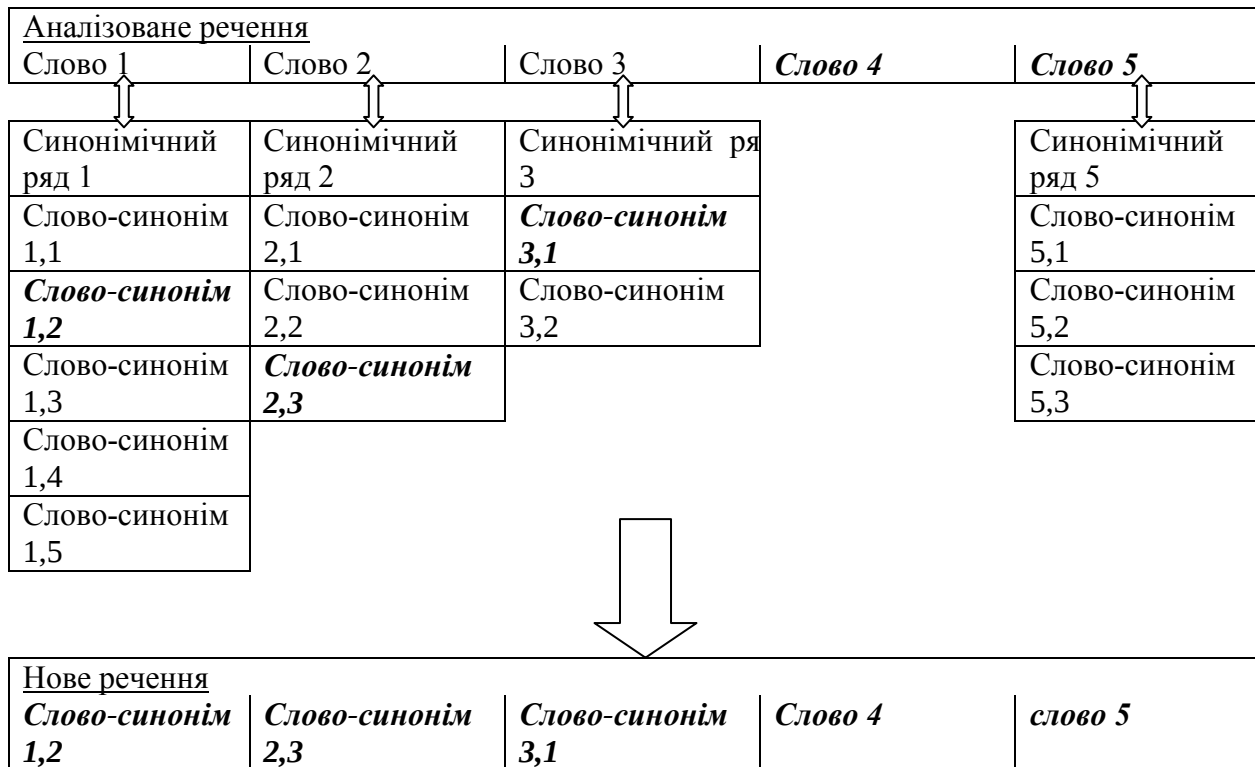

Рис. 1 – Аналіз синонімічних рядів у реченні

Нехай $A \{ \alpha_i \}$, де $i \in 1, N$ – безліч слів синонімічного ряду, що складається з N слів. Тоді послідовність кроків при фоносемантичному у аналізі слів синонімічного ряду буде наступною:

Крок 1. Присвоюємо $i = 1$.

Крок 2. Робимо оцінку фоносемантичного ореола слова α_i за шкалою «добре–погане».

Крок 3. Робимо оцінку фоносемантичного ореола слова α_i по шкалі активне-пасивне.

Крок 4. Інкремуємо значення перемінної i .

Крок 5. Якщо $i < N$, то переходимо до виконання кроку 2, інакше – переходимо до кроку 6.

Крок 6. Заносимо слова синонімічного ряду до вихідного масиву і присвоюємо їм отримані при аналізі оцінки фоносемантичного ореола.

Таким чином, після проведеного аналізу кожному слову синонімічного ряду будуть присвоєні оцінки фоносемантичного ореола за двома аналізованими шкалами:

$$\alpha_i \rightarrow \{ \Phi O_i^{x-n}, \Phi O_i^{a-n} \}, \quad (1)$$

де ΦO_i^{x-n} – оцінка фоносемантичного ореола слова за шкалою «добре–погане», ΦO_i^{a-n} – оцінка фоносемантичного ореола слова за шкалою «активне–

пасивне».

Уведемо поняття матриці синонімічних рядів. Матрицею синонімічних рядів (МСР) будемо називати матрицю, елементами якої є слова синонімічного ряду, а їх індексами – послідовність оцінок фоносемантичних ореолів за оцінюваними шкалами (рис. 2).

Шкала «активне–пасивне»		1	2	3	4
Шкала «добре– погане»	1		α_2		
	2	α_1			
	3			α_3	
	4				α_4

Рис. 2 – Матриця синонімічного ряду

У МСР, поданої на рис. 2, синонімічний ряд представлений чотирма словами – $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$. При цьому слова за оцінками фоносемантичного ореола за шкалою «добре–погане» розташувалися в наступній послідовності: $\alpha_2, \alpha_1, \alpha_3, \alpha_4$, а за оцінками фоносемантичного ореола за шкалою «активне–пасивне» – $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$.

Для розташування слів синонімічного ряду в порядку убуття оцінок їх фоносемантичних ореолів, що відображають ступінь сприйнятливості, будемо розраховувати сумарну оцінку місця розташування слова α_i за двома аналізованими шкалами. Нехай $P_i^{X-П}$ – позиція i -го слова по шкалі гарне–погане, а $P_i^{A-П}$ – позиція i -го слова по шкалі активне–пасивне. Тоді сумарна оцінка SP_i i -го слова буде розраховуватися таким чином:

$$SP_i = P_i^{X-П} + P_i^{A-П} \quad (2)$$

Кожному i -му слову синонімічного ряду у відповідність буде поставлена сумарна оцінка SP_i . Розташовуючи слова відповідно до їх сумарних позиційних фоносемантичних оцінок, одержуємо упорядкований синонімічний ряд (рис. 3).

Розроблена на базі запропонованого математичного апарату система впорядкування слів синонімічного ряду дозволить розташовувати слова в порядку зростання їхньої оцінки фоносемантичного ореола. Таким чином, система фоносемантичного аналізу дозволить викладачу обрати із пропонованих синонімів той, котрий буде мати найкращу сумарну оцінку SP .

Таким чином, з метою оцінки впливу слів на тих, хто навчається, в ході психолінгвістичного експерименту були встановлені усереднені оцінки звуколітер, а також визначені групи слухачів, у яких відбувається зсув оцінки деяких звуколітер. Отримані дані використані для оцінки фоносемантичного ореола слів синонімічних рядів, що дозволило за допомогою розробленого математичного апарату одержати упорядковані синонімічні ряди, в яких враховується ступінь сприйняття кожного слова.

Матриця синонімічного ряду

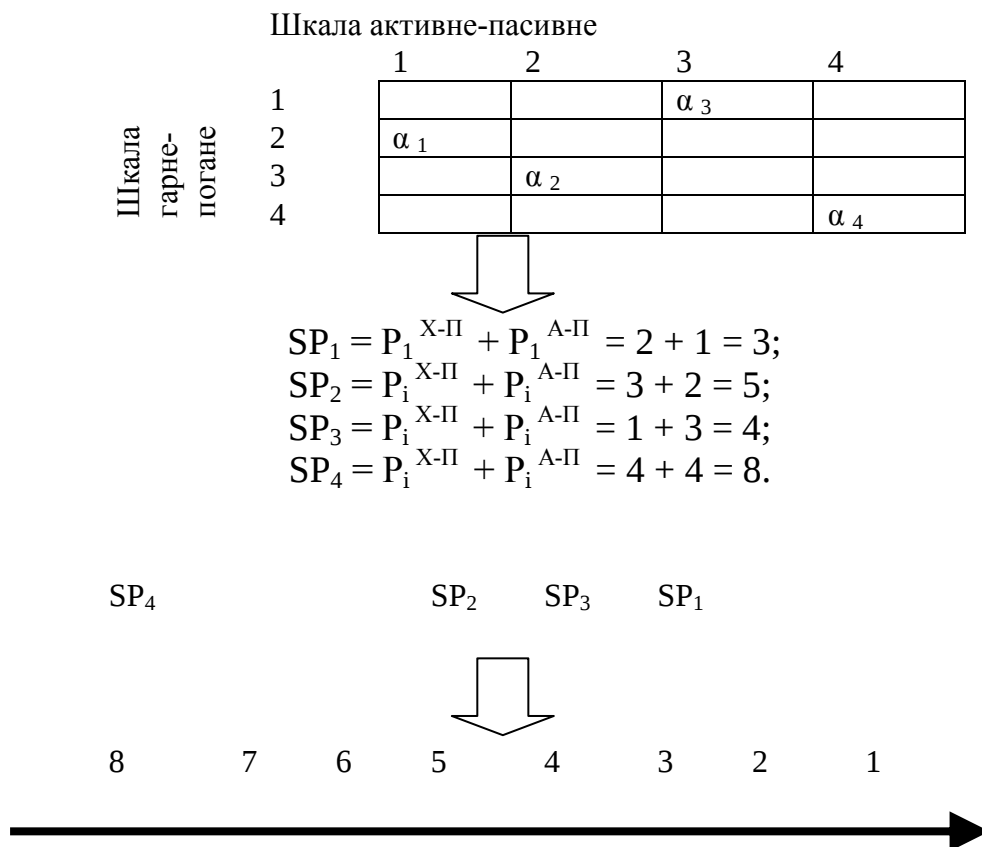

Рис. 3 – Упорядкований синонімічний ряд, що складається з чотирьох слів

Розмаїтість синонімічних рядів дозволяє виділяти слова, що позначають різні ступені того самого стану або якості. Ця властивість синонімічних рядів дає можливість за необхідності підсилювати або послабляти вплив текстової інформації на слухачів.

Це дозволило розробити дослідницький прототип комплексу програм фоносемантичної оцінки текстової інформації та визначити шляхи інтенсифікації викладання навчального матеріалу з урахуванням психофізіологічного сприйняття інформації, яка надається в текстовому вигляді.

Фоносемантичний аналіз інформації дозволить враховувати фактор психофізіологічного сприйняття природно-мовної інформації у тренажерах і автоматизованих системах навчання. Текстовий матеріал у таких системах чітко дозується. Однак не визначений якісний склад слів. Застосування фоносемантичного аналізу слів дозволить врахувати цей фактор, а також виробити в майбутніх військових фахівців здатність до стиснутого і лаконічного вираження своїх думок, що дуже важливо при виникненні екстремальної ситуації (наприклад, при переговорах між керівником польотів і льотчиком в умовах позаштатної ситуації).

Волянський П.Б., доктор наук з державного управління, доцент, Заслужений лікар України, в.о. начальника Інституту державного управління у сфері цивільного захисту

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗА РАХУНОК РОЗВИТКУ ЇХ КРЕАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ

В сучасних умовах, коли в нашій країні і в цілому у світі склалася нестабільна соціальна обстановка, а населення потерпає від наслідків надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціального і воєнного характеру, вимоги до професійних, особистісних якостей керівників усіх ланок державного управління стають жорсткішими, а їх відповідальність за життя і здоров'я людей зростає. Тому на перший план зараз виходять такі якості керівників, як здатність мислити неординарно, творчо, приймати нестандартні, креативні рішення в умовах обмеженого часу.

Дослідженню поняття «креативність» приділено велику увагу як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. На сьогоднішній день існує ряд досліджень, присвячених питанням креативності. Дослідження в цій галузі почали проводитися ще з середини ХХ століття, насамперед зарубіжними вченими. Найбільш відомими з них є: Т. Амабайл, Ф. Баззаєв, А. Маслоу, Д. Ренцуллі, Р. Сімпсон, С. Тейлор, Д. Гілфорд, Е. Торренс, В. Франкл та інші.

Т. Амабайл зазначає, що креативність будь-якої особи складається із взаємодії трьох компонентів: компетентності (знання і уміння, які має працівник у сфері своєї діяльності), уміння творчо мислити (визначає еластичність і винахідливість у пошуках вирішення проблеми) і мотивування (внутрішня зацікавленість щодо неординарного розв'язання задачі).

З точки зору А. Маслоу, креативність – це фундаментальна властивість людської природи, що потенційно закладена від народження.

Основоположниками теорії креативності названо Дж. Гілфорда і Е. Торренса, які пов'язували цю особистісну якість із дивергентним мисленням, яке (на відміну від конвергентного) спрямоване на вирішення завдань, що допускають декілька нестандартних рішень, декілька правильних відповідей.

У той же час, проблемам творчої розумової діяльності фахівців у різних сферах суспільного життя присвячено праці вітчизняних науковців.

Так, Серіков А.В., Семенова Г.І. на основі побудови ієрархічної моделі, подальшого її аналізу фахівцями девелоперської компанії та проведених розрахунків довели, що найважливішою проблемою будь-якого девелоперського проекту є створення умов для креативного ризик-менеджменту в проекті. Мала Н.Т. дослідила процес розроблення креативної ідеї, розглянула його у вигляді чотирьох фаз циклу: рецесія, депресія, пожвавлення, пік. Подляшаник В.В. виявив основні ознаки креативного управління, окреслив зв'язок між креативним управлінням й ефективністю

функціонування організації через висвітлення передумов ефективного управління, професійних якостей, умінь та здібностей керівників і критерії методологічної зрілості керівника-лідера.

Крім того, науковцями, що проводять дослідження у сфері цивільного захисту, розглянуто методи навчання слухачів під час підвищення кваліфікації державних службовців вищезазначеної сфери, запропоновано ефективні підходи до форм проведення функціонального навчання, що полягають у поєднанні традиційних форм з дистанційним навчанням, запровадження прогресивних методів проведення занять, які базуються на розвитку у слухачів елементів творчого мислення.

Але проблемним питанням щодо виявлення, розвитку здібностей керівників мислити і діяти творчо, нестандартно, креативно у складних умовах надзвичайних ситуацій приділялося недостатньо уваги, а дослідження мали поодинокий та несистемний характер. Ці проблемні питання мають чітку практичну спрямованість.

Аналіз дій органів управління та сил цивільного захисту під час реагування на надзвичайні ситуації свідчить про те, що у деяких випадках рішення керівниками приймалися на основі вже раніше відпрацьованих алгоритмів дій, в яких не завжди враховувалися особливості конкретної надзвичайної ситуації, можливі варіанти її розвитку, спостерігався догматизм та шаблонність у прийнятті рішень, нездатність до всебічної оцінки обстановки, відсутність творчого підходу під час виконання завдань.

Таким чином, виявлено протиріччя, яке полягає у тому, що, з одного боку, характер надзвичайних ситуацій, наслідки та умови прийняття рішень керівниками ускладнюються, з іншого – рівень їх фахової підготовки, особистісні якості, здатність діяти нестандартно, креативно не завжди забезпечують виконання покладених на органи управління та підрозділи цивільного захисту завдань у складних умовах обстановки.

В результаті окреслено проблему, що перебуває у площині якості підготовки керівного складу сфери цивільного захисту різних ланок єдиної державної системи цивільного захисту, сутність якої криється у здатності керівників діяти творчо, креативно у кризових ситуаціях, передбачати можливі зміни в розвитку надзвичайної ситуації та її наслідки, приймати обґрунтовані рішення і досягати їх практичного втілення в життя.

На основі попередніх наукових досліджень, аналізу практичної діяльності органів державного управління і сил цивільного захисту під час реагування на надзвичайні ситуації, досвіду провадження навчального процесу під час функціонального навчання державних службовців постало завдання – виявити шляхи розвитку творчих здібностей, здатності до креативних дій, генерації нових ідей у керівників усіх ланок управління єдиної державної системи цивільного захисту, запропонувати алгоритм створення креативної ідеї.

Аналіз визначень поняття «креативність», які пропонують у попередніх дослідженнях науковці, свідчить про відсутність єдиного розуміння у цьому

питанні. Але такі якості, що пов'язані з цим поняттям, як компетентність, творчість, неординарність, нестандартність, відмічає більшість дослідників.

В цілому погоджуємося із узагальненим поняттям «креативність», що визначає Мала Н.Т., яка трактує його як розумову і практичну діяльність, результатом якої є генерація нових, оригінальних ідей, цінностей, виявлення нових фактів у відповідь на потреби організації, чи наявні у неї можливості, а також формування і розвиток творчого потенціалу працівника, що приводить до ефективної діяльності.

З урахуванням думок попередників пропонується таке визначення цього поняття: «креативність» – це поєднання професійних і особистісних якостей людини, що проявляються під час її практичної діяльності, результатом якого є генерація нових, оригінальних ідей, рішень, що дозволяє найбільш ефективно вирішувати завдання колективом або людиною у складних умовах обстановки.

Дослідження свідчать, що креативний процес є специфічним для різних сфер діяльності суспільства, але має загальні риси, а саме: оригінальність, еластичність, самостійність, продуктивність, точність, прогностичність. Етапи цього процесу можна поділити таким чином: підготовчий, зародження ідеї (несвідомий процес), формування ідеї (перехід у свідомий процес), її розвиток, остаточне оформлення і перевірка. На основі аналізу попередніх наукових досліджень пропонуємо алгоритм створення креативної ідеї, що наведено на рис. 1.

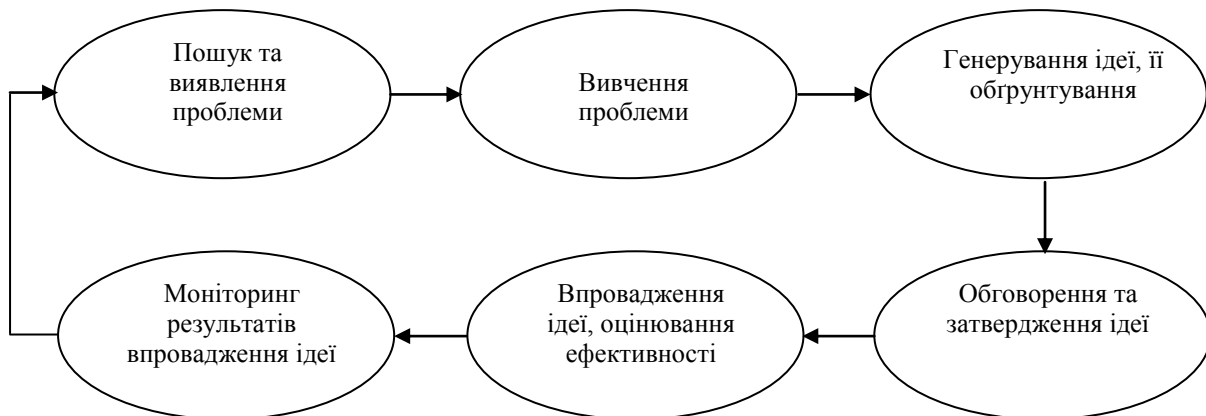

Рис. 1 – Алгоритм створення креативної ідеї

У той же час, відмічаємо, що яку б креативну ідею не розробив керівник, її втілення в життя здійснює колектив. Тому успішне виконання завдань, що покладені на колектив, у більшій мірі залежить від професійних та особистісних якостей його керівника, не тільки від здатності генерувати креативні ідеї, але й від його уміння розкрити творчі задатки підлеглих, створити умови для ефективної діяльності усього колективу.

Успіх керівника певним чином залежить від того, як він враховує особливості колективу, який очолює, здатність і готовність підлеглих до

виконання завдань, а також власний потенціал, зумовлений рівнем освіти, стажем роботи, психологічними особливостями тощо. Одним із завдань керівника є розробка концепції управління колективом. При цьому, ключовою ланкою є здатність керівника створювати умови для реалізації кожним співробітником своїх потенційних можливостей, ефективного виконання поставлених завдань, організовувати роботу колективу оптимальним чином, уміння спілкуватися з кожним співробітником, знайти в конкретному випадку необхідний інструмент впливу на людину задля виконання завдань.

Доведено, що структура особистості керівника складається з трьох необхідних компонентів: загальних здібностей, специфічних властивостей та індивідуальних якостей, що дає змогу окреслити тип керівника. Тільки у комплексі ці три характеристики складають узагальнені якості керівника, що пов'язані зі спрямованістю особистості, підготовленістю її до управлінської діяльності. Погоджуємося із думкою В. Подляшаника, що керівник має володіти креативними якостями, а саме:

- здатністю до стратегічного планування та прогнозування;
- готовністю до своєчасного прийняття обґрунтованих рішень;
- прагненням до розширення масштабів діяльності, переходу на вищий рівень роботи;
- вмінням приймати творчі й раціональні рішення в умовах ризику, здатністю уникати тривалого перебування в «зоні комфорту»;
- впевненістю у власних силах, здатність сприймати невдачі як тимчасове явище;
- готовністю нести велику відповідальність за свої дії та за підлеглих;
- схильністю до інтуїтивного передбачення й абстрактного аналізу ходу розвитку складних процесів і критичних ситуацій;
- розумінням роботи як головної цінності, в яку вкладаються всі здібності й сили;
- концентрацією уваги на вирішенні головних завдань, умінням їх відрізнити від другорядних;
- здатністю до генерації нових ідей на основі вже реалізованих, прагненням до їх впровадження.

Додатково до вищезазначеного вважаємо за доцільне долучити таку якість керівника, як уміння ефективно розподілити сили, засоби і всі наявні ресурси за напрямками, завданнями та часом в інтересах виконання завдань.

Як відзначали науковці, креативні якості закладені в людині від народження. Але в процесі життєдіяльності ці якості або розвиваються, або знижуються і втрачаються внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх чинників зовнішнього середовища.

На наш погляд, є декілька напрямів розвитку цих якостей у людини, а саме: під впливом керівника, який сам володіє креативними якостями та розвиває їх у своїх підлеглих (демократичний стиль управління), або самотійно у повсякденній діяльності, виконуючи завдання у складних умовах

обстановки, а також під час навчання у вищих навчальних закладах, де застосовуються прогресивні форми і методи навчання.

Розглянемо деякі підходи до розвитку креативних якостей у людини під час її навчання. Відомо, що розповсюдженою формою освітнього процесу є демонстративне навчання. Сутність його полягає у поступовому ускладненні завдань, під час виконання яких викладач демонструє, що і яким чином треба виконувати, а від слухача вимагається лише точне повторення дій, а не розуміння суті завдання.

Більш досконала форма навчального процесу – розвиваюче навчання, сутність якого полягає у мотивації слухачів до активної участі в навчальному процесі за допомогою спеціальних дидактичних прийомів. У цьому випадку викладач не тільки демонструє, але й пояснює навчальний матеріал, створює умови для розуміння слухачами навчального матеріалу й самостійного виконання завдань з метою повноцінного його засвоєння.

На сьогодні, для досягнення максимального навчального ефекту викладач, крім інших факторів, повинен враховувати індивідуальні професійні та психологічні особливості слухача. Тому поступово проявляються нові ознаки в системі навчального процесу – ідеї креативного навчання. Ці ідеї навчання передбачають, з однієї сторони – індивідуальний підхід до кожного слухача, з іншої – розвиток у нього здатностей до самостійного формування нових знань, умінь, способів дій. Головною рушійною силою креативного освітнього процесу є ініціативність слухачів.

Метод креативного підходу до навчання передбачає як групову, так і індивідуальну роботу. Цей метод є досить ефективним тому, що доведено – самостійно людина працює більш творчо.

У той же час, аналіз попередніх наукових досліджень та досвіду організації навчального процесу в Інституті державного управління у сфері цивільного захисту свідчить про те, що формуванню у слухачів творчих здібностей і креативних якостей керівника сприяє застосування таких методів проведення занять: проблемного методу та методу аналізу конкретних ситуацій з елементами командно-штабної (ділової) гри. Погоджуємося із дослідниками, що для розвитку у слухачів здібності вирішувати практичні завдання з урахуванням конкретних умов обстановки, уміння мислити нестандартно, креативно важливо викликати у них зацікавленість у навчальному матеріалі, активізувати їх розумову діяльність у ході заняття. Досвід проведення навчальних занять, наукові дослідження підтверджують, що цьому значною мірою сприяє впровадження вищезазначених методів.

Сутність проблемного навчання полягає у тому, що знання слухачі набувають у процесі активної творчої самостійної пізнавальної діяльності, яка виникає тоді, коли вони не можуть досягти мети за допомогою відомих їм способів дій або знань. Така ситуація і є проблемною, вона допомагає спрямувати їх розумову діяльність і створити внутрішні умови для засвоєння нового матеріалу. Наукові дослідження свідчать, що метод проблемного навчання включає такі основні етапи: постановка проблемної ситуації,

усвідомлення сутності протиріччя, постановка проблеми, пошук способу вирішення проблемної ситуації доведення гіпотези, перевірка вірності вирішення проблемної ситуації.

Формування творчих, креативних якостей у слухачів полягає в опрацюванні ними неповних, суперечливих даних, та перетворенні їх в якісно нові знання та вміння для прийняття ефективних рішень.

Метод аналізу конкретних ситуацій з елементами командно-штабної (ділової) гри полягає у тому, що викладач моделює декілька сценаріїв розвитку надзвичайної ситуації та надає можливість слухачам для кожного сценарію визначити свій варіант рішення. У ході заняття слухачі обґрунтовують обрані варіанти рішень, а викладач спрямовує розумову діяльність слухачів на прийняття найбільш оптимального рішення у даній ситуації; при цьому необхідно заохочувати їх до творчого процесу, дискусії.

Досвід свідчить, що слухачі, які діють у ролі керівника органу управління, починають творчу роботу на заняттях, де викладач створює складну і непередбачувану обстановку, тобто коли створено проблемну ситуацію, а вся їхня діяльність із прийняття управлінських рішень триває в обмеженому часі. Така обстановка змушує слухачів шукати нові форми і способи дій сил цивільного захисту під час виконання завдань, спонукає їх до прийняття креативних рішень.

Отже, аналіз практичної діяльності органів державного управління у сфері цивільного захисту свідчить про підвищення вимог до професійних та особистісних якостей керівників у площині їх здатності до прийняття нестандартних, креативних управлінських рішень.

Виявлено певні розбіжності та різні трактування поняття «креативність» у науковців, що проводять дослідження з цієї проблематики та запропоновано його нове визначення – це поєднання професійних і особистісних якостей людини, що проявляються під час її практичної діяльності, результатом якого є генерація нових, оригінальних ідей, рішень, що дозволяє найбільш ефективно вирішувати завдання колективом або людиною у складних умовах обстановки.

Узагальнено креативні якості особистості керівника, якими він має володіти, основними з яких є: вміння приймати творчі й раціональні рішення, схильність до інтуїтивного передбачення й абстрактного аналізу ходу розвитку складних процесів і критичних ситуацій, уміння виокремити головні завдання зі всього їх масиву і концентрація зусиль на їх виконанні, здатність до генерації нових ідей. Додатково до вищезазначеного запропоновано таку якість керівника, як уміння ефективно розподілити сили, засоби і всі наявні ресурси на головному напрямі в інтересах виконання завдань.

Визначено декілька напрямів розвитку креативних якостей людини: за рахунок уміння керівника проявити ці якості у підлеглих, організувавши роботу колективу у творчій обстановці, за рахунок самостійної роботи у повсякденній діяльності, виконуючи завдання у складних умовах обстановки, а також під час навчання у вищих навчальних закладах, де застосовуються

прогресивні форми і методи навчання.

Доведено, що формуванню у слухачів творчих здібностей і креативних якостей керівника сприяє застосування таких методів проведення занять: проблемного методу та методу аналізу конкретних ситуацій з елементами командно-штабної (ділової) гри.

Запропоновано застосовувати вищезазначені методи для формування креативних якостей державних службовців сфери цивільного захисту, алгоритм створення креативної ідеї.

Перспективою подальших досліджень вбачається у подальшому удосконаленні методів навчання, що стимулюють креативні якості державних службовців.

Калушин В.М., майстер виробничого навчання НМЦ ЦЗ та БЖД Херсонської області

СТИМУЛЮВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ СЛУХАЧІВ ДО ПІДВИЩЕННЯ ФАХОВОГО РІВНЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Ефективність підвищення кваліфікації кадрів великою мірою залежить від його організації, яка передбачає як створення й чітке функціонування системи підвищення кваліфікації в цілому, так і організовану роботу кожної ланки цієї системи, змістовність навчання, взаємодію навчальних структур, організаторів навчання з центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями.

Багаторічний досвід організації підвищення кваліфікації кадрів навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності свідчить, що її успіх досягається лише тоді, коли вона базується на наукових міцних засадах. Саме ці принципові засади дають можливість визначити головне в роботі, найважливіші напрями і завдання, конкретизувати їх через використання різноманітних засобів, форм, методів організації підвищення кваліфікації майстрами виробничого навчання при проведенні групового заняття з керівниками навчальних груп із підготовки працівників суб'єктів господарювання.

Забезпечення майстром виробничого навчання кожного етапу мотиваційного циклу в навчанні може здійснюватись за допомогою спеціальних прийомів і методів.

Практика НМЦ ЦЗ та БЖД Херсонської області свідчить про доцільність використання під час проведення занять за програмами практично-діючих семінарів таких методів:

1. Комунікативна атака – швидко включає та мобілізує аудиторію до навчання; зацікавлення, дія якого ґрунтується на активізації емоційної сфери

слухача - викликання його подиву, захоплення через використання ефекту новизни, несподіваності. Комунікативна атака може здійснюватись на будь-якому етапі мотиваційного циклу в навчанні, але найбільший ефект вона дає на вступно-мотиваційному етапі (на початку вивчення дисципліни, теми, заняття).

2. Доведення та переконання – активізація вольових зусиль слухачів через пояснення їм необхідності навчального матеріалу для життєдіяльності. Метод є продуктивним у дорослій аудиторії, при появі сумнівів у слухачів стосовно якогось питання, висунення критичних зауважень. Від викладача вимагає впевненості у поведінці, логічності і доказовості його міркувань, володіння відповідними прийомами.

3. Метод долання перешкод – зумовлює активізацію розумової діяльності слухачів через створення спеціальних умов виконання завдань. Потребує достатньої свідомості та зрілості учнів, їх здатності до долання спеціально висунених перешкод.

4. Метод закріплення позитивного враження – спосіб мотивації та стимулювання подальшої самостійної роботи слухачів, підтримки їх позитивного враження від заняття, теми, дисципліни, викладача. Найчастіше застосовується на завершальному етапі мотиваційного циклу.

Експлуатація здатності людини до підвищення ефективності діяльності через вольовий імпульс призводить до перевантаження захисних механізмів організму, розвитку хронічного стомлення, зниження мотивації навчання. Саме активізація, стимулюючи додаткові резерви організму, дозволяє покращити умови навчання, зберегти енергоресурси, підтримувати оптимальний рівень працездатності. Серед прийомів, що дозволяють активізувати вольові зусилля слухача без насильства над його особистими бажаннями та інтересами, застосовуються наступні:

➤ «натяк» – прийом, який зберігає самолюбство та використовується при незначних порушеннях, що не підлягають відкритому засудженню. Інформація викладача подається таким чином, що показує учню його недоліки та можливі шляхи їх подолання, залишаючи його нерозпізнаним. Слухачу надається можливість врятувати своє обличчя в очах товаришів.

➤ «удавана недовіра» застосовується до слухача з метою зачепити його самолюбство, викликати прагнення довести зворотне в свою адресу. Наприклад: «Це завдання не дуже тяжке... Але у вас може не вистачити терпіння довести його до кінця...». Важливо, щоб учень не здогадався про істинну мету впливу.

➤ «удавана заборона» – прийом, ефективний при необхідності привернути зацікавлення до повсякденного. Викладач навмисне драматизує ситуацію, підкреслює її неповторність і важкодосяжність цілі. Заборонений плід завжди солодкий, спрацьовує механізм задоволення потреб і зараз вже всі самі прагнуть, наприклад, прочитати цю книгу, оволодіти цим навиком і т. д.

➤ «схвалення» і «похвала». Схвалення виражається короткими висловлюваннями типу «молодець», «правильно», «вірно». Похвала – оцінка з

аналізом діяльності. Застосовується в індивідуальній бесіді, у ході занять. Обов'язково повинен бути аналіз опрацьованої слухачем роботи.

➤ «довіра» – пропозиція викладача слухачу тимчасово діяти на власний розсуд в розрахунку на його ініціативу і компетентність. Стимулюючий ефект вказаного прийому базується на підвищенні задоволеності працею і взаємодією із педагогом.

➤ «стимулювання часом» полягає в наданні можливості прискореними темпами виконати завдання, а залишок часу використати для себе. Демонстрація такої довіри, надання «свободи дій» сприяє активізації.

Клим'юк М.М., начальник Ліцею цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця)

ЛІЦЕЙ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СИСТЕМІ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ. РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ліцей цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), відповідно до установчих документів, є загальноосвітнім навчальним закладом III ступеня, що забезпечує здобуття вихованцями повної загальної середньої освіти на рівні державного стандарту та допрофесійної підготовки у сфері цивільного захисту, з метою подальшого продовження навчання у навчальних закладах сфери цивільного захисту та проходження служби за контрактом в органах і підрозділах цивільного захисту на посадах осіб рядового складу служби цивільного захисту.

З моменту створення ліцею його діяльність, крім установчих документів, регулюється Законом України «Про загальну середню освіту» (зі змінами та доповненнями). Відповідно до діючого законодавства, ліцей був створений як структурний підрозділ Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Відтак саме в його стінах, відповідно до ст. 9 Закону України «Про загальну середню освіту», проводиться допрофесійна підготовка.

Великим позитивом допрофесійної підготовки в ліцеї є її комплексність. Вона полягає у викладанні відповідних предметів, факультативів, цілодобовому перебуванні вихованців у закладі з дотриманням правил внутрішнього розпорядку й розпорядку дня та роботою вихователів – офіцерів, які забезпечують реалізацію виховних та адаптивних завдань. Це створює умови, наближені до умов навчання у навчальних закладах сфери цивільного захисту.

Про дієвість даного закладу, результативність допрофесійної підготовки та реалізації профільності свідчить той факт, що із 73 випускників ліцею 63 продовжили своє навчання в закладах системи сфери цивільного захисту.

Концепція профільного навчання у старшій школі, прийнята в 2013 році, додала «цеглину» нормативно-теоретичного змісту у фундамент діяльності ліцею, а саме закріпила доцільність існування ліцею як структурного

підрозділу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, що здійснює свою діяльність на базі Вищого професійного училища ЛДУБЖД (м. Вінниця). У Концепції сказано: «Як свідчить досвід, найбільш вдалою є модель організації профільного навчання, за якої загальноосвітній навчальний заклад має партнерські стосунки з професійно-технічним або вищим навчальним закладом, чи навіть входить до його структури».

Твердження про найбільш вдалу модель профільного навчання підкріплене і досвідом практичної діяльності самого ліцею, який не міг би в повній мірі реалізувати поставлених завдань, не маючи можливості використання навчальної бази ЛДУБЖД та Вищого професійного училища з відповідно обладнаними навчальними кабінетами, лабораторіями, полігонами та навчальними пожежно-рятувальними частинами.

Подальшу перспективу ліцею треба розглядати через призму проекту Закону України «Про освіту». Врахування положень проекту змушує задумуватись над перспективами необхідних змін, які приведуть навчально-виховний процес у відповідність до законодавства.

Питання середньої освіти безпосередньо стосується 15-та стаття вказаного проекту закону. В ній сказано, що заключна ланка середньої освіти матиме профільний характер. Перед ліцеєм стоятиме проблема вибору профілізації закладу: загальноосвітній чи професійний. Відповідно до Проекту закону «Про освіту» визначено зміст кожної з них:

- загальноосвітній напрям передбачає поглиблене предметне навчання з урахуванням здібностей та освітніх потреб з орієнтацією на продовження навчання на наступному рівні освіти;
- професійний напрям передбачає професійно орієнтований підхід, орієнтований на ринок праці.

Законодавством вже сьогодні визначено чіткі критерії профільності. У згаданому Проекті (ст. 15 п. 6) сказано, що профільна середня освіта повинна відповідати рівню 3 Національної рамки кваліфікацій України. Відтак, згаданий рівень передбачає здатність виконувати виробничі або навчальні завдання середньої складності відповідно до визначених алгоритмів за встановленими нормами часу і якості. Також національні рівні кваліфікації визначають рівень знань (табл.).

Таблиця 1 – Рівні знань відповідно до національних рівнів кваліфікації

<i>Знання</i>	<i>Уміння</i>	<i>Комунікація</i>	<i>Автономність і відповідальність</i>
Загальні систематизовані знання у сфері освіти та/або професійної діяльності	Виконання типових завдань у різних ситуаціях шляхом вибору і застосування основних методів, інструментів, матеріалів та інформації	Здатність до ефективної роботи в команді. Сприйняття критики, порад і вказівок	Самостійне виконання завдань під мінімальним керівництвом
Розуміння основних (загальних) принципів, процесів і понять у навчанні та/або професійній діяльності	Оцінювання результатів виконання завдань відповідно до критеріїв, які в основному заздалегідь обумовлені	Продуктування деталізованих усних і письмових повідомлень зокрема у професійній діяльності	Відповідальність за результати виконання завдань у навчанні та/або професійній діяльності

Наведені дані безпосередньо вказують на перспективу необхідності певних організаційних змін у діяльності закладу. Зокрема чіткого визначення потребує вирішення питання: за яким напрямом профільної освіти працюватиме ліцей – загальноосвітнім чи професійним, чи зможе поєднати обидва?

Проте найбільш суттєвою є проблема із вирішенням питання допрофільної підготовки. Якщо сьогодні разом із допрофесійною підготовкою ліцей виконує функцію і допрофільної підготовки, то із прийняттям Проекту закону «Про освіту» та інших нормативних документів дана функція має бути перекладена на ланку базової середньої освіти. Відтак ліцей змушений буде змінити форми взаємодії з учнями 8–9-х класів загальноосвітніх закладів.

Наведений аналіз свідчить про наявність перспективної ланки, яку займатиме Ліцей після прийняття нової редакції Закону України «Про освіту» та інших нормативних документів, покликаних завершити реформування середньої освіти. Але він також свідчить про необхідність роботи в напрямі забезпечення допрофільної освіти задля забезпечення належного конкурсного відбору та якості знань абітурієнтів.

Коренчук О.С., викладач курсів удосконалення керівних кадрів НМЦ ЦЗ та БЖД м. Києва

Войтенко В.В., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД м. Києва

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСАД АНДРАГОГІКИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Виконання завдань цивільного захисту, які визначені Кодексом цивільного захисту України, потребує удосконалення існуючої практики підготовки кадрів для реалізації заходів безпеки населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Підвищення кваліфікації осіб керівного складу та фахівців органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, як засіб забезпечення їх професійної компетенції розглядається як одне з першочергових завдань діяльності у сфері цивільного захисту, без розв'язання якого неможливо забезпечити ефективність функціонування єдиної державної системи цивільного захисту України.

Здійснення якісного функціонального навчання (підвищення кваліфікації) керівних кадрів і фахівців у сфері цивільного захисту міста Києва є пріоритетним завданням Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності міста Києва як суб'єкта освітньої діяльності мережі навчально-методичних установ єдиної державної системи цивільного захисту. Керівництво та працівники центру, усвідомлюючи вагомість та значення цього завдання, постійно удосконалюють навчальний процес із функціонального навчання слухачів, здійснюють пошук та впроваджують нові підходи в організацію освітнього процесу, зокрема з урахуванням основних положень андрагогіки.

Андрагогіка – теорія і практика навчання дорослих. Андрагогіка об'єднує знання про специфіку навчання дорослої людини з урахуванням її віку, освітніх та життєвих потреб, реальних можливостей, індивідуальних особливостей і досвіду, психіки і фізіології.

Освіта дорослих названа ключем до ХХІ століття. Завданням номер один, за висловленням одного з найбільших теоретиків та практиків навчання дорослих, американського вченого Малколма Шеппарда Ноулза, стала «підготовка компетентних людей – таких людей, які були б здатні використовувати свої знання в умовах, що постійно змінюються, та чия основна компетенція полягала б у вмінні займатись постійним самовдосконаленням та самоосвітою протягом всього свого життя».

Андрагогічна модель навчання має досить вагомі відмінності від моделі педагогічної, де викладач є основною особою, яка впливає на планування, оцінювання, корекцію навчального процесу. В цьому випадку той, хто

навчається, перебуває в позиції підлеглого і повинен лише сприймати й засвоювати той матеріал, який йому надається викладачем.

В андрагогічній моделі слухач є тим, хто навчається, а не тим, кого навчають. Доросла людина, яка вже має певний життєвий досвід, прагне до самореалізації, самостійності та самоуправління. Тому і розраховує на незаперечне застосування у своїй діяльності набутих нових знань, умінь, навичок і якостей. Навчальна діяльність дорослого в основному визначається професійними, соціальними, побутовими та іншими факторами, які суттєво впливають на процес навчання. Навчальний процес має бути організованим у вигляді спільної діяльності того, хто навчається, і викладача, на всіх етапах: діагностики, реалізації, оцінювання і, певною мірою, корекції. Роль викладача більш дорадча, ніж повчальна, він допомагає фахівцеві визначити структуру, план і зміст навчання, знайти інформаційні джерела тощо і безпосередньо стати автором власної освіти.

Отже, андрагогічна модель навчання ґрунтується на таких принципових положеннях:

- провідна роль у власній освіті належить самому фахівцеві;
- навчання повинно виходити з індивідуальних особливостей того, хто навчається, відповідати його індивідуальним освітнім потребам та стимулювати зростання цих потреб;
- у процесі навчання слід використовувати внутрішні сили особистості, спиратися на природне прагнення людини до саморозвитку, самовдосконалення, активізувати суб'єктивну сферу фахівця;
- навчальний процес відбувається у спільній діяльності тих, хто навчає, з тими, хто навчається.

На базі основних положень андрагогіки викладачі Центру намагаються здійснювати діяльність з навчання дорослих слухачів, головними характеристиками якої є активна, провідна роль того, хто навчається, в побудові та втіленні програми навчання, з одного боку, та співпраця слухача зі своїм викладачем – з іншого. В переважній більшості наші слухачі – це дорослі люди, які володіють фізіологічною, психологічною, соціальною, моральною зрілістю, економічною незалежністю, життєвим досвідом і рівнем самосвідомості, достатніми для відповідального самокерованого поведіння в ході навчального процесу. Функцією викладача в цьому випадку є надання допомоги слухачеві в оновленні та систематизації знань, набутті умінь управління людськими ресурсами, силами та засобами цивільного захисту, формалізації особистого досвіду, розширенні професійної компетентності щодо виконання кола повноважень у сфері цивільного захисту.

Зважаючи на особливості слухачів (вік, рівень підготовки, професійний та життєвий досвід), відбувається зміна пріоритетності методів навчання.

Методи навчання – це способи спільної роботи викладача і слухачів, за допомогою яких засвоюються знання, уміння, навички, відбувається психологічна підготовка слухачів до дій в умовах різноманітних надзвичайних ситуацій.

До цих методів належать: усний виклад матеріалу (розповідь, пояснення, лекція), обговорення навчальних питань (обговорення, показ, демонстрація, тренування), метод самостійної роботи та інше.

Андрагогіка замість традиційних методів передбачає практичні заняття, часто експериментального характеру, дискусії, ділові ігри, кейси, вирішення конкретних управлінських, виробничих завдань і проблем. Крім того, змінюється підхід до отримання теоретичних знань. Важливо викликати інтерес до навчальної теми, перетворити аудиторію пасивних спостерігачів на активних учасників заняття. Якщо викладач у своїй роботі буде використовувати активні форми та методи навчання, то це важливе питання буде вирішене саме собою.

Активні форми навчання будуються на інтерактивних методах, коли існує взаємозв'язок не лише між викладачем і слухачем, а й між слухачами у навчанні. Викладач частіше виступає у ролі консультанта, радника. Він допомагає слухачу опанувати навчальну програму та зміст навчання, знайти інформаційні джерела тощо і безпосередньо відпрацювати відповідні управлінські рішення щодо організації цивільного захисту в конкретній обстановці.

Слово «інтерактив» запозичене з англійської мови від слова «interact», де «inter» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, «інтерактивний» – здатний до взаємодії, діалогу.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, висловлювання своєї точки зору стосовно тієї чи іншої проблеми, вміння доказово міркувати, спільне вирішення питання на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де слухач і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Під час інтерактивного навчання слухачі вчать бути демократичними, спілкуватися з товаришами, критично мислити, поважати думку колег, приймати продумані рішення.

Отже, інтерактивне навчання – це, перш за все, діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія викладача і слухача, не допускається домінування як одного виступаючого, так і однієї думки над іншою.

Інтерактивне навчання має на меті:

- створення умов для залучення всіх слухачів до процесу пізнання;
- надання можливості кожному слухачеві розуміти і рефлексувати з приводу того, що він знає і думає;
- вироблення життєвих цінностей;
- створення атмосфери співпраці, взаємодії;
- розвиток комунікативних якостей і здібностей;
- створення комфортних умов навчання, які б викликали у кожного слухача відчуття своєї успішності, інтелектуальної спроможності, захищеності, неповторності та значущості.

Що ж дає впровадження методів інтерактивного навчання різним суб'єктам навчального процесу?

У ході діалогового навчання слухачі вчаться критично мислити, розв'язувати складні проблеми на підставі аналізу обставин і відповідної інформації, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Для цього на заняттях організується індивідуальна, парна і групова робота, застосовуються дослідницькі проекти, рольові ігри, йде робота з документацією та різними джерелами інформації.

Яким же повинен бути викладач?

Він має вміти:

1) Створити в аудиторії атмосферу, яка сприятиме заохоченню слухачів задавати питання та шукати відповіді. Брати за основу такі види навчання, які б сприяли розвитку критичного мислення та самостійного набуття знань, стимулювати рефлексію.

2) Застосовувати наявні ефективні методи. Стати вдумливим професіоналом, що означає навчитися самому уважно спостерігати, визначати проблеми та створювати нові стратегії для їх розв'язання.

3) Бути взірцем для слухачів, передавати свої знання колегам, використовувати нові методики навчання.

Використання інтерактивної стратегії змінює роль і функції викладача – він перестає бути центральною фігурою і лише регулює навчальний процес, займається його загальною організацією, визначає загальний напрям (готує до заняття необхідні завдання, формулює питання для обговорення у групах, контролює час і порядок виконання наміченого завдання, дає консультації, допомагає в разі серйозних утруднень).

Отже, головна особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його членів. Аналізуючи свої дії та дії інших слухачів, учасники навчального процесу змінюють свою модель поведінки, більш усвідомлено засвоюють знання та вміння, тому інтерактивні методи є засобом покращення навчання.

За даними американських вчених, під час лекції, розповіді слухач засвоює всього лише 5% матеріалу, під час читання – 10%, під час роботи з відео/аудіоматеріалами – 20%, під час демонстрації – 30%, під час дискусії – 50%, під час практики – 75%, а коли слухач навчає інших чи відразу застосовує знання – 90%. Як бачимо, відносно пасивні методи навчання (коли слухач лише засвоює та відтворює інформацію) мають набагато нижчу ефективність, ніж активні та інтерактивні.

Інтерактивність у навчанні легко пояснити такою словесною конструкцією, виведеною досвідом педагогів і психологів ще в античні часи:

Те, що я чую, я забуваю;

Те, що я бачу й чую, – я трохи пам'ятаю;

Те, що я чую, бачу й обговорюю, – я починаю розуміти;

Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю – я набуваю знань і навичок;

Коли я передаю знання іншим – стаю майстром.

Досягти цього можна застосовуючи сучасні інтерактивні методи проведення занять, зокрема: **метод мозкової атаки, «круглий стіл», дискусія, метод вправ, ситуаційний аналіз, аналіз конкретних ситуацій, метод кейс-стаді.**

У будь-якому виді навчальних занять викладачі застосовують кілька методів навчання в різних комбінаціях. Застосування певних методів навчання залежить від завдання та умов кожного виду занять.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок:

1. Оскільки соціально-економічні умови, в яких ми перебуваємо, постійно змінюються, то з ними змінюємося і ми самі. Ці зміни знаходять своє відображення у професійному зростанні особистості, переосмисленні ціннісних орієнтацій та установок, у нових шляхах вирішення теоретичних і практичних завдань, які виникають у сфері цивільного захисту.

2. Працюючи зі слухачами, насамперед слід надавати їм можливість опановувати методи самостійного пошуку знань у різних сферах теорії та практики цивільного захисту. Навчання слід наблизити до реального життя, коли слухач, що навчається, спроможний самостійно прийняти рішення та отримати конкретний результат. Надавати якомога більше можливостей професійного спілкування слухачів у процесі навчання.

3. Як результат навчання слухачів у процесі підвищення кваліфікації на андрагогічних засадах – підвищення професійної компетентності. На це обов'язково вказують:

- оновлене шанобливе ставлення до своєї професії, посади у системі цивільного захисту, сприйняття себе як лідера, організатора, консультанта;
- засвоєні знання нових методик та технологій;
- вміння застосовувати отримані знання на практиці;
- становлення себе як професіонала, фахівця своєї справи.

Кочерга Є.В., методист обласних та міста Дніпро курсів удосконалення керівних кадрів 1-ї категорії НМЦ ЦЗ та БЖД Дніпропетровської області

МЕНТАЛЬНІ КАРТИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Головним напрямом діяльності навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності є навчальна діяльність. Саме тому необхідно приділяти особливу увагу використанню ефективних технологій, методів та засобів навчання, які сприятимуть підвищенню рівня засвоєваності навчальної інформації з питань ЦЗ та БЖД.

Як альтернативу іншим методам запису інформації можна запропонувати сучасний метод так званих ментальних карт або інтелект-карт (англ. Mind-map). Ментальна карта – це метод подання будь-якої інформації у

комплексній, систематизованій, візуальній (графічній) формі. Вона відображає зв'язки (сміслові, асоціативні, причинно-наслідкові) між поняттями, частинами, складовими предметної сфери, яку ми розглядаємо.

Ментальні карти являють собою тривимірну реальність у просторі, часі й кольорі. Ментальна карта завжди базується навколо центрального об'єкта, кожне наступне слово і зображення за визначенням стають центрами чергової асоціації. Весь процес побудови інтелект-карти являють собою безкінечний ланцюг асоціацій, які пов'язані зі спільним центром. До інтелект-карти входять ключові слова, ключові образи, колір, різнобарвні лінії, обов'язковим є введення ієрархій і категорій. Оскільки використання візуальних образів пробуджує додаткові можливості мозку й дозволяє значно скоротити і підвищити якість переробки інформації, інтелект-карти можна розглядати як метод розвитку логічного і творчого мислення.

Вважається, що подібний метод візуалізації інформації вперше застосував філософ Порфирій Тіроський ще в III столітті нашої ери, намагаючись розібратися у концепціях Аристотеля. Базові правила для способу представлення і зв'язування думок розробив у 60-ті роки професор Джозеф Новак із Корнуельського університету як засіб інтенсифікації навчального процесу під час викладання наукових дисциплін.

І хоча прообрази інтелект-карт зустрічаються в наукових трактатах, створених сторіччя тому, їх широке використання почалося у другій половині XX століття завдяки британському ентузіастові психологу Тоні Б'юзену. Він написав 82 книги, одна з яких – «Навчіть себе думати» – включена до переліку у 1000 найбільших книг тисячоліття. Тоні Б'юзен систематизував використання інтелект-карт, розробив правила і принципи їх побудови та зробив дуже багато для розповсюдження і популяризації цієї технології. З його легкої руки інтелект-карти зараз складають бізнесмени, учені, викладачі, інженери, дизайнери і люди багатьох інших професій.

Основою їх створення є радіантне мислення – природна здатність мозку мислити асоціативно – «від центру до периферії», тобто це процес мислення, при якому в центрі знаходиться деякий об'єкт, що дає імпульс до народження великої кількості асоціацій, які стають центральним образом вже для іншого асоціативного процесу. Таким чином, ментальні карти дозволяють залучати до процесу сприйняття та обробки інформації всі ділянки головного мозку. Також на основі поняття «гештальт», яке розкриває тривимірність процесу мислення (інформація розповсюджується по ділянках мозку найбільш передбачуваним шляхом), можна стверджувати, що ментальні карти дозволяють вивчати певний об'єкт цілісно, з різних боків. Таке вивчення інформації не доступне за класичним лінійним конспектом.

Ефективність використання цього засобу пов'язана з будовою людського мозку, що відповідає за обробку інформації. Ліва півкуля відповідає за логіку, аналіз, впорядкованість думок. Права півкуля – за ритм, сприйняття кольорів, уяву, представлення образів, розміри, просторові співвідношення. Учні чи студенти, засвоюючи інформацію, використовують переважно лівопівкульні

ментальні здібності. Це блокує здатність головного мозку бачити цілісну картину, здатність асоціативного мислення. Інтелект-карти залучають обидві півкулі, формують навчально-пізнавальні компетенції учнів, розвивають їх розумові і творчі здібності. Тому вони є найважливішим інструментом сприйняття, обробки і запам'ятовування інформації, розвитку пам'яті, мислення, мови.

Ментальна карта має чотири базові відмінні риси:

- об'єкт уваги/вивчення сфокусований в центральному образі;
- основні теми та ідеї, пов'язані з об'єктом уваги, розходяться від центрального образу у вигляді ідей;
- гілки, що набувають форми плавних ліній, пояснюються і позначаються ключовими образами і словами. Ідеї наступного порядку (рівня) також зображуються у вигляді гілок, що відходять від центральних гілок і так далі;
- гілки формують зв'язану вузлову структуру (систему).

Навчання в більш короткі терміни за допомогою ментальних карт досягається з використанням таких їх переваг, як:

- наочність і сприйнятливість навчального матеріалу, представленого на інтелект-карті;
- структурованість і скорочення обсягу інформації, необхідної для засвоєння;
- позначення взаємозв'язків між фактами, що забезпечує більш глибоке розуміння предмета;
- можливість її використання як зручного інструмента проведення та візуалізації «мозкових штурмів».

На рис. 1 представлено невеликий фрагмент ментальної карти, створеної в електронному вигляді на сервісі <https://www.mindmeister.com> за темою «Єдина державна система цивільного захисту».

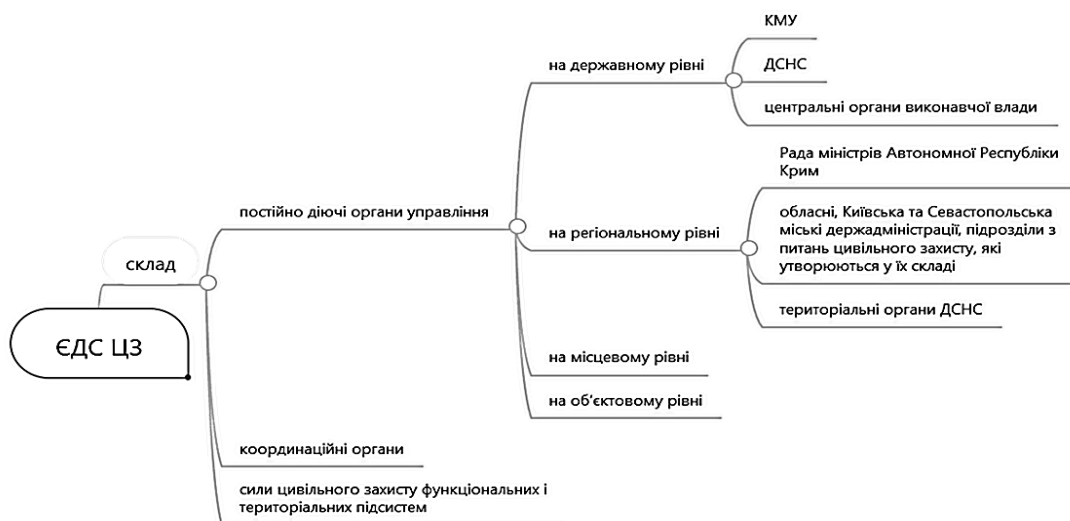

Рис. 1 – Фрагмент ментальної карти за темою «Єдина державна система цивільного захисту»

Ментальні карти можуть створюватися як в електронному вигляді за допомогою спеціальних програм та он-лайн сервісів, так і на папері. Якість і ефективність ментальних карт можна покращувати за допомогою кольору, малюнків, символів і аббревіатур, а також за допомогою додання карті тривимірної глибини, що дозволяє підвищити цікавість, привабливість, оригінальність і ефективність карти розуму. А це дозволяє збільшити творчі здібності при створенні і подальшому використанні карт, генеруванні ідей і покращує запам'ятовування інформації, що міститься в карті.

Отже, ментальні карти з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності дозволяють графічно подати навчальну інформацію, що допомагає чіткіше визначати ключові поняття і зв'язки між ними. При цьому знижується імовірність пропуску або неправильної інтерпретації важливих понять. Вони є проміжним етапом на шляху від одновимірного лінійного логічного мислення, крізь латеральне мислення до багатовимірного, необмеженого мислення, і, відповідно, зручною технікою для структуризації навчальної інформації у візуальній формі.

Лабузна Л.В., завідувач обласних та м. Житомира курсів удосконалення керівних кадрів 3-ї категорії;

Куделькіна Т.В., викладач НМЦ та БЖД Житомирської області

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Важливим завданням освіти в Україні є підготовка освіченої, творчої, конкурентоспроможної на сучасному ринку праці особистості.

Нова парадигма освіти зумовила оновлення фахової освіти, що відбувається у країнах близького і далекого зарубіжжя. У державних документах наголошується на формуванні нової генерації педагогічних кадрів, підготовленої до якісного забезпечення освітніх потреб особистості, розвитку її інтелектуального та культурного потенціалу. На думку вчених, основними проблемами, з якими зустрічатимуться педагоги у цьому тисячолітті, є:

- постійне удосконалення змісту освіти, гарантування високого рівня освітніх стандартів;
- самостійна постановка й вирішення творчих і дослідницьких завдань;
- безперервне оволодіння прогресивними технологіями навчання та новими технологіями вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- розв'язання професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок у таких суміжних із педагогікою наук, як психологія, медицина, економіка, правознавство та ін.;

➤ робота в єдиному інформаційному середовищі, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Ми погоджуємося з думкою Р.І. Богдана, що «вирішення цих проблем в сучасних умовах вимагає від викладача високої професійної компетентності, глибокого усвідомлення особистісно-орієнтованої освіти, творчого підходу до організації навчально-виховного процесу, високого рівня інтелігентності, духовно-морального потенціалу, комп'ютерної грамотності, володіння іноземними мовами, здібностей до безперервної освіти».

Проблеми професіоналізму викладача, його педагогічної майстерності стають дедалі більш значущими у теорії та практиці професіонального розвитку педагога (викладача). Професійна компетентність вчителя (викладача) є складовою ефективною педагогічної діяльності та основним компонентом педагогічної майстерності.

В.О. Сухомлинський писав: «Професіоналізм людини в будь-якій сфері діяльності багато в чому залежить від рівня сформованості її майстерності. В педагогічній діяльності майстерність є важливим чинником ефективності навчально-виховної роботи, передумовою «творіння людини».

Педагогічна майстерність – це високе мистецтво навчання і виховання, що постійно удосконалюється. Підвищення педагогічної майстерності доступне кожному педагогу (викладачу), воно відбувається за рахунок розширення ключових компетенцій, що складають основу структури професійної компетентності педагога (викладача): методична компетенція, інноваційна компетенція, інформаційна компетенція та інформативна.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що педагогічна майстерність – вияв високого рівня педагогічної діяльності.

Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Розглядається як вияв власного «Я» у професії, як самореалізація особистості вчителя в педагогічній діяльності, тому визначається як вища, творча його активність, що передбачає доцільне використання методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній ситуації навчання та виховання.

Не стоїть остеронь від освітніх реформ Житомирський Навчально-методичний центр цивільного захисту. Протягом останніх років зросли вимоги до рівня проведення занять з дорослою аудиторією. Виріс рівень освіти та загального розвитку слухачів, що робить необхідним використання нових інтерактивних методів проведення занять як викладачами, так і майстрами виробничого навчання. Знання, отримані на курсах, повинні носити більш практичний характер, наближений до вирішення конкретних питань у різноманітних надзвичайних ситуаціях, прийняття рішень щодо подолання тієї чи іншої проблеми.

Використання різноманітних методів навчання як спосіб спільної роботи викладача і слухачів дає можливість краще засвоювати знання, уміння,

навички; відбувається психологічна підготовка слухачів до дій в умовах різноманітних надзвичайних ситуацій.

До інноваційних методів навчання відноситься і кейс-метод або метод ситуаційних вправ, який є інтерактивним методом навчання, що дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів. Він сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем.

Кейс – це події, які реально відбулися в певній сфері діяльності й які автор описав для того, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії, підштовхнути студентів, слухачів до обговорення та аналізу ситуації, до прийняття рішень.

Акцент навчання переноситься не на оволодіння готовими знаннями, а на їх вироблення, на співпрацю слухача і викладача. Звідси принципова відмінність методу case-study від традиційних методик.

Результатом застосування методу є не тільки знання, але і навички професійної діяльності.

Технологія методу полягає в наступному: з урахуванням певних правил розробляється модель конкретної ситуації, яка має місце у реальному житті й відображає той комплекс знань і практичних навичок, які слухачам потрібно отримати; при цьому викладач виступає в ролі ведучого, який генерує питання, фіксує відповіді, підтримує дискусію, тобто є посередником у процесі співпраці.

Позитивною стороною методу ситуаційного аналізу є не тільки отримання знань і формування практичних навичок, але і розвиток системи цінностей слухачів, професійних позицій, життєвих установок, своєрідного професійного світовідчуття.

У методі case-study долається класичний дефект традиційного навчання, пов'язаний із «сухістю», неемоційністю викладу матеріалу – відповідним чином організоване обговорення кейса може нагадувати театральну виставу.

Метод case-study (метод ситуаційного аналізу) – інструмент, який дозволяє застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань. Метод сприяє розвитку у слухачів самостійного мислення, уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою.

Суть навчання методом case-study полягає в тому, що кожен пропонує варіанти, виходячи зі знань, наявних у нього, практичного досвіду та інтуїції.

До переваг методу case-study можна віднести:

- отримання навичок вирішення реальних проблем, можливість роботи групи на єдиному проблемному полі, отримання навичок роботи в команді;
- отримання навичок презентації, проведення прес-конференції;
- уміння формулювати питання, аргументувати відповідь.

Питання використання новітніх технологій у навчальному процесі постійно вивчається викладачами Центру. Втілення у навчальний процес

нових форм, методів проведення занять є запорукою удосконалення, педагогічної майстерності викладачів Центру.

Лептуга О.К., доцент кафедри мовної підготовки соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

«ДИХАННЯ» ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД

Застосування інтерактивних методів у навчальному процесі – це вже не ініціатива викладача, а його обов'язок. На нашу думку, без повсякчасної взаємодії з аудиторією знання засвоюються неефективно. Це підтверджується і проведеними дослідженнями. Так, створена Національним тренінговим центром (США) «піраміда навчання» демонструє такий середній відсоток засвоєння знань: лекції – 5%; читання – 10%; відео- та аудіоматеріали – 20%; демонстрація (візуалізація) – 30%; дискусійні групи – 50%; практичні дії – 75%; взаємонавчання, миттєве застосування знань на практиці – 90%.

Повсякчас ми стикаємося із ситуацією, коли викладач на заняттях працює, «дихає», натомість студенти чи курсанти лише за цим спостерігають. Відповідно теоретичні відомості й практичні навички засвоюються значно гірше, ніж якби аудиторія «дихала» разом із їх носієм.

Для ефективного навчання «дихати» потрібно по чергово, за принципом «подихав сам, дай подихати іншому». Отже, «дихання» – це інтерактивний метод, що передбачає періодичну по чергову взаємодію викладача та студентів під час практичних і лекційних занять. Переключення активності від оратора до аудиторії й навпаки дозволяє уникнути пасивності у сприйнятті навчального матеріалу та об'єктивніше оцінювати знання й уміння студентів (курсantів).

Як же змусити «дихати» аудиторію? Для досягнення цього ефекту варто застосовувати інтерактивні методи. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх його учасників. Це співнавчання, коли студенти (курсанти) і викладач є рівноправними та рівнозначно зацікавленими в позитивному результаті навчання.

Основні методичні принципи «дихання» як інтерактивного методу:

- ретельний підбір теоретичної бази та конкретних практичних прикладів;
- постійний візуальний контакт з аудиторією (оптимальна кількість учасників – 25 осіб);
- викладач у ролі не ментора, а модератора;
- використання технічних засобів: презентацій, роздаткових матеріалів, навчальних фільмів, тестів тощо;

- встановлення конкурентної, але дружньої атмосфери між студентами (курсантами), нейтралізація «гострих кутів» під час командної роботи;
- чітке дотримання таймінгу задля забезпечення почерговості «дихання»;
- обов'язкове оцінювання роботи аудиторії.

«Дихати», звичайно, легше під час практичних занять. Це пов'язано з тим, що, по-перше, аудиторія від початку налаштована на взаємодію з викладачем (готова принаймні до традиційного опитування чи перевірки домашнього завдання). По-друге, практика передбачає обмежену кількість присутніх (не потік, а лише одну групу), що забезпечує тіснішу співпрацю й можливість вибору інтерактивних методів.

Викладачі кафедри мовної підготовки нашого університету на практичних заняттях застосовують такі форми інтерактивного навчання: робота в парах, ротаційні трійки, робота в малих групах, «акваріум», «незакінчене речення», «мозковий штурм», «броунівський рух», «дерево рішень», рольові (ділові) ігри, дискусії, диспути (дебати), «метод Сократа» тощо.

Знявши з себе менторську роль, викладач під час практики має можливість «дихати» разом із групою, контролюючи зсередини процес засвоєння знань і вдосконалення навичок.

Дещо складніше налагодити почергове «дихання» на лекційних заняттях. Готуючись до лекції, викладач повинен усвідомлювати, що його слухачі мають приблизно такий самий доступ до теоретичної інформації, проте не завжди розуміють практичну цінність отриманих знань. Тож інтерактивні лекції – це передусім обмін досвідом, а не монолог ученого.

Ми пропонуємо такі форми інтерактивних лекцій, як проблемна лекція, лекція-візуалізація, лекція з помилками, лекція – прес-конференція, бінарна лекція.

Зацікавленість студентів (курсантів) під час «начитки» матеріалу – це перший крок до ефективного навчального процесу, тому, на нашу думку, сучасні лектори мають повсякчас змушувати «дихати» аудиторію.

Отже, інтерактивний метод «дихання» може бути використаний на всіх видах занять. Його застосування підтримує ініціативність студентів (курсантів), знижує втомлюваність викладача, а в сукупності підвищує ефективність навчального процесу.

Литвин А. В., д. пед. н., професор, завідувач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТУ ТА ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Комп'ютерно орієнтоване навчання нині є невід'ємною частиною освіти, а Інтернет і хмарні технології, що надають користувачам мережі доступ до комп'ютерних ресурсів для віддаленого опрацювання та зберігання даних і використання програмного забезпечення як онлайн-сервісу, стають провідними засобами навчального процесу. Перспективи їх застосування у підготовці майбутніх рятувальників пов'язані з інтегруванням електронних освітніх ресурсів у вищу освіту, а також упровадженням інноваційних педагогічних технологій на основі ІКТ, з урахуванням потреб професійної підготовки фахівців у галузі цивільного захисту.

Інтернет суттєво знизив часові, просторові та фінансові перешкоди для розповсюдження інформації, створив власні інтегровані інформаційні структури. Дидактичні можливості Інтернету: швидке передавання освітньої інформації будь-якого виду та обсягу; оперативна зміна, редагування, опрацювання, друкування мережевої інформації з робочого місця; збереження даних на серверах протягом необхідного часу; інтерактивність та оперативний зворотний зв'язок за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями (ICQ, IRC, Skype та ін.); налагодження співпраці з партнерами; доступ до різноманітних джерел інформації – веб-сайтів, віддалених баз даних, файлообмінної мережі, Інтернет-форумів, хмарних обчислень; організація електронних телеконференцій; формування запиту на певну інформацію різноманітними засобами (списки розсилки, новини Usenet); копіювання одержаних матеріалів і робота з ними там, тоді й таким способом, як це зручно майбутнім фахівцям і викладачам.

Ефективність використання у вищій освіті засобів Інтернету з метою підвищення якості професійної підготовки пов'язана з тим, що вони не лише забезпечують доступ до різноманітних інформаційних ресурсів, а й уможливають безпосередню інформаційну взаємодію, дозволяють формувати інформаційний потік відповідно до професійних інтересів конкретного споживача інформації. Можливості Інтернету в професійній підготовці такі: доступ до глобальних систем інформації, знань і ноу-хау; транслявання досвіду, виробленого і накопиченого людством; формування у студентів загальної культури і гуманістичного світогляду; упровадження дистанційної та неформальної освіти; адаптація особистості до динамічної ситуації на ринку праці тощо.

Педагогічні цілі використання сервісів Інтернету в професійній підготовці майбутніх рятувальників у профільних ВНЗ: розвиток особистості

та підготовка до життя в умовах інформатизації, реалізація соціального замовлення інформаційного суспільства, інтенсифікація навчально-виховного процесу, підвищення ефективності діяльності студентів і курсантів шляхом реалізації мережевих ресурсів і хмарних сервісів. До впровадження хмарних технологій спонукає безперервне зростання обсягів професійно орієнтованої інформації, необхідної для засвоєння та критичного осмислення, а також ускладнення її структури.

Необхідність створення хмарної платформи особливо значна для інноваційних науково-освітніх програм ВНЗ. Зокрема Microsoft пропонує застосування хмарних технологій у системі освіти, яке базується на взаємодії науково-педагогічних працівників і курсантів (студентів) із використанням основних сервісів у хмарі, а також використання мінісайтів для сумісної роботи. Важливий внесок у розвиток хмарних технологій для освіти робить Google, безкоштовні сервіси якої теж активно використовуються в навчальному процесі (Google Apps Education Edition). Навчальні заклади отримують можливість компенсувати брак ІКТ-ресурсів, вирішувати проблеми, пов'язані з адмініструванням, контролем за навчальними досягненнями тощо.

Використання Інтернет-технологій дозволяє вирішити проблеми модернізацією змісту навчання, прийомів здійснення зворотного зв'язку, організації синхронного (в реальному часі) доступу до інформації, презентації навчального матеріалу, а також реалізацією роботи групи майбутніх фахівців з ІКТ в єдиному темпі, організацією безперервного контролю за роботою курсантів і студентів у інформаційних системах та їхніми навчальними досягненнями, діяльністю над спільними проектами. Телекомунікаційні мережі дозволяють апробувати й розповсюджувати кращі педагогічні програмні засоби.

Професійно спрямоване використання Інтернету передбачає такий алгоритм навчально-пізнавальної діяльності: вибір питання, яке потребує застосування Інтернету; визначення конкретної навчальної мети; добір відповідних Інтернет-сайтів; пояснення правил, яких слід дотримуватись; збирання, оцінювання та класифікація знайдених відомостей; аналіз, інтерпретація, узагальнення отриманої інформації; підготовка висновків і подання їх в електронному вигляді; презентація, підкріплена демонстрацією матеріалів; обговорення й аналіз методики пошуку й одержаних даних; оцінювання кінцевого результату.

Освітню інформацію в мережі доцільно одержувати: за допомогою пошукових систем, через тематичні Інтернет-сайти, з телеконференцій, поштової розсилки, у веб-чатах певного спрямування. Найбільш доцільні для забезпечення навчального процесу вузько тематичні добірки матеріалів за певною темою на спеціалізованих сайтах, які містять впорядковану інформацію та гарантують наукову достовірність інформації. Педагоги мають змогу використовувати її для підготовки до занять і допомагати курсантам і студентам орієнтуватися в Інтернет-ресурсах. З освітньою метою доцільно

використовувати веб-сайти, які популяризують новітні наукові досягнення, враховуючи рівень та інтереси користувачів. Встановлені на комп'ютерах у ВНЗ відповідні навчальні програми можуть самостійно з'єднуватися з цими сайтами, автоматично оновлюючись. Це створює можливість для випереджального розвитку професійної підготовки.

Інтернет-технології у вищій освіті передусім спрямовані на організацію дистанційного навчання, не притаманного для підготовки майбутніх рятувальників. Однак деякі аспекти дистанційної навчальної взаємодії можуть з успіхом застосовуватись у ВНЗ сфери цивільного захисту, зокрема шляхом розміщення повноцінного комплексу електронних навчальних матеріалів у Віртуальному університеті (наприклад: <http://virt.ldubgd.edu.ua/>) з метою підвищення якості навчання курсантів і студентів.

Щоб продуктивно використовувати Інтернет у професійній підготовці майбутніх фахівців цивільного захисту, необхідно забезпечити доступ до спеціалізованих веб-ресурсів, передусім, треба створити в навчальному закладі розгалужену локальну мережу. Нині вже визначені конкретні вимоги до інформаційного освітнього середовища ВНЗ: доступність; мобільність; адаптивність; оптимізованість; стандартизованість; інформаційна безпека. Можемо стверджувати, що комплексне використання можливостей ІКТ, зокрема Інтернету та хмарних технологій, у навчальному процесі потребує розроблення багатофункційних електронних освітніх ресурсів та інформаційних порталів. Інформаційне освітнє середовище ВНЗ має бути гнучким і забезпечувати ефективність теоретичного навчання та практичної підготовки відповідно до запитів курсантів і студентів, вимог роботодавців, у першу чергу – органів і підрозділів ДСНС України.

Мул А.М., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Хмельницької області

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

На надзвичайні ситуації соціальних і воєнних видів, техногенного характеру, на їх виникнення та локалізацію найбільше впливає людський чинник. Людина може стати як чинником виникнення надзвичайної ситуації, так може й запобігти їй. Окрім вирішення завдання фахового удосконалення професійних кадрів системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які займають посади відповідних категорій, а також осіб, зарахованих до кадрового резерву, система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації сприяє запровадженню фахової оцінки рівня кваліфікації, атестації кадрів, яка здійснюється після їх навчання.

Підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту керівних, управлінських кадрів і фахівців для потреб центральних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій

відіграє ключову роль у загальній системі підготовки населення різних вікових груп, соціальних та професійних кіл до дій у надзвичайних ситуаціях.

Якісне проведення функціонального навчання та сприяння органам виконавчої влади і органам місцевого самоврядування у виконанні завдань з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях можуть забезпечити лише професійно підготовлені педагогічні кадри навчально-методичних установ, які пройшли процедуру сертифікації та отримали право на реалізацію короткострокового, курсового та практичного навчання у сфері цивільного захисту.

Об'єктом дослідження є навчальний процес із підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту керівних, управлінських кадрів і фахівців для потреб центральних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій. Предметом дослідження є використання інноваційних педагогічних технологій у викладанні навчального матеріалу.

Потреби в комунікації та доступі до знань зростають у геометричній прогресії в світовому та національному масштабі. Необхідність постійного руху вперед стала характерною рисою нашого часу. Сьогодні будь-який навчальний заклад, що прагне успіху, просто "приречений" на зміни.

Передові світові системи освіти – від дошкільної до післядипломної – вже декілька десятиліть тому почали створювати ґрунт для впровадження суттєво нових принципів роботи з інформацією й технологічними пристроями у процесі підготовки фахівців. Використання сучасних технологій – від інформаційних до соціальних – є невід'ємним елементом навчального процесу в освіті й підґрунтям відкриттів у науці. Конкуренція між освітніми та науково-дослідними установами дорівнює тому, наскільки вчасно вони встигають запозичити або створити відповідні технології зі збереженням власних переваг, здобутих раніше. В суспільстві інформації й технологій навчальні заклади не тільки створюють, але й самі змінюються під впливом нових реалій.

Що таке технологія навчання? Згідно визначення ЮНЕСКО, це системний метод планування, застосування й оцінки всього процесу навчання і засвоєння знань шляхом врахування людських і технічних ресурсів та взаємодії між ними для досягнення більш ефективної форми навчання.

Усі ми є свідками того, що світ останнім часом невідомо змінився і продовжує змінюватися. Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. Сьогодні в межах життя одного покоління відбуваються кардинальні зміни, які стосуються всіх напрямів існування людини. Всі ці зміни вимагають від суспільства винахідливості, гнучкості, творчого підходу до розв'язання проблем, уміння застосовувати знання в реальному житті. Однак ці вміння не беруться нізвідки – їх треба формувати і розвивати, в тому числі і ті, що стосуються підготовки слухачів у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Тому навчально-методичні центри ЦЗ та БЖД розуміють значення цих процесів соціуму, несуть особливу відповідальність за вміння

пристосовуватись до змін, за формування навичок безпеки життєдіяльності у слухачів.

Сьогодення вимагає кардинальної зміни самого процесу навчання, його форм і методів. Актуальності набуває не засвоєння окремих умінь і навичок, а розвиток індивідуальних особливостей; не педагогічні вимоги, а педагогічна підтримка, співробітництво і діалог керівника заняття зі слухачами; не обсяг знань, а цілісний розвиток, саморозвиток особистості слухача, його включення у значущу діяльність та орієнтація на успіх.

У навчальному процесі за програмами короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення використовуються наступні основні види навчальних занять: лекції, практичні, семінарські та виїзні заняття, групові вправи, ділові або рольові ігри, аналіз конкретних виробничих ситуацій, консультації тощо. Вони поєднуються з методами ігрового навчання, контрольно-перевірочними методами і прийомами самостійної роботи, тобто використовуються в основному активні форми навчання. Перевага тим чи іншим з них віддається залежно від теми, мети і завдань заняття, складу слухачів.

Очікуваний результат досягається тоді, коли вдало визначено форму заняття, а викладачеві притаманні висока методична культура, він добре знає аудиторію, тему, вміє використати всі наявні засоби активізації заняття, залучити слухачів до власних роздумів – здобути думку, розгорнути дискусію, дати об'єктивну оцінку участі кожного з них у занятті.

Якщо звертатися до джерел поняття «технологія», то воно походить із двох грецьких слів: *tehne* – мистецтво, майстерність і *logos* – слово, навчання. Таким чином, технологію можна визначити як усвідомлене практичне мистецтво, усвідомлену майстерність. Технологія вказує на конкретні способи і засоби здійснення професійної діяльності, з іншої сторони – на результати. Ступінь досягнення за допомогою зазначених засобів і дій характеризує майстерність керівника заняття.

Наприкінці 90-х років XX століття в педагогічній літературі з'явився новий термін – «інноваційна технологія». Термін «інновація» означає внесення в навчальний процес нового (факти, методи, прийоми), що покращує діючу систему підготовки слухачів.

Заняття з підготовки слухачів мають виховувати загальнолюдські цінності, орієнтувати слухача на звернення до навколишнього світу й до себе, на дбайливе ставлення до всього, що його оточує, в першу чергу до людського життя, на саморозвиток, вміння шукати й знаходити вихід з надзвичайних ситуацій, бачити красу світу та людей.

Важливою тенденцією інноваційних дидактичних пошуків, за словами І. Зязюна, є «поєднання різних видів надпредметної навчальної діяльності не лише в процесуальних виявах, як способу вибудови учіння, але і в змістовному, тобто як об'єкт засвоєння, опанування (від дослідницького учіння – до учіння досліджень, від учіння через дискусію – до учіння дискусії тощо)».

На даний момент відомо ряд педагогічних технологій, які дозволяють керівнику заняття виконувати завдання підготовки слухачів до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Потік інформації, що постійно зростає, потребує інноваційних форм, які б дозволяли в короткий термін передавати тим, хто навчається, великий обсяг знань, надавали можливість забезпечити високий рівень засвоєння матеріалу, закріплення його на практиці. Загальною тенденцією є дедалі більший акцент на використанні форм активного навчання.

Уже давно ввійшли у практику роботи викладачів заняття з активними формами навчання. А зараз усе популярнішим стає інтерактивне навчання. Основою розвитку творчої особистості слухача є створення ситуацій активного пошуку, здогадів, роздумів, дискусій, розв'язання протиріч.

Пошук нових форм і прийомів організації заняття у наш час – явище не тільки закономірне, але і необхідне. Інноваційні форми і методи – один з важливих засобів навчання, оскільки вони формують у слухачів стійкий інтерес до навчання, знімають напругу, допомагають формувати навички професійної і навчальної діяльності, емоційно впливають на слухачів, завдяки чому у них і формуються більш міцні та глибокі знання.

До основних інноваційних методів проведення занять належать:

1. Метод презентації: виступ перед аудиторією – необхідний атрибут фактичної та навчальної діяльності. Презентації використовуються для представлення певних тем, розробок, звіту про виконання індивідуального завдання тощо. Всі презентації проводяться за однією структурою сценарію: представлення теми та її мети, коротке викладення змісту за розділами, невимуслене спілкування, обговорення теми.

2. Метод обговорення навчального матеріалу передбачає активну колективну роботу слухачів під керівництвом викладача на базі їхньої попередньої підготовки шляхом обговорення навчального матеріалу з певної проблеми. Воно розраховане на те, щоб слухачі змогли поглибити і систематизувати свої знання, перевірити правильність висновків, до яких вони дійшли, оволодіти умінням відстоювати свої погляди і переконання.

3. Метод показу (демонстрації) полягає в тому, щоб за допомогою різноманітних дій і засобів створити у слухачів наочний образ предмета, що вивчається, сформувати конкретні уявлення про будову приладу, засоби рятування, протікання певних процесів. За допомогою цього методу досягається активізація уваги і мислення слухачів. Показ сприяє швидкому засвоєнню матеріалу, опанування якого за допомогою інших методів потребує більше часу і зусиль.

4. Метод вправ полягає в багаторазовому свідомому повторенні розумових або практичних дій, які виникають в умовах, що постійно ускладнюються, з метою формування та закріплення навичок і умінь.

Методика проведення вправ за темами навчальної програми є дуже різною. Педагогічний склад центрів повинен прагнути виділити загальні

умови, дотримання яких сприяє успішному виконанню вправ, їх ефективності в навчанні.

Основними з них є:

➤ активна і свідома участь слухачів у вирішенні практичних завдань, систематичність і послідовність у проведенні вправ, їх різноманітність і поступове ускладнення шляхом введення нових елементів:

➤ гнучкий контроль за правильним виконанням усіх деталей вправи, прищеплення навичок самоконтролю, самоаналізу виконуваних дій, наближення умов виконання вправ до реальних обставин і т. п.

5. Метод практичних робіт застосовується під час виконання слухачами завдань із практики різного виду (підготовка обладнання до роботи, застосування, вимір, технічне обслуговування тощо). Специфіка навчання методом практичних робіт полягає в тому, що слухачі отримують можливість, виконуючи завдання з практики, перевірити дійовість теоретичних знань, пов'язати їх з реальними завданнями, які розв'язуються керівним складом і фахівцями у сфері цивільного захисту в різній обстановці.

Сучасні інтерактивні методи проведення занять.

6. Метод мозкової атаки – це метод розв'язання невідкладних завдань за короткий час. Сутність методу полягає в тому, що необхідно висловити якнайбільшу кількість ідей за невеликий проміжок часу, обговорити їх та класифікувати. Цей метод використовується для вирішення складних проблем. Метод мозкової атаки можна використовувати в різних видах діяльності: в роботах з малими та великими навчальними групами, командами, в індивідуальній роботі.

При організації «мозкової атаки» виходять із пропозиції, що при звичайних прийомах обговорення й вирішення проблем виникненню новаторських ідей перешкоджають контрольні механізми свідомості, які сковують потік цих ідей придушенням звичних, стереотипних форм прийняття рішень. Гальмуючий вплив справляють так само страх невдачі, страх виглядати смішним і т.д. Під час проведення заняття створюються дві групи: учасники «мозкової атаки» – ті, хто повинен запропонувати нові варіанти вирішення потрібного завдання, і члени комісії, які будуть обробляти запропоновані матеріали. У групу генерування ідей спочатку призначається керівник. Він укомплектовує команду. Керівник повідомляє її учасників про суть розв'язуваної проблеми за 2–3 дні до її проведення. Проблема повинна бути позначена якомога чіткіше і всебічно. При проведенні «мозкової атаки» у групі створюється сприятлива атмосфера. Цьому сприяє склад групи, поведінка керівника, вибір приміщення, висвітлення й т.д. Ніхто з учасників не повинен боятися того, що його висловлення не матимуть цінності. Пропозиції (ідеї) не можна негативно оцінювати ні словом, ні жестом, ні інтонацією. Бажана їхня підтримка й розвиток. Свої думки учасники повинні висловлювати відверто й вільно. Не треба остарігатися того, що пропозиції можуть бути нереальними. Нерідко саме вони зменшують скутість групи і є першопричиною народження оригінальних ідей. Чим більше ідей, тим краще.

Варто прагнути, щоб пропозиції надходили швидко – це зменшує скутість групи.

7. «Круглий стіл» – метод проведення заняття зі слухачами, які, як правило, мають досвід роботи, практичний діяльності з питання, що обговорюється. На «круглому столі» слухачі можуть і повинні спробувати обґрунтовано поставити питання з теми обговорення, серйозно аргументувати підходи до їхнього вирішення, а також повідомити про вдалий і невдалий досвід. «Круглий стіл» – це свого роду нарада з обміну досвідом і обговорення практичного досвіду, досягнень і помилок. В такий спосіб слухачі освоюють зміст теми, її ключові проблеми. Є декілька варіантів проведення «круглого столу».

Пасивний варіант – коли кілька викладачів або фахівців обговорюють тему, а група слухає. Ця форма застосовується через відсутність попередньої підготовки або при бажанні продемонструвати слухачам професійний рівень обговорення теми.

Інша форма пасивного варіанта – форма «чоловічої розмови», коли кожний із тих, хто бере слово, говорить про своє, загальна розмова й обговорення не проводиться, а викладач тільки надає слово і слухає разом з усіма.

Активний варіант «круглого столу» – коли йде саме обговорення, а викладач, зумівши зав'язати розмову «зі зворотним зв'язком», спрямовує його. При цьому рекомендується розбити слухачів на групи й спочатку обговорити тему в малих групах (4–6 чоловік), а потім обговорювати спільно. При цьому певні результати дає прийом черговості доповідей з питань теми.

8. Дискусія – активний метод проведення занять, покликаний мобілізувати практичні й теоретичні знання, погляди слухачів на проблему, що розглядається.

Дискусія є доречною при розгляді спірних питань, але у навчальному процесі може не виникати ситуації спірності трактувань. Із цих причин заздалегідь планувати проведення заняття як дискусію не цілком коректно. Основні передумови використання дискусії в активному навчанні такі: необхідно у складі теми, що досліджується знайти питання, про які слухачі усвідомлено дотримуються істотно різних точок зору. Це може бути зроблено в ході лекцій та інших занять; слід визначити, чи відносяться ці спірні питання до інтересів, що зачіпають багатьох.

Потрібно уявити собі, наскільки плідною може бути дискусія, насамперед з погляду ефективності навчального процесу, засвоєння програмного матеріалу. Якщо викладач знайде всі ці передумови достатніми, можна застосовувати метод дискусії.

У ході дискусії викладач навчає не якої-небудь позиції, а вмінню викладати й аргументувати будь-яку позицію, обрану тим або іншим слухачем. Він повинен допомогти учасникам дискусії виявити свої сильні сторони, знайти нові вдалі аргументи. Іноді викладачу доводиться імітувати позицію, не представлену жодним зі слухачів, однак необхідну «для повноти

картини», тому що в житті ця позиція є. Викладач повинен знайти способи змусити слухачів прислухатися один до одного, втягнути їх у загальну дискусію.

9. Ситуаційний аналіз полягає в тому, що слухачі, ознайомившись з описом проблеми, самостійно аналізують ситуацію, діагностують проблему й надають свої ідеї та рішення в дискусії з іншими слухачами.

Залежно від характеру висвітлення матеріалу використовуються ситуації-ілюстрації, ситуації-оцінки й ситуації-вправи.

Ситуація-ілюстрація містить у собі приклад з управлінської практики (як позитивний, так і негативний) і спосіб вирішення ситуації.

Ситуація-оцінка являє собою опис ситуації й можливе вирішення в готовому виді: потрібно тільки оцінити, наскільки воно є правомірним і ефективним.

Ситуація-вправа полягає в тому, що конкретний епізод управлінської діяльності підготовлений так, щоб його рішення вимагало яких-небудь стандартних дій, наприклад розрахунку нормативів, заповнення таблиць, використання юридичних документів і т.ін.

У навчальному процесі найчастіше використовуються три види ситуацій:

- ситуація відома: для її вирішення є конкретні зразки, у цьому випадку метод вирішення ситуації є стандартним;

- ситуація подібна: у цьому випадку її необхідно порівняти з іншими подібними ситуаціями; подібні ситуації не завжди є аналогічними, але в той же час можуть мати єдину основу, яку можна видозмінювати, наближаючи до розглянутої ситуації;

- невідома ситуація: така ситуація не зустрічалася у практичній діяльності, й її не можна зрівняти з яким-небудь зразком, а необхідно знайти новий метод її вирішення.

Ситуаційний аналіз включає метод аналізу конкретних ситуацій, метод «кейс-стаді», метод «інциденту», розбір ділової кореспонденції («баскет-метод»).

Аналіз конкретних ситуацій – найбільш прийнятний в умовах курсового навчання метод ситуаційного аналізу – традиційний аналіз конкретних ситуацій, що включає глибоке й детальне дослідження реальної або імітованої ситуації.

Використання методу аналізу конкретних ситуацій дозволяє вирішити наступні навчальні цілі: розвиток аналітичного мислення, застосування аналізу в динаміці; оволодіння практичними навичками роботи з інформацією: вичленовування, структурування й ранжування за значущістю проблем; вироблення управлінських рішень; освоєння сучасних управлінських і соціально-психологічних технологій; розширення комунікативної компетентності; формування здатності вибору оптимальних варіантів ефективної взаємодії з іншими людьми; стимулювання інновації; підвищення мотивації до навчання теорії проблеми.

10. Метод кейс-стаді ототожнюють із методом конкретної ситуації в цілому, однак він є одним з найбільш популярних варіантів цього методу. Кейс-опис ситуації, зокрема, про історію утворення, організаційне становлення систем, їхній розвиток, результати діяльності. У перекладі з англійського «кейс» – це випадок (не плутати з іншим його перекладом – валіза, сумка). Таким чином, кейс-стаді – це форма занять із використанням кейсу, випадку.

Деякі автори вважають, що кейс-стаді є стислою в часі діловою грою. Його тимчасову обмеженість обумовлено заданістю ситуації й він припускає аналіз конкретно виписаної ситуації в межах чітко встановленого навчального сценарію. Конкретна ситуація припускає знання й закріплення на практиці раніше пройденого матеріалу.

У будь-якому виді навчальних занять викладачі застосовують кілька методів навчання в різних комбінаціях. Застосування певних методів навчання залежить від завдання та умов кожного виду занять.

Отже, розвиток освіти ХХІ століття спонукає до оновлення методів та прийомів навчання, запровадження в навчально-виховний процес інноваційних технологій, сучасних концепцій та способів формування предметних та життєвих компетенцій. Життя змінилось так, що необхідно, використовуючи сучасні інформаційні технології, йти в ногу з життям, щоб не бути викинутими на узбіччя.

Впровадження педагогічних технологій не можливе без відстеження якості освіти за допомогою моніторингу, мета якого – отримати інформацію про ефективність і якість навчально-виховного процесу, покращення його організації.

Принципово нові педагогічні ідеї і положення вимагають переорієнтації методичної роботи на пошук та розробку інноваційних шляхів розвитку всіх ланок і складових систем освіти в галузі цивільного захисту, формування справді нового педагогічного мислення на всіх рівнях педагогічної діяльності.

Островець О.О., кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри наглядово-профілактичної діяльності Національного університету цивільного захисту України;

Савченко О.В., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника кафедри наглядово-профілактичної діяльності Національного університету цивільного захисту України

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДСНС УКРАЇНИ

Формування мотиваційно-ціннісного компонента правової компетенції у майбутніх фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі –ДСНС України) повинно включати: здійснення професійної діяльності на основі розвиненої правосвідомості, правового мислення та правової культури; вміння аналізувати правовідносини, котрі є об'єктами професійної діяльності, юридично правильно кваліфікувати факти, події й обставини.

У здобувачів вищої освіти ВНЗ ДСНС України - майбутніх фахівців сфери забезпечення безпеки мотивація може бути визначена усвідомленням значущості набуття правових знань, умінь та навичок; розумінням ролі правових цінностей в суспільстві; виявом цікавості до професійної діяльності та використання нормативно-правових актів у процесі її здійснення; прагненням підвищити рівень власної правової компетенції, здатних забезпечувати дотримання законодавства всіма суб'єктами права.

Когнітивний компонент відображає систему юридичних знань, сукупність різної юридичної інформації. Результатом засвоєння різних понять, фактів, правил, закономірностей у конкретній професійній сфері можна назвати знаннями, котрі повинні мати емоційно-оцінні властивості. Знання у праві повинні зумовлювати усвідомлену необхідність права, а також розуміння основних правових вимог, вміння оцінити дії суб'єктів права з точки зору їх правомірності та протиправності, крім того, мати уявлення про закономірності розвитку права. Правові знання є центром правової свідомості.

Стосовно професійної правової компетенції майбутнього фахівця ДСНС України вказаний компонент включає такі показники правових знань, як: особливості норм права, що регулюють відношення відповідно до профілю своєї професійної діяльності; здійснення контролю за дотриманням прав громадян відповідно до профілю своєї професійної діяльності; основні етичні поняття та категорії, норми чинного законодавства; методи емоційної та когнітивної регуляції для оптимізації власної діяльності та психологічного стану – професійний категорійний апарат; норми моралі, професійної етики й юридичного етикету та інші знання.

Поведінковий компонент – це можливість дій, що ґрунтуються на правових знаннях і переконаннях, правомірна поведінка та використання своїх прав, виконання обов'язків, а в разі порушення прав упевненість і вміння їх

відстояти. Цей компонент у структурі правової компетенції обумовлений тим, що засвоєння сукупності передбачених правових знань є необхідним, але не вичерпною умовою ефективності формування правової компетенції у процесі здійснення професійної підготовки. Мета професійної підготовки не обмежується безпосереднім засвоєнням конкретної системи знань, але й включає опанування умінь та навиків, використання в юридично значущій практичній роботі. Такий майбутній фахівець ДСНС України, наприклад, у галузі наглядово-профілактичної діяльності має бути здатний застосовувати отримані правові знання у повсякденному житті та практичній діяльності; проводити планові та позапланові перевірки суб'єктів господарювання; складати акти та приписи на усунення порушень, виявлених під час перевірки; обґрунтовувати організаційно-технічні заходи щодо пожежної та техногенної безпеки у сфері цивільного захисту на підприємствах, в організаціях, установах та на небезпечних територіях; порушувати та розглядати справи про адміністративні правопорушення у галузі техногенної та пожежної безпеки; здійснювати звукозапис, фото- і відеозйомку як допоміжні засоби документування правопорушень у сфері техногенної та пожежної безпеки; звертатися з позовом до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування; самостійно і систематично вивчати основні положення чинних законів та нормативно-правових актів у сфері техногенної та пожежної безпеки; користуватися правовими термінами, застосовувати свої конституційні та законні права і виконувати обов'язки в суворій відповідності з чинним законодавством.

Поведінковий компонент правової компетенції майбутніх фахівців передбачає здатність кваліфіковано застосовувати нормативні правові акти в конкретних сферах юридичної діяльності, реалізовувати норми матеріального і процесуального права у професійній діяльності; здатність розробляти і правильно оформляти юридичні та службові документи; кваліфіковано тлумачити нормативно-правові акти; уміння давати кваліфіковані юридичні висновки і консультації, здійснювати юридичну експертизу нормативно-правових актів, у тому числі з метою недопущення в них положень, що сприяли б створенню умов для прояву корупції; дотримання у професійній діяльності вимог нормативно-правових актів.

Повишена І.М., викладач іноземної мови (за професійним спрямуванням) Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця)

Вітюк В.П., методист навчально-методичного відділу Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця)

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ РАДІОТЕЛЕФОНІСТІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

У зв'язку з інтеграцією України в Європейський Союз, формуванням спільних культурних, економічних, політичних відносин надзвичайно важливою на сьогодні є реалізація комунікативного підходу під час вивчення іноземних мов, який передбачає побудову процесу навчання як моделі реальної комунікації за допомогою одного з найрезультативніших проявів мовленнєвої активності, складовою якої є вміння граматично та лексично правильно формувати діалоги.

Зважаючи на постійне та стрімке розширення міжнародних контактів та міжнародну співпрацю, іноземці в Україні можуть стати свідками або учасниками надзвичайної ситуації та звернутись за допомогою до підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Саме тому в роботі радіотелефоністів пожежно-рятувальних підрозділів особливого значення набуває їхня комунікативна компетенція щодо розуміння іноземців в умовах телефонного спілкування, а також формування навичок діалогічного мовлення, що забезпечить адекватне реагування на телефонне звернення. Такий комунікативний підхід через діалогічне мовлення у підготовці кваліфікованих робітників за професією «Радіотелефоніст» реалізується на уроках іноземної мови (за професійним спрямуванням) у Вищому професійному училищі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця).

Навчання радіотелефоністів іноземній мові здійснюється за Спеціалізованою програмою курсу англійської мови для працівників диспетчерських служб територіальних органів управління ДСНС України.

Згідно з принципом комунікативності у вивченні іноземної мови засвоєння мовного матеріалу (граматичного, лексичного, фонетичного, орфографічного) відбувається комплексно, що дозволяє забезпечити продуктивне спілкування іноземною мовою.

Впровадження комунікативного підходу у вивченні іноземної мови (за професійним спрямуванням) має очевидні переваги, адже він базується на таких засадах, як:

➤ провідною метою навчання є спілкування, оскільки оволодіння уміннями і навичками спілкуватися в усній формі відповідно до мотивів

мовленнєвої поведінки у типових сферах допоможе вчасно реагувати на телефонне звернення та уникнути комунікативного бар'єра у спілкуванні з іноземцем. Більше того, сформувавши базові механізми іншомовного спілкування, майбутні радіотелефоністи зможуть розвивати і удосконалювати їх і надалі, використовуючи не лише у професійних цілях, але й у повсякденному житті;

➤ учні, курсанти, слухачі створюють ситуативні діалоги, виконуючи ролі як постраждалого, так і радіотелефоніста. Таким чином, вони засвоюють вивчене у нових контекстах та одночасно активізують лексичний і граматичний матеріал;

➤ мова вивчається природно, відтворюючи реалії життя.

Такий підхід, завдяки своїй багатогранності та функціональності, не просто навчає мові, – він навчає користуватися мовою.

Слід зазначити, що формування та розвиток комунікативної спроможності майбутніх радіотелефоністів не можливі без якісного опанування курсантами, учнями, слухачами діалогічного мовлення.

Виділяють декілька основних комунікативних функцій діалогічного мовлення, і, залежно від типу діалогу, кожна з цих функцій відіграє свою провідну роль. Серед найважливіших комунікативних функцій діалогічного мовлення можна виділити:

- запит інформації – повідомлення інформації;
- пропозиція – прийняття / неприйняття запропонованого;
- обмін судженнями / думками / враженнями;
- взаємопереконання / обґрунтування власної точки зору.

Відповідно розрізняють наступні типи діалогів: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями (думками), діалог-обговорення (дискусія).

Основними критеріями достатньо сформованих навичок та вмінь вести діалог є наступні:

➤ уміння граматично та лексично правильно розпочинати діалог, вживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання);

➤ уміння розпізнавати суттєво важливу інформацію під час детальної телефонної бесіди, а також розуміти більшість суттєвих деталей у ході телефонного спілкування, що пов'язане з професією;

➤ уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, продукувати чіткий діалог професійного спрямування, використовуючи репліки, що мають різні комунікативні функції;

➤ уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку;

➤ уміння адекватно поводитись у професійних ситуаціях під час телефонного спілкування;

➤ уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру;

➤ уміння продукувати діалогічні єдності різних видів.

З метою впровадження у навчальний процес із підготовки радіотелефоністів комунікативного підходу через діалогічне мовлення викладачем Повшедною І.М. розроблено збірник опорних діалогів із предмета «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)».

Збірник містить зразки ймовірних телефонних діалогів радіотелефоніста пожежно-рятувального підрозділу з іноземцями, котрі повідомляють про надзвичайну подію, та служить для формування навичок діалогічного мовлення англійською мовою з метою забезпечення швидкого реагування на телефонне звернення. Користуючись збірником, майбутні радіотелефоністи можуть практикувати діалогічне мовлення з тем: «Виникнення пожежі», «Дорожньо-транспортна пригода», «Пошкодження мереж електропостачання» тощо.

В табл. 1 наведено фрагмент діалогу-розпитування, який є прикладом вивчення іноземної мови із застосуванням комунікативного підходу.

Таблиця 1 – Фрагмент діалогу-розпитування радіотелефоністом англійською мовою

A Fire	Пожежа
Operator: The State fire rescue department № 1. Operator sergeant Evgen Ivanets.	Радіотелефоніст: Державна пожежно-рятувальна частина № 1. Радіотелефоніст сержант Євген Іванець.
Witness: There is a fire.	Свідок: Сталася пожежа.
Operator: Where is the fire? (What is the address?)	Радіотелефоніст: За якою адресою сталася пожежа?
Witness: Soborna Street, 5.	Свідок: Вулиця Соборна, 5.
Operator: Is the fire in the private house or in the flat?	Радіотелефоніст: Пожежа у приватному будинку чи в квартирі?
Witness: In the private house.	Свідок: У приватному будинку.
Operator: Introduce yourself, please.	Радіотелефоніст: Відрекомендуйтеся, будь ласка.
Witness: It's Tom Smith.	Свідок: Том Сміт.
Operator: What is your telephone number?	Радіотелефоніст: Який Ваш телефонний номер?
Witness: It's 096 258 27 08.	Свідок: 096 258 27 08.
Operator: How many people are in the house?	Радіотелефоніст: Скільки людей в будинку?
Witness: Seven.	Свідок: Семеро.
Operator: Are they children or adults?	Радіотелефоніст: Це діти чи дорослі?
Witness: Four children and three adults.	Свідок: Четверо дітей та троє дорослих.
Operator: How many people are injured?	Радіотелефоніст: Скільки постраждалих?
Witness: Three.	Свідок: Троє.

Таким чином, саме завдяки опануванню діалогічного мовлення курсанти, учні та слухачі матимуть достатній рівень знань з іноземної мови, який створить необхідну комунікативну спроможність радіотелефоніста вести телефонну розмову з іноземцями, уникаючи комунікативного бар'єра.

Сербин В. А., начальник навчального пункту АРЗ СП УДСНС України у Черкаській області;

Покалюк В. М., начальник кафедри фізико-хімічних основ розвитку та гасіння пожеж ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

На сучасному етапі професійна діяльність особового складу оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів (постів, частин, загонів) характеризується збільшенням кількості завдань, що стоять перед ними, розширенням спектру виконуваних робіт і вдосконаленням методів їх здійснення, в тому числі за рахунок мобільності фахівців і підвищення якості виконуваних робіт. Також необхідно враховувати умови сучасного соціального та економічного розвитку суспільства. Практика показує, що на сьогоднішній день найбільш мобільною, технічно оснащеною та підготовленою структурою, що забезпечує ліквідацію надзвичайних ситуацій та їх наслідків, є Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту ДСНС України, до складу якої входять аварійно-рятувальні формування, зокрема аварійно-рятувальні загони спеціального призначення та державні пожежно-рятувальні підрозділи (загони, частини, пости).

У зв'язку з цим для виконання поставлених завдань виникає об'єктивна потреба у висування підвищених кваліфікаційних вимог до пожежних-рятувальників – фахівців, які безпосередньо беруть участь у здійсненні оперативних дій: гасінні пожеж, ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, наданні допомоги постраждалому населенню та ін. Щоб досягти виконання зазначеного обсягу робіт у період гасіння пожеж і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на об'єктах економіки, необхідно підвищити якість професійної підготовки особового складу рятувальних підрозділів.

Професійна підготовка особового складу підрозділів цивільного захисту – організований та цілеспрямований процес оволодіння особами рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту знаннями, уміннями та навичками, необхідними для виконання професійно-службових завдань.

В нашому дослідженні ми тлумачимо поняття «професійна підготовка особового складу пожежно-рятувальних підрозділів» як процес навчання

рятувальників з метою оволодіння сукупністю світоглядних, загальнокультурних і спеціальних знань, умінь та навичок, що дають можливість виконувати певну професійну функцію – самостійне виконання покладених на них обов'язків у конкретній посаді.

Первинна професійна підготовка – здобуття професійно-технічної освіти особами рядового і молодшого начальницького складу, які раніше не мали робітничої професії, або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для професійної діяльності.

Відповідно до керівних документів особи, прийняті на службу в органи і підрозділи цивільного захисту на посади рядового та молодшого начальницького складу, незалежно від отриманого ними раніше освітньо-кваліфікаційного рівня (освітнього ступеня), спеціальності та спеціалізації, крім осіб, які мають робітничу кваліфікацію за непрофільними спеціальностями та прийняті на службу на посади, заміщення яких відповідає отриманій професійній кваліфікації й не передбачає наявності професійно-технічної освіти у сфері цивільного захисту, направляються для проходження первинної професійної підготовки.

До завершення проходження первинної професійної підготовки осіб рядового і молодшого начальницького складу забороняється залучати до проведення професійно-службових заходів, виконання яких, через невідповідність, може становити ризик для їх життя і здоров'я або призвести до непрофесійних дій з їхнього боку.

Педагогічні аспекти проблеми професійної підготовки фахівців розкрито у працях вітчизняних та зарубіжних науковців І. А. Зязюна, А. І. Кузьмінського, А. О. Лігоцького, Н. П. Ничкало, М. І. Сисоєвої, С. О. Сметанського та ін.

Процес фахової підготовки до виконання професійних дій в умовах впливу чинників екстремальних ситуацій досліджували О. Д. Александров, В. А. Ашмарін, А. М. Большакова, Л. О. Гонтаренко, І. А. Жданов, Д. В. Лебедев, С. М. Миронець, О. Р. Охременко, В. І. Плisko, В. П. Садковий, О. І. Склень, О. М. Собченко та інші науковці.

Особливості становлення, функціонування системи пожежної охорони на різних історичних етапах її розвитку висвітлювали у своїх працях М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, В. В. Вареник, О. П. Євсюков, М. А. Кришталь, А. С. Куфлієвський, Ю. О. Приходько, О. Н. Ярмиш та інші дослідники.

Вагомий внесок у вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільних навчальних закладах зробили науковці О. В. Бикова, В. П. Бут, М. М. Козяр, М. С. Коваль, М. А. Кришталь, О. М. Парубок та ін.

Навчальні групи в навчальних пунктах комплектуються чисельністю по 15–30 осіб упродовж календарного року залежно від потреб і заявок на

навчання кандидатів, що надійшли від замовників на навчання, та відповідно до ліцензійного обсягу.

Як показує практика, під час комплектування навчальних груп нормативною чисельністю виникають певні труднощі. Особу, яку прийнято на службу цивільного захисту в пожежно-рятувальний підрозділ на посаду молодшого начальницького складу, можна направити до професійно-технічного навчального закладу для проходження первинної професійної підготовки тільки в тому випадку, коли в навчальному закладі, відповідно до замовлення комплектуючого органу, буде укомплектовано навчальну групу нормативною чисельністю. Даний термін у кожному конкретному випадку може бути різним (іноді становить до 6 місяців).

З метою підвищення ефективності первинної професійної підготовки осіб молодшого начальницького складу пожежно-рятувальних підрозділів (пожежних-рятувальників) пропонується організувати в індивідуальній формі, як початковий етап первинної професійної підготовки, спеціальне початкове навчання, яке проводиться в умовах пожежно-рятувального підрозділу.

Спеціальне початкове навчання визначаємо як оволодіння початковими професійними знаннями, уміннями особами, які не мають робітничої професії.

У професійній підготовці провідним компонентом навчання є навчальні дисципліни, орієнтовані на навчання професійної діяльності, а головним кінцевим результатом – здатність пожежних-рятувальників, відповідно до кваліфікації, виконувати посадові обов'язки.

У професійній педагогіці виділяють дві форми організації навчання: групову та індивідуальну. Обидві форми успішно застосовуються в пожежно-рятувальних підрозділах. Групове навчання є характерним для навчальних закладів системи ДСНС України, тоді як при організації спеціального початкового навчання застосовується індивідуальна форма (особистісно орієнтований підхід).

Спеціальне початкове навчання – це найнижчий щабель професійної підготовки пожежних-рятувальників.

Мета спеціального початкового навчання – вивчення кандидата на професійну придатність, ознайомлення з колективом, традиціями підрозділу, формування початкових професійних знань і умінь з навчальних дисциплін, що становлять зміст загальнонавчального і професійного рівнів, необхідних для виконання посадових інструкцій.

Навчання складається з двох обов'язкових розділів: теоретичного та практичного курсів.

Паралельно з освітньою діяльністю доцільно організувати виховну – створювати передумови для формування та розвитку необхідних професійно важливих якостей особового складу оперативних розрахунків підрозділів.

В майбутніх пожежних-рятувальників формується уявлення про соціальну значущість обраної професії, необхідний рівень теоретичних знань і практичних навичок.

Методологічний аналіз професійної діяльності кваліфікованого працівника показує, що без сформованості структури особистості (мотивів, норм, цінностей, спрямованості, соціальної позиції), а також здатності до цілісної системної орієнтації у процесі професійної діяльності, фахівця не слід допускати до самостійної роботи.

Пропонуємо до змісту спеціального початкового навчання пожежних-рятувальників включити наступні теми для вивчення:

1. Теоретичний курс: організація діяльності ОРС ЦЗ ДСНС України; порядок проходження служби цивільного захисту; організація караульної та внутрішньої служб, обов'язки осіб внутрішнього наряду караулу, вимоги безпеки під час несення служби; класифікація пожежних та аварійно-рятувальних автомобілів, їх тактико-технічні характеристики, комплектація; призначення, види, будова, використання пожежних рукавів, стволів, обладнання, шанцевого інструменту; призначення, види, використання, випробування ручних пожежних драбин; обладнання, призначення та використання теплодимокамери, навчальної вежі, 100-метрової смуги з перешкодами; прилади для отримання повітряно-механічної піни, призначення, види, принцип дії, вимоги безпеки; протипожежне водопостачання, призначення, будова, принцип дії пожежного гідранта та пожежної колонки; будівельні матеріали та їх поведінка в умовах пожежі, конструктивні елементи будівель та споруд; загальні відомості про пожежу, її розвиток, горючі речовини, припинення горіння; основи організації гасіння пожеж та проведення аварійно-рятувальних, пошуково-рятувальних та інших невідкладних робіт; статут дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів ОРС ЦЗ ДСНС України; гасіння пожеж за несприятливих умов; види оперативних дій під час гасіння пожеж, їх зміст; вимоги безпеки під час гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних пошуково-рятувальних та інших невідкладних робіт; обов'язки пожежного-рятувальника; надання домедичної допомоги; зв'язок на пожежі.

2. Практичний курс (відпрацювання практичних вправ (індивідуально та у складі підрозділу), нормативів): укладання, одягання спеціального одягу та спорядження, збір та виїзд за сигналом «Тривога», відпрацювання нормативів; установка пожежної колонки на пожежний гідрант; робота з пожежними рукавами, стволами, рукавною арматурою, прокладання рукавних ліній, відпрацювання нормативів; установка пожежного автомобіля на вододжерело, відпрацювання нормативів, робота з ручними пожежними драбинами; робота з рятувальними мотузками, відпрацювання нормативів; оперативне розгортання у складі оперативного розрахунку чергового караулу, відпрацювання нормативів; відпрацювання прийомів та способів транспортування, перенесення та спуску потерпілих; складання нормативів із пожежно-стройової підготовки.

В основі формування змісту спеціального початкового навчання пожежних-рятувальників як на рівні навчального матеріалу, так і на рівні конкретного заняття, знаходиться інтеграція теоретичної та практичної

частини професійної підготовки. Пожежний-рятувальник повинен вміти поєднувати матеріальну сторону навчання: пожежно-технічне обладнання, аварійно-рятувальний інструмент, процеси трудової діяльності (оперативні дії) з учасниками (особовим складом караулу, підрозділу) і споживачами (суспільством). У зв'язку з цим майбутньому фахівцеві необхідно не тільки опанувати знання, вміння та навички практичної діяльності в період гасіння пожеж, а й оволодіти процесом організації несення внутрішньої та караульної служб у підрозділі.

Особливу роль у професійній підготовці пожежних-рятувальників відіграє практичний курс. В цей період вони отримують знання і формують уміння безпечного виконання робіт у межах посадових обов'язків.

Певний обсяг змісту спеціального початкового навчання можуть становити теми, що розкривають місцеві особливості району виїзду підрозділу, організації несення служби особовим складом та ін.

Однією з ознак завершеності процесу підготовки пожежних-рятувальників є їх гармонійне «входження» до склад чергового караулу і здатність якісно виконувати оперативні завдання як у складі оперативного розрахунку, так і самотійно, створення умов для подальшої самореалізації та самовдосконалення.

***Таракно О.В.**, кандидат технічних наук, доцент, начальник кафедри спеціальної хімії та хімічної технології Національного університету цивільного захисту України;*

***Чікаліна Т.М.**, науковий співробітник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту*

ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Одним із важливих завдань щодо підтримання постійної готовності практичних підрозділів ДСНС України до дій за призначенням є відповідний рівень забезпечення професійної майстерності особового складу у сфері цивільного захисту. Професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців сфери цивільного захисту за робітничими професіями здійснюється відповідно до вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Державний стандарт професійно-технічної освіти (ДСПТО) - документ, у якому визначено державні вимоги до результатів професійно-технічної освіти, рівня професійної кваліфікації випускників професійно-технічних навчальних закладів відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики професії та освітнього рівня вступників до зазначених навчальних закладів.

ДСПТО розробляються на професії, зазначені в Державному переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1117, та в національному класифікаторі України «Класифікатор професій» ДК 003:2010, затвердженому наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 липня 2010 року № 327.

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 15.05.2013 за № 511 була затверджена Методика розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій на основі компетентнісного підходу, яка спрямована на допомогу фахівцям щодо розроблення освітніх стандартів з урахуванням вимог законодавства. В ній було визначено, що розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти на основі модульно-компетентнісного підходу ґрунтується на принципах: системності, що забезпечує формування змісту професійної підготовки з конкретної професії як системи взаємопов'язаних структурних компонентів стандартів; гнучкості, що дозволяє змінювати зміст і строки оволодіння професією відповідно до вимог ринку праці, запитів роботодавців, потреб особистості; прозорості, згідно з яким забезпечується чіткий та зрозумілий опис кінцевих результатів, вимог, понять, термінів; безперервності, згідно з яким забезпечується наступність в оволодінні новими знаннями, вміннями, компетенціями впродовж професійної діяльності; індивідуалізації, що передбачає організацію навчального процесу з урахуванням особистісних (індивідуальних) потреб; орієнтації на кінцевий результат, що визначає відповідність кінцевих навчальних результатів запланованим.

Для забезпечення якісної підготовки робітничих кадрів, підвищення економічної ефективності освіти, дотримання єдиних вимог щодо запровадження в Україні Міжнародної стандартної класифікації освіти відповідно до методичних рекомендацій упродовж 2016 р. робочими групами, створеними ДСНС України, було розроблено й затверджено наказами МОН України шість Державних стандартів професійно-технічної освіти з робітничих професій: «Радіотелефоніст», «Ремонтувальник респіраторів та протигазів», «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу»; «Машиніст автопідіймача (автодрабини) пожежного пересувного»; «Командир відділення оперативно-рятувальної служби цивільного захисту»; «Сапер (розмінування)».

У 2017 році мета розроблення ДСПТО – це:

- відповідність професійної освіти потребам ринку праці;
- проведення державної політики у сфері професійної освіти в Україні;
- єдині компетентності під час підготовки кваліфікованих робітників, конкурентоспроможних на ринку праці.

Тому Державний стандарт професійно-технічної освіти повинен містити загальні для усіх рівнів кваліфікацій:

- визначення сфери професійної діяльності;
- визначення специфічних вимог;
- типову програму базового навчального блоку та професійні базові компетентності;
- перелік навчальних модулів та професійних профільних (спеціальних) компетентностей;
- загальні компетентності.
- За кожним з відповідних рівнів кваліфікацій Державний стандарт професійно-технічної освіти містить:
 - освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника, що охоплює сукупність необхідних професійних компетентностей і включає:
 - найменування професії;
 - визначення кваліфікації;
 - кваліфікаційну характеристику (завдання та обов'язки, повинен знати, кваліфікаційні вимоги);
 - приклади робіт;
 - вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівнів, кваліфікації осіб, які навчатимуться за професією;
 - типову програму підготовки кваліфікованих робітників, яка визначає зміст професійних профільних (спеціальних) компетентностей (компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості);
 - типовий навчальний план підготовки кваліфікованих робітників професійної підготовки, який містить розподіл навчального навантаження між загальнопрофесійною, професійно-теоретичною та професійно-практичною підготовкою, резерв часу, консультації, кваліфікаційну атестацію. У типовому навчальному плані визначено загальну кількість годин для оволодіння кваліфікацією відповідного рівня та розподіл годин між навчальними модулями (навчальний модуль – логічно завершена складова ДСПТО, що містить навчальний матеріал, необхідний для досягнення загальних і професійних компетентностей, та належить до певного рівня кваліфікації);
 - перелік основних засобів навчання.
- Розроблення проектів ДСПТО включає наступні етапи:
 - аналіз кваліфікаційних характеристик (КХ) випускників з конкретної робітничої професії;
 - формування основних компетентностей на основі КХ (та професійного стандарту за наявності);
 - опитування різних представників роботодавців на виявлення додаткових компетентностей кваліфікованого робітника (відповідно до сучасних вимог виробництва, інновацій у формах, методах роботи, сучасного обладнання та техніки) може бути доповнене компетентностями випереджального характеру;

- проведення засідання творчої (робочої) групи для узагальнення всіх отриманих матеріалів та прийняття рішення;
- оформлення проекту ДСПТО;
- надсилання проекту ДСПТО до відділу професійної освіти і тренінгів Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України;
- за необхідності – доопрацювання та надсилання доопрацьованого проекту на затвердження.

За наведеними вище рекомендаціями творчою (робочою) групою зі створення Державних стандартів професійно-технічної освіти з професій «Дозиметрист» кваліфікації «дозиметрист аварійно-рятувального підрозділу» та «Дезактиваторник» кваліфікації «дезактиваторник аварійно-рятувального підрозділу», було:

- оновлено зміст кваліфікаційних характеристик на основі аналізу ринку праці;
- сформовано загальні, професійні базові, професійні профільні (спеціальні) компетентності у теоретичну і практичну складові професійної освіти й перенесено акценти з процесу навчання на його результати;
- виконано порівняння завдань та обов'язків кваліфікаційних характеристик та професійних профільних (спеціальних) компетентностей;
- підготовлено проекти Державних стандартів професійно-технічної освіти, що ґрунтуються на компетентностях.

До Вашої уваги пропонуємо порівняльну таблицю завдань та обов'язків кваліфікаційної характеристики «дозиметриста аварійно-рятувального підрозділу» та сформованих професійних профільних (спеціальних) компетентностей:

Завдання та обов'язки кваліфікаційної характеристики «дозиметриста аварійно-рятувального підрозділу» та сформованих професійних профільних (спеціальних) компетентностей

Найменування компетентності	Завдання та обов'язки кваліфікаційної характеристики	Зміст компетентностей (від роботодавців)
Уміння здійснювати індивідуальний дозиметричний контроль працівників, які працюють у зоні радіаційного забруднення	Здійснює індивідуальний дозиметричний контроль	Здійснює дозиметричні та радіометричні вимірювання. Реєструє дози опромінення, отримані особовим складом під час перебування в зоні радіаційного забруднення
Готовність до використання комплектів засобів індивідуального захисту під час ліквідування наслідків аварій з радіоактивними речовинами		Застосовує режими діяльності рятувальників, які використовують засоби індивідуального захисту під час ліквідування наслідків аварій з радіоактивними речовинами. Перевіряє справність і придатність до роботи комплектів засобів індивідуального захисту
Здатність підготувати до роботи контрольно-вимірювальні прилади та обладнання для проведення радіаційної розвідки та дозиметричного контролю	Перевіряє справність і придатність до роботи контрольно-вимірювальних приладів та обладнання для проведення радіаційної розвідки та дозиметричного контролю	
Уміння здійснювати технічне обслуговування спеціальної техніки, обладнання, засобів	Здійснює технічне обслуговування спеціальної техніки, обладнання, засобів індивідуального захисту.	Перевіряє справність і придатність до роботи спеціальної техніки та обладнання

індивідуального захисту		
Здатність виконувати дії у складі спеціальних підрозділів сил цивільного захисту під час здійснення радіаційної розвідки	Здійснює радіаційну розвідку з визначенням меж зон радіоактивного забруднення та наносить їх на карту місцевості	Обстежує території, будівлі, споруди, техніку та виявляє джерела радіоактивного забруднення. Відбирає зразки води, ґрунту, рослин тощо.
Здатність виконувати завдання під час ліквідування надзвичайних ситуацій та їх наслідків, пов'язаних з радіоактивними речовинами	Проводить дозиметричні та радіометричні вимірювання різної складності під час виконання аварійно-рятувальних робіт з ліквідування надзвичайних ситуацій при аваріях з викидами до довкілля радіоактивних речовин. Виконує завдання щодо ліквідування надзвичайних ситуацій та їх наслідків, пов'язаних із радіоактивними речовинами. Веде звітну документацію встановленого зразка.	Бере участь у розгортанні пунктів спеціального оброблення. Бере участь у локалізуванні радіоактивного забруднення.
Уміння надавати домедичну допомогу постраждалим у надзвичайних ситуаціях, пов'язаних з радіоактивними речовинами	Бере участь у наданні постраждалим домедичної допомоги під час надзвичайних ситуацій, пов'язаних з радіоактивними речовинами	
Здатність виконувати медичне сортування постраждалих під час надзвичайної ситуації	Бере участь у медичному сортуванні постраждалих	Здійснює пошук та рятування постраждалих
Уміння дотримуватися та виконувати основні положення з охорони праці, промислової та пожежної безпеки, виробничої санітарії	Виконує вимоги нормативних актів про охорону праці та навколишнього середовища, дотримується норм, методів і прийомів безпечного виконання робіт	

Ткаченко Ю.М., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Дніпропетровської області

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ – ВАЖЛИВИЙ МЕТОД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Безпека життєдіяльності людини тісно пов'язана з її психікою. Відомо, що надзвичайні події здійснюють потужний вплив на стан психічного здоров'я людей, які постраждали від них або брали участь у ліквідації їхніх наслідків. Надзвичайні ситуації, великомасштабні аварії й катастрофи неминухо зумовлюють виникнення й широке поширення кризових станів особистості. Психологічний захист населення та психологічне забезпечення діяльності служби цивільного захисту на сьогодні є одними з найбільш пріоритетних напрямів у державній політиці нашої країни. Передумовою цілеспрямованого формування психологічної готовності до дій у надзвичайних ситуаціях є чітко організована психологічна підготовка майбутніх фахівців. Складність кризової ситуації потребує від фахівців сфери цивільного захисту емоційно-вольової стійкості, психологічної готовності до дій, комплексу професійно-службових якостей.

Досягти високої підготовки до дій в екстремальних умовах можна завдяки психологічному всебічному загартуванню, фундаментом якого є чітко організована психологічна підготовка. З метою якісної підготовки фахівців у навчальних закладах сфери цивільного захисту перед педагогічними працівниками стоять завдання з удосконалення навчально-виховного процесу, активного використання інтерактивних технологій навчання у відповідності до вимог сучасності.

Застосування активних методів групової роботи зумовлене необхідністю підвищення ефективності навчання за рахунок активного включення слухачів у процес не лише отримання, але і безпосереднього використання набутих знань, важливо сформулювати практичні навички з метою застосування їх в подальшій професійній діяльності.

Становлення фахівця як психологічно зрілої особистості на етапах життєвого і професійного шляху, його соціальна мобільність у суспільстві не можливі без урахування наявного рівня його комунікативних зв'язків, без розвитку комунікативних здібностей та комунікативного потенціалу.

Реалізація вказаних принципів можлива в контексті використання різноманітних форм активного соціального навчання, а саме соціально-психологічного тренінгу як засобу розвитку умінь ефективно взаємодіяти в ситуаціях спілкування, усвідомлення розвитку ресурсів особистісного впливу та способів попередження й розв'язання конфліктів.

Соціально-психологічний тренінг є особливою формою групової роботи із властивими йому можливостями, принципами, методами, обмеженнями, правилами і проблемами. За своєю суттю він є формою навчання, набуття

відповідних умінь і навичок, засвоєння нових психологічних можливостей та варіантів поведінки. Особливістю такої форми навчання є те, що людина, яка вчиться, займає в ній активну позицію, а набуття необхідних умінь і навичок відбувається у процесі відпрацювання, відчування, «проживання», набуття особистого досвіду поведінки. На думку К. Левіна фактично всі стійкі зміни в установках і поведінці особистості відбуваються не в особистісному, а саме у груповому контексті. Лише у груповій роботі учасники навчаються спостерігати поведінку один одного й миттєво усвідомлювати все, що відбувається у групі й власній поведінці. Це значно підвищує ефективність формування чи корекції усвідомлюваних майбутнім фахівцем особистісних і професійних особливостей, а відповідно, дає можливість замінювати неефективні установки і способи поведінки на нові та більш ефективні. Соціально-психологічний тренінг – навчальна технологія, орієнтована на використання активних методів групової роботи.

Соціально-психологічний тренінг має дві фази – діагностичну та корекційну. Під час діагностичної фази тренінгу виконуються такі завдання:

- пізнання своїх особистісних якостей, комунікативних особливостей, рефлексія власного спілкування та поведінки;
- засвоєння інформації про сприймання кожного учасника тренінгу як особистості, його вміння спілкуватися з людьми.

Під час корекційної фази соціально-психологічного тренінгу відбувається виправлення недоліків кожного учасника, окреслюються шляхи удосконалення психологічної компетентності, вироблення у них певних якостей, що закріплюють його статус у системі міжособистісних стосунків сприяє професійному зростанню, розвитку його психологічної й життєвої компетентності, а саме:

- уміння знайти в людській психології: здатність швидко і правильно оцінити психологічні особливості, сильні та слабкі сторони людини; розуміти настрої, думки, почуття інших;
- морально-комунікативні: доброзичливість, емпатія, справедливість, такт, доступність, комунікабельність та ін.

У професійній діяльності фахівців цивільного захисту (особливо фахівців психологічної служби) спілкування займає особливо важливе місце. Від його ефективності залежить успіх діяльності в цілому. Спілкування фахівця ДСНС України передбачає уміння використовувати різноманітні засоби й методи впливу на особистість, адекватно сприймати і розуміти її, налагоджувати ефективну взаємодію. За рахунок правильно організації спілкування покращується результат сумісної діяльності, самопочуття її учасників, менше часу йде на вирішення проблем, створюється сприятливий для роботи соціально-психологічний клімат. Розвиток практичної психології потребує від майбутніх фахівців опанування елементарними діагностичними методами, а також методами психологічного впливу й навчання, до яких належить соціально-психологічний тренінг.

Соціально-психологічний тренінг, як правило, проводиться у групах з 6–12 осіб і базується на основному принципі – добровільності, тому його дотримання у процесі формування групи є обов'язковим. В процесі групової взаємодії між учасниками відбувається визнання особистісних якостей кожного, складаються партнерські взаємовідносини, взаємоповага і взаєморозуміння, що також сприяє отриманню учасником навичок взаємодії при спілкуванні, сприйманні та розумінні партнерів. Набуття навичок і досвіду відбувається завдяки активній участі всіх членів групи і кожного зокрема й базується на принципі активності, який передбачає не засвоєння готових знань та прийомів, а самостійне відпрацювання найефективніших навичок спілкування.

Під час тренінгу використовуються ігрові методи, групові дискусії, аналіз конкретних ситуацій, рольові ігри, вербальні та невербальні техніки, які направлені на розвиток соціальної перцепції, засвоєння теоретичних знань у безпосередньому їх відпрацюванні на практиці.

В сучасних умовах розвитку суспільства майстерність спілкування, знання психологічних особливостей та застосування психологічних методів доволі необхідні фахівцям, робота яких передбачає постійні контакти типу «людина-людина».

Соціально-психологічний тренінг як форма підготовки фахівців до професійної діяльності насамперед повинен бути спрямований на оволодіння певними соціально-психологічними знаннями, на розвиток комунікативних здібностей особистості, здатності аналізувати ситуацію, поведінку, стан як членів групи, так і свій особистісний, уміння адекватно сприймати себе й оточуючих. При цьому виробляються й корегуються норми особистісної поведінки та міжособистісної взаємодії, а також розвивається здатність миттєво реагувати на ситуацію, швидко змінюватись у різних умовах і різних групах, що стає ефективним підґрунтям подальшої соціальної та професійної мобільності фахівців, накопичення власного актуального досвіду, пов'язаного із сучасним станом суспільства, освіти й особливостями конкретної професійної діяльності. Важливо відмітити, що соціально-психологічний тренінг володіє цілим рядом специфічних особливостей та відмінностей від традиційних методів підготовки фахівців, що значно розширює межі його застосування.

По-перше, тренінг дає можливість змінювати не лише обсяг знань, умінь і навичок, а й установки, відношення, мотивації особистості.

По-друге, саме тренінг забезпечує можливість застосування різноманітних методичних прийомів, за допомогою яких можна досягати максимальної подібності ситуації.

По-третє, під час тренінгу підготовка фахівців може здійснюватись безпосередньо на моделях певної професійної діяльності, що сприяє не лише засвоєнню необхідних знань, умінь, навичок, а й збагаченню життєвого та професійного досвіду.

По-четверте, знання, уміння й навички, загалом увесь досвід, якого набувають під час тренінгу, відрізняється особистісним, «прожитим», пов'язаним з емоційними переживаннями, характером.

Необхідно зауважити, що за допомогою вищезазначених особливостей психологічного тренінгу набуті під час групової роботи різноманітні знання, уміння, навички, відношення, установки набувають високої міцності й генералізованості, що дозволяє суб'єкту застосовувати їх у широкому діапазоні ситуацій. Так, при традиційних методах навчання інформація про те, наскільки ефективними є ті чи інші знання для практичної діяльності фахівців, як правило, є віддаленою в часі. А в тренінгу отримана інформація відразу співвідноситься з діяльністю й поведінкою, на основі чого усвідомлюються всі переваги й недоліки наявних у фахівця знань, умінь, навичок. На думку І. Вачкова, для того щоб отримати користь від соціально-психологічного тренінгу, необхідно:

- мати елементарне уявлення про ефективне спілкування, різноманітні стратегії й технології спілкування;
- сформувати до різноманітних стратегій і технологій спілкування особисте ставлення, тобто вибрати серед них ті, які підходять саме вам;
- відпрацювати конкретні техніки, необхідні для спілкування в різноманітних ситуаціях, випробувати різні стратегії поведінки і, найважливіше, – «прожити» різноманітні ситуації спілкування з іншими учасниками у «живому процесі» тренінгу для набуття диспозиційних умінь.

Таким чином, сутність психологічної підготовки полягає в розвитку і формуванні у фахівців ДСНС України соціально-психологічної компетентності особистості та надійної емоційно-вольової стійкості до виконання завдань в екстремальних умовах.

Уваров Ю.В., кандидат технічних наук, доцент, начальник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту;

Чікаліна Т.М., науковий співробітник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ

Проблема підготовки кваліфікованих фахівців, відповідність їх рівня кваліфікації вимогам виробництва, формування компетентностей фахівця, затребуваних на ринку праці, – актуальні питання сучасної професійної освіти України. Необхідність створення і впровадження у практику нових ефективних підходів і методів регулювання професійного навчання визначається зростаючою значущістю людського потенціалу в вирішенні соціально-економічних потреб суспільства, до яких відносяться: прискорення темпів оновлення виробництва; «старіння» отриманих кваліфікацій, що вимагає їх постійного оновлення; економічна, культурна й політична глобалізація і пов'язана з цим інтернаціоналізація освіти, що робить вітчизняну систему професійної освіти і навчання відкритою для

міжнародного співробітництва, а це веде до зближення якісного рівня освітніх систем різних країн.

Поступово втрачає своє значення Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» (відсутність нових назв професійних робіт, невідповідність місця окремих професій розділу за кваліфікаційним рівнем). Недосконалість Кваліфікаційних довідників (відсутність описів нових назв професійних робіт, або їх опис не відповідає дійсності); відсутність однакових критеріїв та вимог до одних і тих же професій в різних організаціях; посадові інструкції відображають інтереси роботодавців як сторони трудових відносин і часто мають завищені вимоги до рівня кваліфікації працівників – все це й зумовлює потребу у зміні діючої системи кваліфікацій, а точніше, заміну Класифікатора професій та Кваліфікаційних довідників системою професійних стандартів.

Поняття «кваліфікація» визначено в Національному класифікаторі України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» – це здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи. Кваліфікація визначається рівнем освіти та спеціалізацією.

У свою чергу, професійні стандарти – це характеристика кваліфікації, необхідної працівникові для здійснення певного виду професійної діяльності. Нині вони розглядаються вітчизняними і зарубіжними експертами як один з інструментів, що дозволяє створити стійку й ефективну взаємодію сфери праці та сфери освіти, забезпечити раціональне використання людських ресурсів і, в результаті, сприяти стійкому розвитку суспільства. Але в державних законодавчих та нормативних документах відсутній статус професійних стандартів.

Протягом останніх 20 років діяльність щодо розроблення, вдосконалення і широкого впровадження у практику професійних стандартів розвивається у світі за декількома напрямками.

По-перше, відбувається рух від локальних галузевих систем стандартів до формування загальнонаціональних систем. Ця тенденція є характерною для таких країн як Австралія, Канада, Великобританія, США, Німеччина, Японія, Нідерланди, Чилі, Малайзія, Філіппіни, Туреччина, Румунія та інші.

По-друге, розробляються нові підходи й методи формування та використання професійних стандартів, які активно застосовуються як у сфері праці, забезпечуючи кероване кар'єрне зростання і професійний розвиток, так і у сфері освіти, де вони є основою для розроблення програм професійної підготовки, ефективних методів оцінювання та атестації результатів професійного навчання.

По-третє, розширюється коло використання професійних стандартів, що охоплює роботодавців і працівників, співробітників кадрових служб і служб, що відповідають за корпоративну підготовку персоналу, керівників навчальних закладів, викладачів тощо. По-четверте, розширюється обмін досвідом із проблем формування і використання професійних стандартів. Все більше країн у різних регіонах світу починають розробляти і застосовувати

загальнонаціональні професійні стандарти. До цього списку входять розвинені економічні країни, країни Азії і Латинської Америки, Центральної та Східної Європи, колишні радянські республіки.

Для України проблеми забезпечення якості трудових ресурсів, формування ефективних механізмів взаємодії ринку праці та сфери освіти мають велике значення. Сьогодні наша країна прагне створити механізми, що ефективно працюють в умовах ринку, замінивши ними методи, що використовувались у плановій економіці.

Використання професійних стандартів, на думку зарубіжних політиків, практиків, експертів і дослідників, є рушієм розвитку і функціонування як сфери праці, так і сфери освіти.

Професійний стандарт є наріжним елементом у сфері ринку праці, тому що:

- формулює вимоги до кваліфікації;
- є необхідним елементом для оцінювання кваліфікації;
- є інструментом для співвіднесення кваліфікації з національною рамкою кваліфікацій (НРК);

Використовується:

- роботодавцями з метою оцінювання професійної компетентності працівників та планування їх професійного розвитку;
- навчальними закладами під час розроблення освітніх програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації;
- органами із забезпечення якості освіти як орієнтир для розроблення вимог до забезпечення якості освітніх програм.

Але розроблення професійних стандартів поки що не стало елементом державної політики.

Без затвердженого державою порядку розроблення і методології формування професійні стандарти важко використати як основу для формування професійної кваліфікації.

У різних країнах професійні стандарти різняться за структурою та змістом. В одних стандартах описані трудові функції й дії, що входять в рамки конкретної професії/сфери професійної діяльності, тоді як інші містять додаткові описи компетенцій або тільки перелік необхідних компетенцій.

Окрім цього, у деяких країнах стандарти містять інформацію про організаційний контекст, в якому здійснюється трудова діяльність; в окремих стандартах вказується необхідне устаткування та інструменти, якими повинен уміти користуватися працівник. Ці відмінності зумовлені різним розумінням терміну «компетенція» й установленою формою професійного стандарту.

Так, наприклад, компетенції в національній системі кваліфікацій і в національних професійних стандартах Великобританії відображають здатність людини виконувати необхідні трудові функції згідно з вимогами стандарту. Компетенції умовно розділяються на одиниці компетенцій та описуються в термінах знань і умінь, які можуть бути виміряні.

У Великобританії національні професійні стандарти є одним із елементів системи забезпечення якості робочої сили.

Досвід зарубіжних країн показує, що створення якісних професійних стандартів, їх ефективне використання, оновлення і розвиток вимагає врегулювання ряду проблем, зокрема:

- залучення усіх зацікавлених сторін до роботи зі створення і використання професійних стандартів, раціональний розподіл повноважень між ними; при цьому особливу увагу необхідно приділяти ролі й участі роботодавців в цьому процесі;

- формування організаційних механізмів розроблення і підтримки професійних стандартів, які б дозволяли своєчасно і якісно оновлювати стандарти та забезпечувати спадкоємність «нових» і «старих» стандартів.

Зв'язок професійних стандартів і кваліфікацій в різних країнах забезпечується по-різному. Як вже зазначалось вище, у ряді країн професійні стандарти розробляються окремо і виконують функцію класифікації професійних галузей, з якими можуть співвідноситися різні кваліфікації й один або декілька стандартів. Типовий приклад таких стандартів спостерігається у Великобританії. Стандарти такого типу є характерними для систем, що відносяться до ліберального типу регулювання, де існують різні структури, що мають повноваження реалізовувати програми, які дозволяють встановлювати кваліфікації та акредитовані на відповідність цим стандартам.

Інша група включає країни, де розроблення професійних стандартів інтегроване у процес проектування освітніх стандартів. При розробленні кожної кваліфікації на першому етапі розробляються професійні стандарти, які служать основою для освітніх стандартів і стандартів оцінювання. До цієї групи відносяться більшість країн континентальної Європи.

До третьої групи входять країни, де реалізується змішана модель.

Вимоги професійних стандартів лежать в основі кваліфікацій в таких країнах: Австрія, Бельгія, Болгарія, Данія, Естонія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Іспанія, Швейцарія, Туреччина, Великобританія. Одночасно спостерігаються відмінності з точки зору інституційних процедур як розроблення професійних стандартів, так і урахування їх вимог при формуванні кваліфікацій і освітніх програм. Так, в таких країнах як Ірландія, Фінляндія, Норвегія, Швеція не існує професійних стандартів у тій формі, як вони існують, наприклад, у Великобританії або у Франції.

Проте всі професійні стандарти і освітні програми формуються спільно з роботодавцями у рамках чітко структурованих процедур, які орієнтовані на визначення результатів навчання.

Як відомо, в зарубіжній практиці після рівня початкової професійної освіти, що забезпечує ефективний вихід людини на ринок праці, слідує кваліфікації безперервної професійної освіти, що вимагають практичного досвіду роботи й отримання додаткових, глибших знань та розширення

діапазону компетенцій. Освоєння кваліфікацій безперервної професійної освіти припускає обов'язкове володіння кваліфікацією попереднього рівня/кваліфікаціями нижчих рівнів. У цьому полягає принциповий підхід, що покладений в основу розроблення європейської рамки кваліфікацій і національних рамок кваліфікацій.

Вивчення досвіду розроблення професійних стандартів у зарубіжних країнах стало основою для створення методики розроблення професійних стандартів в Україні. Сутнісними складовими професійного стандарту є окремі професійні одиниці, кожна з яких описує вимоги до виконання конкретної трудової функції. Це дозволяє виявити той набір одиниць, який є необхідним і достатнім для отримання відповідної кваліфікації, що підтверджує право людини на здійснення конкретної професійної діяльності. При цьому кожна одиниця містить перелік дій, що входять у цю функцію, необхідних знань і умінь, а також вказівку на міру складності цих дій і рівень відповідальності та самостійності при їх виконанні, що надає можливість перевіряти закладені вимоги і формувати на їх основі механізми оцінки і сертифікації кваліфікацій.

Структура професійних стандартів також дозволяє визначити одиниці стандарту, які можуть скласти зміст додаткового професійного навчання, тобто «розширення» кваліфікації по горизонталі, освоєння додаткових спеціалізацій (підвищення кваліфікації).

Розроблення професійних стандартів – досить трудомістська справа. Також відсутній необхідний досвід та слабка розробленість механізмів з формування професійних стандартів.

На підставі вищевикладеного можна дійти простих за суттю, але складних у реалізації висновків:

- для вирішення соціально-економічних потреб суспільства назріла гостра потреба у заміні кваліфікаційних характеристик як опису професійних функцій професійними стандартами як багатофункціональним документом, який визначає вимоги до професійних якостей особистості, спектр його компетентностей;

- базою для розроблення професійних стандартів мають стати професійні та ключові компетентності, зміст яких визначається за участі роботодавців, висококваліфікованих фахівців-практиків, педагогічних та наукових працівників;

- потребує розроблення нормативно-правовна база, що регламентує розроблення професійних стандартів та модернізацію нормативно-правових документів, що регламентують структуру Державних стандартів професійно-технічної освіти;

- без професійних стандартів не може бути ефективних як Державних стандартів професійно-технічної освіти, так і стандартів вищої освіти.

Фомін Г.В., завідувач обласних та м. Полтава курсів удосконалення керівних кадрів 3-ї категорії НМЦ ЦЗ та БЖД Полтавської області;

Гафіатуліна І.В., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Полтавської області

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ, В УСТАНОВАХ, ОРГАНІЗАЦІЯХ, ЩО ПРОВОДЯТЬ СПЕЦІАЛЬНІ ОБ'ЄКТОВІ НАВЧАННЯ, ТРЕНУВАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Сучасна цивілізація розвивається так, що людству ніяк не уникнути техногенних аварій та стихійних лих, внаслідок яких гинуть люди, знищуються матеріальні й культурні цінності, а економіці завдаються збитки вразливих масштабів. Основною причиною великої кількості людських жертв унаслідок надзвичайних ситуацій різного характеру є низький рівень практичних навичок населення щодо дій у цих умовах. За даними досліджень Міжнародного товариства медицини катастроф, підготовлені люди у надзвичайній ситуації відчують удвічі менший стрес, ніж ненавчені. При цьому тривалість перебування людини у стресовому стані на порядок менша. В середньому ризик загибелі людини, яка не пройшла відповідної підготовки, на 60% більше, ніж у підготовленої. Ці та інші дані наочно показують, що роль практичної підготовки населення (у першу чергу працюючого) до дій у надзвичайних ситуаціях досить велика. Саме тому особливої актуальності набуває питання якісного проведення на підприємствах, в установах, організаціях (далі – суб'єкти господарювання) спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту.

Підготовка до проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту потребує ретельної, вдумливої діяльності керівного складу та фахівців суб'єктів господарювання. Характерними проблемами, що постають перед ними у цей період, є, безумовно, великий обсяг роботи, відсутність нормативно визначених форм документів, що відпрацьовуються у підготовчий період, та рекомендацій з проведення зазначених навчань, тренувань. З метою надання допомоги керівному складу та фахівцям суб'єктів господарювання у подоланні цих проблем Навчально-методичним центром цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Полтавської області (далі – Центр) здійснюється методичний супровід практичної підготовки на підприємствах, в установах, організаціях, що проводять спеціальні об'єктові навчання, тренування з питань цивільного захисту (далі – методичний супровід).

Методичний супровід – це комплекс заходів, що передбачає:

➤ розроблення та розповсюдження методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення суб'єктами господарювання спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту;

- комплексне методичне забезпечення навчання персоналу суб'єктів господарювання діям у надзвичайних ситуаціях за відповідними програмами;
- розроблення та реалізацію програм заходів практичної підготовки керівного складу та фахівців суб'єктів господарювання до проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту.

Обов'язки з розроблення методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення суб'єктами господарювання спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту покладаються на обласний методичний кабінет Центру. До цієї роботи також залучаються педагогічні працівники Центру, які мають великий досвід практичної роботи. Зазначені рекомендації відпрацьовуються окремо для комплексного об'єктового навчання чи тренування, Дня цивільного захисту, Тижня безпеки дитини, об'єктового тренування спеціалізованої служби або формування цивільного захисту, протипожежного та протиаварійного об'єктового тренування, навчальної тривоги. Вони мають консультативний характер та містять відомості щодо підготовки і проведення на суб'єктах господарювання зазначених спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту, узагальнення їх результатів та форми відповідних документів.

Комплексне методичне забезпечення навчання персоналу суб'єктів господарювання до дій у надзвичайних ситуаціях здійснюється шляхом розроблення та поширення примірних програм спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціалізованих служб та формувань цивільного захисту, додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об'єктів підвищеної небезпеки, пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, прискореної підготовки працівників до дій в особливий період, а також методичних матеріалів для проведення занять за відповідними програмами підготовки.

Програми заходів практичної підготовки керівного складу та фахівців суб'єктів господарювання до проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту (далі – Програми) розробляються у Центрі та реалізуються його педагогічними працівниками безпосередньо на базі підприємств, установ, організацій. Програми передбачають здійснення наступних заходів:

- проведення інструктивно-методичних занять із заступниками (помічниками) керівників, персоналом штабів керівництва, посередниками, керівниками на навчальних місцях з відпрацювання практичних заходів спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту;
- здійснення інформаційно-методичного обслуговування потреб з питань планування діяльності суб'єктів забезпечення цивільного захисту;
- проведення індивідуальних консультацій з відпрацювання документів за спеціальним об'єктовим навчанням, тренуванням з питань цивільного захисту;
- вивчення стану організації навчання за програмами підготовки

працівників до дій у надзвичайних ситуаціях;

➤ надання допомоги у розробці програмної та навчально-методичної документації з підготовки працівників.

Таким чином, зміст Програм дозволяє у ході їх реалізації забезпечити надання керівному складу та фахівцям суб'єктів господарювання різнопланової і, в той же час, комплексної консультаційно-методичної допомоги з питань цивільного захисту.

Отже, методичний супровід практичної підготовки на підприємствах, в установах, організаціях, що проводять спеціальні об'єктові навчання, тренування з питань цивільного захисту, доцільно здійснювати з урахуванням наступних принципів:

➤ плановості, що обумовлює систематичне розроблення відповідних методичних матеріалів (рекомендацій, розробок тощо), а також здійснення заходів практичної підготовки керівного складу та фахівців суб'єктів господарювання до проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту чітко за відповідним план-графіком;

➤ актуальності, що передбачає своєчасне врахування змін у нормативно-правовій базі цивільного захисту при розробці відповідних програм, методичних матеріалів та здійсненні заходів практичної підготовки керівного складу та фахівців суб'єктів господарювання до проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту;

➤ адресності, що вимагає врахування особливостей суб'єктів господарювання (їх виробничої діяльності, територіального розташування тощо);

➤ комплексності, що передбачає цілісне методичне забезпечення запитів керівного складу та фахівців суб'єктів господарювання з питань планування і здійснення заходів цивільного захисту.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що здійснення на належному рівні методичного супроводу практичної підготовки на підприємствах, в установах, організаціях, що проводять спеціальні об'єктові навчання, тренування з питань цивільного захисту, сприятиме якісній підготовці працюючого населення до дій у надзвичайних ситуаціях.

***Чвалун С.В., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД
Сумської області***

АНДРАГОГІЧНА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ – ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

В навчальному процесі Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності найважливішою складовою є навчальні заняття, в ході яких слухачі розширюють і поглиблюють свої теоретичні знання та набувають практичних навичок у виконанні обов'язків при

виникненні надзвичайних ситуацій. В ході навчальних занять важливо дати слухачам не тільки суму знань і прищепити їм навички у вирішенні завдань, але й розуміння: «цивільним захистом займатися треба і займатися всерйоз».

На заняттях слід виховувати у слухачів високу пильність, впевненість в ефективності заходів, що проводяться у разі виникнення надзвичайних ситуацій, тобто процес навчання і виховання має йти одночасно.

Слухач перебуває на курсах не так вже й багато часу, що вимагає від викладача застосування найбільш ефективних видів занять. Вирішальним напрямом у навчання має бути практика. Тому під час проведенні занять на курсах особлива увага повинна приділятися таким видам як практичні заняття та групові вправи, проведення занять у навчальних містечках.

Розуміючи, що сьогодні суспільству потрібні ініціативні й самостійні фахівці, здатні постійно удосконалювати свої особистісні якості і діяльність, які можуть адекватно виконувати свої функції, відрізняючись високою сприйнятливістю, соціально-професійною мобільністю, готовністю до швидкого оновлення знань, розширення арсеналу навичок і умінь, освоєння нових сфер діяльності на перший план виходить твердження: у здобутті будь-якої професії чи набутті нових знань практична підготовка слухачів відіграє важливу роль.

Вся історія становлення і розвитку навчання людини як самостійної сфери її діяльності вказує на те, що навчання повинно бути безперервним і адаптивним. Оскільки персонал підприємств, установ, закладів складають дорослі люди, то навчання повинно здійснюватися з урахуванням їх вікових, соціально-психологічних, національних та інших особливостей.

У вирішенні цих завдань допоможе створення зручної моделі навчання, яка базується на принципах андрагогіки – педагогіка для дорослих.

Педагогічні працівники Центру працюють над науково-методичною проблемою «Андрагогічна модель навчання у сфері функціонального навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту осіб керівного складу цивільного захисту».

Протягом декількох років нами випробовувалися нетрадиційні форми проведення лекційних занять. Результатом роботи стала лекція-провокація, тобто лекція із запланованими помилками. Вона містить проблемну, так би мовити, в чистому вигляді. Це робиться з розрахунком на те, щоб стимулювати до постійного контролю пропонованої інформації й пошуку неточностей в ній. Діагностика знань слухачами і розбір зроблених помилок здійснюються наприкінці лекції.

Лекція-провокація формує вміння слухачів оперативно аналізувати, орієнтуватися в інформації й оцінювати її. Можна використовувати як «живу ситуацію»:

- викладач читає лекцію, що містить помилкові відомості, суперечливі твердження, неточності;
- слухачі обговорюють лекцію, виконують завдання – складають

план і знаходять у матеріалі відповіді на поставлені викладачем запитання;

➤ слухачі фіксують помилки, яких «припустився» викладач, роблять записи в зошиті (складають таблицю):

План лекції	Помилки	Відповіді на запитання

- записи перевіряє викладач (або слухач-асистент);
- один зі слухачів називає помилку, викладач відтворює відповідний уривок лекції;
- обговорення помилки та з'ясування того, чому твердження є неправильним;
- обговорення наступної неточності. Викладач оцінює всі роботи, зокрема й аргументованість «помилки».

Методика проведення такої лекції полягає в наступному: після оголошення теми викладач повідомляє, що в ній буде зроблено певну кількість помилок різного типу. При цьому викладач повинен мати перелік цих помилок на папері, які він зобов'язаний пред'явити наприкінці лекції. Лише в цьому випадку забезпечується повна довіра аудиторії до викладача. Кількість помилок залежить від їх характеру, а також підготовленості слухачів за даною темою. Вони повинні наприкінці лекції назвати ці помилки. Для цього викладач залишає 10–15 хвилин.

Вихідна ситуація створює умови, що змушують слухачів до активності: треба не просто сприймати інформацію, щоб запам'ятати, а сприймати так, щоб проаналізувати й оцінити. Важливий момент: цікаво знайти у викладача помилку й одночасно перевірити себе: чи можу я це робити? Все це викликає свого роду азарт, активізує психологічну діяльність слухачів. Після ввідної інформації викладач читає лекцію на оголошену тему. Цілком можливо, що наприкінці, коли проводиться аналіз помилок, студенти знайдуть їх більше, ніж було заплановано. Викладач повинен це чесно визнати (а підтвердженням буде перелік помилок). Проте мистецтво викладача полягає в тому, що він і ці незаплановані помилки використовує для цілей навчання.

Доцільно підкреслити, що подібна лекція виконує не лише стимулюючу, але і контрольну функції. Вона дозволяє викладачеві оцінити якість освоєння попереднього матеріалу, а слухачам – перевірити себе і продемонструвати свої знання з предмету. Тому її доцільно проводити як підсумкове заняття за темою або розділом після формування базових знань і умінь. Краще таку лекцію проводити в аудиторії з певним рівнем підготовки за даною темою (з метою контролю) або в непідготовленій аудиторії (з метою діагностики того, чого вона не знає або не уміє).

Характер помилок залежить від теми, змісту лекції, від цілей, які ставляться викладачем, від контингенту слухачів. Навчити людей мислити, даючи їм весь час «правильну», кимось затверджену інформацію, практично

неможливо. Потрібне протиріччя, суперечка, боротьба думок, альтернатива. Саме ці умови створює лекція із запланованими помилками.

На кожную лекцію розробляється технологічна карта заняття. Технологічна карта дозволяє викладачеві реалізувати плановані результати заняття; системно формувати у слухачів універсальні навчальні дії; проектувати свою діяльність за допомогою переходу від поурочного планування до проектування теми; виконувати діагностику досягнення планованих результатів слухачів на кожному етапі освоєння теми. Технологічні карти розкривають загальнодидактичні принципи та алгоритми організації навчального процесу, що забезпечують умови для освоєння навчальної інформації.

В педагогічному арсеналі викладачів є ще одна з нетрадиційних форм проведення лекцій – лекція-візуалізація (презентація). Педагог вважає, що її застосування пов'язане, з одного боку, з реалізацією принципу проблемності, а з іншого – з розвитком принципу наочності. У лекції-візуалізації передача аудіоінформації супроводжується демонстрацією різних рисунків, структурно-логічних схем, опорних конспектів, схем, педагогічного гротеску за допомогою ТЗН і ЕОМ (слайди, діафільми, відеозаписи, дисплеї, кінофільми тощо). Така наочність компенсує недостатню видовищність навчального процесу. Основний акцент у цій лекції робиться на більш активному включенні в процес мислення зорових образів, тобто розвитку візуального мислення. Опора на візуальне мислення може істотно підвищити ефективність пред'явлення, сприйняття, розуміння і засвоєння інформації, її перетворення у знання.

Спираючись на досягнення психологічної й педагогічної наук у сфері проблеми візуального мислення, в лекції доцільно значну частину інформації передавати в наочній формі, що розвиває у слухачів навички та вміння подавати усну та письмову інформацію у візуальній формі. Як показує досвід педагогів, це позначається на якості засвоєння матеріалу, стимулює мислення і впливає на досягнення професійних цілей. Великий обсяг переданої на лекції інформації блокує її сприйняття і розуміння. Засобом виходу з цих труднощів і є використання візуальних матеріалів з допомогою технічних засобів. Вказаний метод дозволяє збільшити обсяг переданої інформації за рахунок її систематизації, концентрації й виділення найбільш значущих елементів. У сприйнятті матеріалу труднощі викликає уявлення абстрактних (що не існують у зримій формі) понять, процесів, явищ, особливо теоретичного характеру. Візуалізація дозволяє значною мірою подолати цю трудність і надати абстрактним поняттям наочного, конкретного характеру. Процес візуалізації лекційного матеріалу, а також розкодування його слухачами завжди породжує проблемну ситуацію, вирішення якої пов'язане з аналізом, синтезом, узагальненням, розгортанням і згортанням інформації, тобто з операціями активної розумової діяльності.

Викладачі постійно удосконалюють методику читання такої лекції, яка передбачає попередню підготовку візуальних матеріалів відповідно до змісту.

У цій роботі бере участь викладач і слухачі, поставлені в положення не тільки сприймаючих, але і "тих, хто створює інформацію". З цією метою викладач дає завдання слухачам підготувати наочні матеріали з прочитаної лекції, визначивши їх кількість і способи подання інформації.

Після цього викладач читає цю ж саму лекцію з використанням найбільш цікавих візуальних матеріалів і представляє ситуацію для аналізу й розбору. При цьому використовуються різні типи наочності: натуральний, образотворчий, символічний – у поєднанні з різними технічними засобами. Кожен тип наочності є оптимальним для донесення певної інформації. Це дозволяє сконцентрувати увагу на найбільш суттєвих в даній ситуації аспектах повідомлення, глибше його зрозуміти і засвоїти.

Як приклад, лекції-візуалізації викладача вищої категорії Курила М.О. базуються на принципах:

Проблемності – цей принцип передбачає подання навчального матеріалу у вигляді проблемних ситуацій та залучення слухачів до спільного аналізу та пошуку рішень. Проблемне зміст лекції передається у проблемній формі.

Ігрової діяльності – для активізації слухачів доцільно використовувати ігрову діяльність із допомогою ігрових процедур: ділова гра, розігрування ролей, мозкової атаки, бліц-ігри. Застосування їх на початку лекції сприяє зняттю емоційної напруги, створенню творчої атмосфери та формуванню пізнавальної мотивації.

Спільної колективної діяльності – проведення невеликих дискусій за ходом лекції під час аналізу та вирішення проблемних ситуацій дозволяє створити активну, творчу і емоційно позитивну атмосферу. При цьому створюються умови виникнення самоорганізації колективної діяльності слухачів.

Діалогічного спілкування – активізація лекції передбачає використання певних методичних прийомів включення слухачів у діалогічне спілкування, що протікає у вигляді зовнішнього і внутрішнього діалогу.

Досвід роботи викладача Курила М.О. та аналіз використання лекції-візуалізації дозволяє зробити наступні висновки:

1. Подібна лекція створює своєрідну опору для мислення, розвиває навички наочного моделювання, що є способом підвищення не тільки інтелектуального, а й професійного потенціалу слухачів.

2. Вибір способів досягнення і типів наочності залежить від теми. Керуючись принципом посиленої трудності, під час викладу складних для сприйняття і розуміння тем, що містять великий обсяг концентрованої інформації, доцільно використовувати поєднання образотворчої та символічної наочності. Наприклад, схема є універсальним, але досить складним для сприйняття засобом наочності, тому її конструювання рекомендується здійснювати на основі рисунка, часто виконаного у гротескній формі. Це дозволяє створювати асоціативні ланцюги, які допомагають слухачам запам'ятовувати й осмислювати інформацію. Найбільш доступними для подання такої інформації є медіапроектори.

3. Основна складність полягає у виборі засобів наочності, їх створенні та режисурі всієї лекції в цілому. Велику роль тут відіграють такі фактори як графічний дизайн, колір, оптимальність поєднання словесної та візуальної інформації, технічних засобів і традиційних наочних матеріалів, дозування подачі інформації, майстерність та стиль спілкування лектора з аудиторією. Застосування лекції такого типу має ґрунтуватися на врахуванні психофізіологічних можливостей слухачів, їх рівня освіти і професійної приналежності, що дозволить запобігти негативним наслідкам надмірного перевантаження зорового каналу сприйняття.

Працюючи з дорослою аудиторією слухачів, викладачі використовують метод «мозкового штурму» (брейнстормінг). Це особлива форма роботи. Тут слухачі максимально використовують свою уяву та креативні здібності. Його мета – організація колективної розумової діяльності з пошуку нетрадиційних шляхів вирішення проблем.

Для проведення «мозкового штурму» викладач використовує особливі прийоми. У вступній фазі педагог описує метод і його правила, чітко формулює завдання, яке необхідно вирішити. На другому етапі група слухачів обмінюється ідеями, спрямованими на вирішення завдання. При цьому схвалюють всякі, навіть абсурдні, ідеї (відповіді), не допускається критика або оцінка пропозицій, заохочується розвиток ідей, висловлених іншим учасником. Існує заборона переривати іншого учасника. Всі ідеї та пропозиції, висловлені в ході проведення «мозкового штурму», фіксуються без попередньої оцінки і зазначення авторства пропозицій. На заключній фазі відбувається аналіз і відбір пропозицій, найбільш ефективних для вирішення вихідного завдання.

Цей метод дозволяє викладачу фіксувати будь-які ідеї (відповіді) слухачів без обговорення й їх оцінки. «Мозковий штурм» починається з відкритого питання (тобто такого питання, на яке не можна однозначно відповісти «так» або «ні»). Наприклад: «Як Ви думаєте, які причини виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру?». Усі відповіді учасників записуються на дошці.

Застосовуючи цей метод, викладач має можливість залучити до процесу навчання найбільше число слухачів у поєднанні з невеликими витратами часу.

«Мозковий штурм» може бути застосований як вступ до теми, щоб визначити початковий рівень знань учасників або для створення бази перед груповою дискусією. Цей метод вимагає від учасника певних знань або інформованості з обговорюваного питання, теми чи проблеми.

«Мозковий штурм» проводиться поетапно:

- вступна фаза;
- обмін ідеями, думками з їх фіксацією на дошці або фліпчарті;
- аналіз і відбір пропозицій, найбільш ефективних для вирішення вихідного питання або проблеми.

У вступній фазі викладач чітко формулює завдання і пояснює групі основні правила проведення мозкового штурму. Наприклад: Зараз ми методом

«мозкового штурму» визначимо, що таке надзвичайна ситуація. Під час мозкового штурму ми будемо дотримуватися трьох основних правил.

Правило перше. Приймаються будь-які ідеї (відповіді) слухачів, ми їх фіксуємо на дошці або фліпчарті.

Правило друге. Під час «мозкового штурму» жодна з висловлюваних ідей чи пропозицій не обговорюється і не критикується. При цьому допускається розвиток ідей, висловлених іншими слухачами.

Правило третє. Коли будуть висловлені й зафіксовані всі ідеї, ми обговоримо кожен з них.

Викладачами розроблений алгоритм проведення «мозкового штурму» в такому порядку:

1. Просить слухачів сісти так, щоб вони почувалися невимушено.
2. Дає їм або дошку для запису речень.
3. Повідомляє їм проблему, яку потрібно вирішити.
4. Визначає основні правила.
5. Просить слухачів висловити свої ідеї й записати їх у міру надходження.
6. Не вносить у них ніяких змін.
7. Спонукає слухачів до висунення нових ідей, додаючи, якщо у цьому потреба, свої власні ідеї.
8. Намагається попередити глузування, жартівливі коментарі або висміювання будь-яких ідей.
9. Продовжує проводити «мозковий штурм» до тих пір, поки пропонуються нові ідеї (відповіді).
10. У висновку обговорює та оцінює запропоновані ідеї (відповіді).

Викладачі дотримуються наступних правил проведення «мозкового штурму»:

1. На етапі «висування ідей» не допускаються жодні оцінки. Якщо судити про ідеї й оцінювати їх під час висловлювання, слухачі зосередять більше уваги на відстоюванні своїх ідей (відповідях), ніж на спробах запропонувати нові й більш вдалі ідеї. Оцінка повинна бути виключена. Роль викладача на цій стадії обмежується не тільки правильною постановкою питання і організацією фіксування ідей та пропозицій слухачів. Викладач повинен володіти умінням коротко перефразувати занадто довгі або недостатньо чіткі формулювання слухачів. Викладач звертається до таких слухачів, наприклад, з наступними пропозиціями: «Якщо я вас правильно зрозумів, ви хотіли сказати», «Чи можемо ми вашу пропозицію у стислому вигляді сформулювати так.....».
2. Необхідно заохочувати всіх до «генерування» якомога більшої кількості ідей (відповідей). Слід заохочувати саме неймовірні ідеї. Якщо під час «мозкового штурму» не вдається отримати багато ідей, це може пояснюватися тим, що слухачі піддають свої ідеї цензурі – двічі подумують, перш ніж висловлять з побоювання сказати щось не так.

3. Кількість ідей заохочується. В остаточному підсумку кількість породжує якість. Коли дуже швидко висувається велика кількість ідей, фокус зміщується в бік від їх оцінки. В таких умовах люди відчують бажання дати політ своїй фантазії, стимулює процес мислення і це призводить до продукування якісних ідей.

4. Необхідно спонукати всіх слухачів розвивати або змінювати ідеї інших. Об'єднання або зміна раніше висунутих ідей часто веде до висунення нових ідей, які перевершують ті, які наштовхнули на їх висунення. Під час запису ідей не бажано ранжувати ідеї за значущістю, обговорювати, оцінювати, відкидати якісь ідеї. Щоб у слухачів не виникало відчуття, що викладач дає пріоритети іншим ідеям, не можна їх нумерувати. Кожну ідею необхідно записувати з нового рядка, починаючи зі знака «-» або «+». Однак роль викладача обмежується не тільки правильною постановкою питання, що дозволяє спровокувати активність слухачів, але і умінням коротко переформулювати занадто довгі й не дуже чіткі формулювання ідей. Запис ідей і пропозицій слухачів під час «мозкового штурму» є обов'язковим. Це унеможливить повторення і підтримає зосередженість слухачів з обговорюваної теми або проблеми. Ці записи допоможуть викладачеві також на третьому етапі проведення мозкового штурму.

Заохочення слухачів позитивними відгуками про висловлені ними ідеї чи пропозиції сприяє залученню групи до «мозкового штурму» та його активізації. Викладач може стимулювати висловлення додаткових ідей періодичним повторенням записаних ідей.

5. На третьому етапі викладач проводить обговорення кожної висловленої слухачами ідеї. При цьому ідеї узагальнюються, по змозі коригуються і вибудовуються відповідно до їх значущості (ранжування ідей) і на їх основі виробляється підсумкове рішення. У розглянутому прикладі: «Дати визначення – що таке режим підвищеної готовності?». Обговорення завершується виробленням формулювання: «Це у разі загрози виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, обласних, Київської міської державної адміністрації для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється режим підвищеної готовності», використовуючи при цьому основні ідеї та пропозиції слухачів.

Також педагог на заняттях використовує метод 635, який являє собою такий варіант експертного опитування. Формується група експертів з 6 чоловік, кожен з яких отримує в письмовому вигляді викладення проблеми. Кожний учасник експертизи також письмово подає як мінімум 3 власні пропозиції, що дозволяють вирішити проблему. На це дається 5 хвилин. Потім кожен учасник передає аркуш зі своїми пропозиціями наступному учаснику, який розвиває запропоновані ідеї (кожний аркуш йде по колу, поки не побуває у всіх учасників). Таким чином, багаторазово розглядають 18 спочатку висунутих пропозицій, доповнених і удосконалених учасниками обговорення, і в результаті обирають оптимальний результат.

Викладач повинен не тільки передати слухачам суму знань, а ще й намагатися навчити здобувати ці знання самостійно, застосовуючи їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань, а також сприяє формуванню у слухачів комунікативних навичок та уміння користуватися дослідницькими прийомами: збирання інформації, аналізу з різних точок зору, висування гіпотез, вміння роботи висновки. Це і є цілями та завданнями проектної технології навчання. Викладач у навчальній роботі застосовує інформаційні та практико-орієнтовані проекти. Метод проектів можна застосовувати на будь-яких етапах навчання, в роботі з тими, хто навчається, різних вікових категорій і під час вивчення матеріалу різного ступеня складності.

Інформаційні проекти. Цей тип проектів спочатку спрямований на збір інформації про якийсь об'єкт, ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії. Такі проекти вимагають добре продуманої структури, можливості систематичної корекції за ходом роботи над проектом. Структура такого проекту може бути позначена таким чином: мета проекту, його актуальність, методи отримання (літературні джерела, засоби ЗМІ, бази даних, у тому числі електронні, анкетування, проведення «мозкових штурмів» тощо) та обробки інформації (їх аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки), результат (виступ, реферат тощо), презентація.

Практико-орієнтовані проекти. Ці проекти відрізняються чітко позначеним із самого початку результатом діяльності учасників проекту. Цей результат обов'язково орієнтований на професійні інтереси самих учасників.

Такий проект вимагає добре продуманої структури, навіть сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них, чітких висновків та участі кожного в оформленні остаточного продукту. Тут особливо важливою є добра організація координаційної роботи у плані поетапних обговорень, коректування спільних та індивідуальних зусиль, в організації презентації отриманих результатів і можливих засобів їх впровадження у практику, організація систематичної зовнішньої оцінки проекту.

Метод проектів завжди припускає вирішення будь-якої проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, технології. Результати виконаних проектів мають бути відчутними, тобто якщо це теоретична проблема, то має бути конкретне її вирішення, якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження.

У результаті навчальної діяльності, організованої за методом проектів, моделюється професійне середовище комунікації. Слухачі набувають досвіду професійного спілкування. Як приклад, у викладача Курила М.О. структура таких проектів складається із: предмету інформаційного пошуку; поетапного пошуку з виділенням проміжних результатів; аналітичної роботи над зібраними фактами; висновків; коригування первинного напрямку; подальшого

пошуку інформації; аналізу нових фактів; узагальнень; висновків; оформлення результатів.

Таблиця 1 – Етапи діяльності суб'єктів процесу проектування

№ з/п	Етапи	Завдання	Діяльність слухачів	Діяльність викладача
1.	Починання	Визначення теми, уточнення цілей, вихідного положення. Вибір робочої групи.	1. Уточнюють інформацію. 2. Обговорюють завдання.	1. Мотивує учнів. 2. Пояснює мету проекту. 3. Спостерігає.
2.	Планування	Аналіз проблеми. Визначення джерел інформації. Постановка завдань і вибір критеріїв оцінки результатів. Рольовий розподіл у команді.	1. Формують завдання. 2. Уточнюють інформацію (джерела). 3. Обирають і обґрунтовують свої критерії успіху.	1. Допомогає в аналізі й синтезі (на прохання). 2. Спостерігає.
3.	Прийняття рішення	Збір та уточнення інформації. Обговорення альтернатив («мозковий штурм»). Вибір оптимального варіанта. Уточнення планів діяльності.	1. Працюють з інформацією. 2. Проводять синтез і аналіз ідей. 3. Виконують дослідження.	1. Спостерігає. 2. Консультує.
4.	Виконання	Виконання проекту.	1. Виконують дослідження і працюють над проектом. 2. Оформляють проект.	1. Спостерігає. 2. Радить (на прохання).
5.	Оцінка результатів	Аналіз виконання проекту, досягнутих результатів (успіхів і невдач) та причин цього. Аналіз досягнення поставленої мети.	Беруть участь у колективному самоаналізі проекту і самооцінці.	1. Спостерігає. 2. Спрямовує процес аналізу (якщо необхідно).
6.	Захист проекту	Підготовка доповіді, обґрунтування процесу проектування, пояснення отриманих результатів. Колективний захист проекту. Оцінка.		

Як висновок можна сказати, що освіта дорослих у всьому світі стала відігравати провідну роль в освітній сфері як за охопленням слухачів, так і за глибиною й активністю інноваційних процесів. У сфері освіти дорослих

сформувалися нові принципи навчання, виникла і динамічно розвивається нова наука про навчання дорослих – андрагогіка.

Андрагогіка розкриває принципи, методи і засоби, за допомогою яких у житті дорослих забезпечується розвиваюча, соціалізуюча і адаптуюча роль освіти. За рахунок синтезу інформації про дорослості як якості, що визначає структуру і зміст освітніх потреб, андрагогічні знання дозволяють сформувати рівень науково-методичної оснащеності для процесу навчання дорослих.

***Шихненко К.І.**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри державної служби, управління та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління у сфері цивільного захисту*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Реалізація програм підвищення кваліфікації спеціалістів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які входять до складу аварійно-рятувальних формувань, системи оперативно-диспетчерського управління ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, гідрометеорологічної служби, які є державними службовцями Центрального апарату ДСНС України тощо, передбачає вдосконалення їхньої професійної майстерності, підвищення психологічної витривалості, покращення тактичної підготовки та опанування схемами організації ефективних заходів із ліквідації надзвичайних ситуацій та управління ними.

На сучасному етапі постало також питання про необхідність іншомовної підготовки спеціалістів екстремального профілю міжнародного класу, тому невід'ємним складником програми професійного розвитку фахівців вказаної галузі сьогодні є набуття ними англomовної комунікативної компетенції.

Проблеми, пов'язані з іншомовною підготовкою військових спеціалістів, працівників авіаційної та космічної галузей, перебувають достатньо давно у колі інтересів вітчизняних теоретиків і практиків освіти. Натомість методологічна проблематика іншомовної підготовки спеціалістів-рятувальників залишається досі недостатньо розробленою. Серед вітчизняних наукових розвідок переважає загальна проблематика психолого-педагогічного супроводу діяльності професій екстремального профілю.

Аналіз наявної літератури, присвяченої специфіці мовної підготовки та перепідготовки професіонала-рятувальника, свідчить про недостатню артикуляцію питання визначення методологічних принципів побудови процесу англomовної підготовки спеціалістів цієї категорії.

Завданням цієї розвідки є розгляд спектра питань, пов'язаних із методологією та методикою викладання англійської мови в рамках реалізації програм підготовки та перепідготовки спеціалістів екстремального профілю,

виокремлення основних напрямів підвищення ефективності процесу викладання англійської мови для вказаної категорії слухачів у закладах післядипломної освіти ДСНС України.

Щоденна професійна практика рятувальників пов'язана з екстремальними умовами діяльності, численними стресогенними чинниками, тому до них висуваються вимоги щодо наявності високого рівня професійних знань, умінь, навичок. Сучасна професіограма спеціалістів екстремального профілю міжнародного класу поряд із професійною компетенцією містить також вимогу опанування комунікативною компетенцією, під якою розуміється система внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії: позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок.

Для спеціалістів екстремального профілю міжнародного класу однією з першочергових вимог є також достатній рівень англомовної підготовки для здійснення ефективної комунікації під час роботи в зоні надзвичайної ситуації, наприклад, під час надання невідкладної допомоги постраждалим, у сфері керування евакуацією населення, під час організації аварійно-рятувальних робіт тощо.

Навчання спеціалістів екстремального профілю повинно, за науковцем С.І. Руденком, здійснюватися на основі дотримання ряду дидактичних принципів і застосування спеціальних форм та методів, що відображають специфіку конкретної екстремальної професії.

Англомовна підготовка рятувальників повинна здійснюватися відповідно до вимог нормативних документів ДСНС України, у тісному взаємозв'язку з профільними фаховими дисциплінами, що викладаються в закладах післядипломної освіти у сфері цивільного захисту.

Зміст програми з англійської мови для фахівців такої категорії обов'язково спрямований на ефективне використання мови в ситуаціях професійного спілкування (використання рятувального обладнання, пошук постраждалих під завалами будівель та надання першої медичної допомоги, транспортування населення тощо).

Зміст програми повинен також базуватися на практичному досвіді роботи слухачів мовних курсів у системі ДСНС України, їхніх особистісних якостях.

Введення іншомовної підготовки в систему післядипломної освіти спеціалістів екстремального профілю можливе на основі врахування необхідних складників змісту освіти та за умови ретельно вивіреного вибору освітніх технологій; при цьому особливої значущості набувають: цілепокладання освітнього процесу, структурування змісту освіти, розробка системи моніторингу результативності освітнього процесу, адаптування освітньої технології до професійної діяльності фахівців-рятувальників, впровадження у навчальний процес активних методів навчання, індивідуалізація навчального процесу, актуалізація у слухачів потреби в саморозвитку, створення в них мотивації до подальшого вдосконалення мовних навичок, така якість англомовної підготовки, за якої слухачі здатні

ефективно використовувати набуті знання у своїй професійній діяльності.

Для забезпечення ефективного проведення занять з англомовної підготовки рятувальників у закладах післядипломної освіти потрібна сучасна науково-методична база: спеціально оснащені мультимедійними проекторами, комп'ютерами з доступом до мережі Інтернет та лінгафонним обладнанням кабінети; презентаційні програми, відеоматеріали, тренажерні мовні комплекси тощо.

Необхідною умовою є наявність репозитарію комплексів навчально-методичного забезпечення дисципліни, структурними елементами яких мають бути навчальні плани та програми, навчальні підручники та посібники, методичні рекомендації до проведення практичних занять та заходів тестового контролю, система критеріїв для виміру рівня знань, умінь, навичок слухачів.

Основоположними методологічними принципами англомовної підготовки спеціалістів ДСНС України мають стати системність, цілісність, специфічність, наукова обґрунтованість.

Принцип системності передбачає розуміння англомовної підготовки як невід'ємної частини системи професійної підготовки спеціалістів у сфері цивільного захисту, узгодженість структури та змісту мовної підготовки зі структурою та змістом підготовки з фаху.

Принцип цілісності передбачає органічну єдність всіх компонентів англомовної підготовки, що розглядається як неперервний, взаємозумовлений процес освіти та самоосвіти слухачів.

Принцип специфічності передбачає практичність вектору спрямування мовних знань, умінь, навичок слухачів на виконання конкретної професійної діяльності, що потребує конкретизації цілей та змісту мовної підготовки залежно від особливостей професійної діяльності різних категорій спеціалістів екстремального профілю, адаптації методики та стилю викладання навчального матеріалу, підбору оптимального комплексу навчальних вправ.

Принцип наукової обґрунтованості передбачає постійну модифікацію змісту мовної підготовки з урахуванням поточного стану мовної практики, впровадження активних методів викладання та сучасних інформаційних засобів навчання.

Англомовна підготовка у структурі підвищення кваліфікації спеціалістів сфери цивільного захисту включає в себе знання, необхідні для здійснення службової комунікації в ході чергувань, навчань та змагань або настання надзвичайної ситуації, тобто процес засвоєння мовних навичок повинен відбуватися в умовах, максимально наближених до реальних.

Реалізація ефективної системи англомовної підготовки професіонала у сфері цивільного захисту потребує не тільки належного методичного оснащення, а й відповідної кваліфікації викладача англійської мови.

Кваліфікація викладача, необхідна для ефективного здійснення заходів з англомовної підготовки спеціалістів екстремального профілю, передбачає не лише володіння предметом викладання, а й вміле використання активних методів навчання, зрілу професійну психологічну позицію педагога, широкий

кругозір, постійне вдосконалення його теоретичних знань із проблематики роботи ДСНС України.

Мотиваційно-змістовою спрямованістю викладача повинні стати відкритість особистості, конструктивна позиція викладача, його позитивне ставлення до практичного професійного досвіду слухачів, що дозволяє створити оптимальний сценарій взаємодії викладача та аудиторії, усуває бар'єри нерозуміння між суб'єктами навчального процесу.

Наразі існує значна кількість проблем, пов'язаних із методологією процесу викладання англійської мови для спеціалістів екстремального профілю, зокрема, це певне відставання рівня розробленості методики викладання англійської мови для спеціалістів даної категорії від реальних потреб галузі; формальне ставлення до курсу англійської підготовки, недостатня мотивація до співпраці з викладачем з боку окремих співробітників служб сфери цивільного захисту, що зумовлює необхідність перегляду ролі та місця цього курсу в системі перепідготовки рятувальників; невміння слухача включати мовні знання у власну професійну практику; недостатня професійна озброєність викладача англійської мови знаннями та вміннями з проблематики екстремальних ситуацій тощо.

Зокрема слід вказати також на недостатню наявність фахових посібників та підручників для підготовки та перепідготовки спеціалістів екстремального профілю. Сьогодні наявні лише поодинокі вдалі розробки, зокрема нам хотілося б відзначити посібники колективу авторів Н.Я. Вовчатої, Л.І. Дідух та інших для підготовки фахівців із пожежної безпеки та цивільного захисту.

На сучасному етапі в основу реалізації навчальних заходів з англійської підготовки спеціалістів екстремального профілю має бути покладене використання інноваційної освітньої стратегії, тобто стратегії продуктивного творчого навчання, застосування діяльнісно-орієнтованого підходу, що передбачає не просте накопичення знань, а засвоєння знань у структурі дій.

Саме в рамках інноваційної стратегії навчання позиція слухача як учасника процесу навчання є найбільш активною. Основними характеристиками стратегії інноваційного навчання є такі: комунікація викладача та слухачів як суб'єктів навчального процесу здійснюється у співпраці та співтворчості; навчальна ситуація позначена різноманітними формами інтеракції між слухачами: робота у групах, парна робота, проектна діяльність; рольова спрямованість викладача – демократичний стиль професійної поведінки, виклад навчального матеріалу через створення проблемної навчальної ситуації тощо.

Ефективно організований інноваційний процес мовної підготовки спеціалістів-рятувальників передбачає узгодженість фонових знань, які слухач здобув до початку курсу вивчення англійської мови у системі перепідготовки спеціалістів у сфері цивільного захисту, з новими знаннями; позитивне емоційне ставлення слухача до предмету вивчення, його оптимальну пізнавальну активність, потребу в самостійному поглибленні набутих на заняттях мовних знань, проектування ним індивідуального подальшого

вектору вивчення англійської мови для професійних потреб.

Сьогодні ряд науковців виокремлює такі основні сучасні методологічні технології навчання фахівців різних галузей: теорія поетапного формування розумових дій, проблемне навчання (проблемно-діяльнісний підхід до навчання), програмоване навчання, особистісно-діяльнісний підхід до навчання, проєктивне навчання, ігрове навчання, концентроване навчання, активне навчання, дистанційне навчання тощо.

Серед зазначених вище виокремимо найбільш оптимальні, на нашу думку, технології реалізації англійської підготовки спеціалістів екстремального профілю: інтерактивні методи – колективні дискусії, метод колективного розв'язання конкретної ситуації (кейс-метод), метод мозкової атаки, ділові та рольові ігри, проєктна діяльність, метод інциденту, метод веб-квесту; метод програмованого навчання (реалізується за допомогою алгоритмів, покрокової програми навчання); проблемний метод (передбачає включення слухача у проблемну ситуацію, застосування ним різноманітних способів розумової діяльності) та інші.

Розглянемо окремі методи більш детально.

Суть використання методу ділової гри полягає в навчальному моделюванні ситуації з професійної діяльності рятувальників. Цей метод переносить учасників у реальну ситуацію, у ролі конкретної діючої особи, викликає активізацію навчально-пізнавальної діяльності слухачів, дозволяє практикуватися у міжособистісному спілкуванні, як, наприклад, ділова гра для підготовки рятувальників міжнародного класу «Організація допомоги постраждалим внаслідок падіння даху торговельного центру».

Науковець О.М. Парубок виокремлює такі дидактичні умови використання ігор у системі підготовки спеціалістів екстремального профілю (пожежників): зорієнтованість на моделювання майбутньої професійної діяльності; проблемність змісту і процесу його розгортання в навчальній діяльності; оптимальне співвідношення ігрового та дидактичного планів ділової гри; партнерська взаємодія учасників ділових ігор на основі діалогічного спілкування.

На думку науковця М.І. Кусія, ефективність проведення ділових ігор для підготовки фахівців сфери цивільного захисту значно підвищується за використання мережевих навчальних комплексів, таких як HiClass II, та тренажерів для підготовки спеціалістів сфери цивільного захисту для рятування населення у надзвичайних ситуаціях, як комп'ютерна програма «Служба 911», симулятор терористичної атаки, комп'ютерний тренажер для пожежників тощо. Вказані мережеві навчальні комплекси дозволяють побудувати також англійські сценарії проведення ділових ігор.

Метод інциденту передбачає ознайомлення слухачів з екстремальним випадком та формулювання протягом короткого часу (10–15 хвилин) проблеми та прийняття правильного рішення. Як приклад можна навести фрагмент заняття з надання рятувальниками екстреної допомоги постраждалим.

Рятувальникам демонструється відеофрагмент та опис надзвичайної ситуації. Після чого слухачі у групах складають план організації допомоги постраждалим. Як підсумок, кожна група презентує свій оптимальний груповий план дій. Вимогами до використання прикладів із професійної діяльності рятувальників є достовірність, типовість, яскравість і доступність прикладів, використання реальних статистичних даних.

Одним із методів, що дозволяє на заняттях з англійської мови сформувати у слухачів-рятувальників мотиваційну складову, тобто зацікавленість у набутті мовних знань, є метод веб-квесту. Цей метод становить собою завдання проблемного характеру, що містить також елементи ділової гри та потребує застосування інформаційних ресурсів мережі Інтернет. Веб-квест вимагає нестандартного підходу до розв'язання проблеми, застосування різних видів самостійної роботи, високої розумової активності слухачів.

Формами веб-квестів можуть бути створення бази даних із проблеми, що розглядається, підготовка інтерактивної історії з теми, інтерв'ю з віртуальним персонажем, компіляція різних джерел інформації з досліджуваного питання, демонстрація розуміння теми у вигляді підготовки презентації, доповіді тощо.

Алгоритм побудови веб-квесту, за науковцями М.Ю. Кадемією та Л.І. Дідух, включає такі кроки: вступ, проблема, завдання, процес, ролі, джерела, критерії оцінювання, підсумок.

Для підготовки слухачів екстремального профілю можна, наприклад, запропонувати веб-квести на такі теми як «Спілкування у професійній діяльності рятувальників», «Засоби пошуку людей», «Пожежогасіння» тощо.

При плануванні навчальних занять з англійської мови доцільно все ж таки використовувати не якийсь окремих метод, а еkleктичний підхід, що базується заснований на синтезі методів та форм роботи, з метою максимально підвищити ефективність заняття: доповідь-візуалізація (перегляд відеоматеріалів, що відображають специфіку діяльності рятувальників та є яскравим ілюстративним матеріалом, що занурює слухача в навчальну ситуацію), проблемна бесіда (викладач звертається до досвіду аудиторії, щоб виявити позиції слухачів з аналізу певного питання), використання сучасних Інтернет-технологій (скайп-навчання із залученням спеціалістів-рятувальників з інших країн, відеоконференції, дистанційні курси).

Безсумнівним є той факт, що репозитарій різнотипних навчальних матеріалів повинен постійно поповнюватися.

Діяльність в екстремальних умовах вимагає від спеціалістів даного профілю сформованого комплексу професійних та загальних компетенцій, тобто передбачає володіння такими знаннями, уміннями, навичками, що дозволять адекватно оцінити надзвичайну ситуацію, швидко прийняти ефективне рішення, організувати рятувальні роботи, здійснити психологічний супровід своєї діяльності.

Сьогодні наявна тенденція вимагати від спеціалістів міжнародного класу галузі надзвичайного реагування опанування іншомовною компетенцією.

Забезпечення вказаного завдання передбачає відповідний науково-методологічний супровід та ефективне функціонування системи закладів післядипломної освіти, що здійснюють підготовку та перепідготовку фахівців даної категорії.

Тому питання методології та методики викладання англійської мови в ході реалізації програм підвищення кваліфікації, підготовки та перепідготовки фахівців у системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій є сьогодні надзвичайно актуальним, перебуває в руслі сучасних методологічних досліджень та потребує подальшої комплексної розробки.

Шмига С.А., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Волинської області

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ CASE-STUDY В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Останнім часом високу популярність в якості методу підготовки та підвищення кваліфікації керівників і фахівців у сфері цивільного захисту набуває метод «кейс-стаді» (case-study). Він відомий у вітчизняній освіті як кейс-метод або метод ситуацій (чи навчання на конкретних прикладах). Це різновид інтерактивного навчання, який дає змогу наблизити процес підготовки керівних кадрів і фахівців у сфері цивільного захисту до реальної практичної діяльності. Він сприяє розвитку винахідливості, вміння вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем.

У даному випадку кейс – це події, які реально відбулися у сфері цивільного захисту і які автор описав для того, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії, підштовхнути слухачів до обговорення та аналізу ситуації, до прийняття рішень.

Мета методу «кейс-стаді» – створити для слухачів курсів таку ситуацію, за якої їм необхідно буде приймати рішення. Акцент робиться на самостійному навчанні на основі колективних обговорень. Слухачі мають визначити істотні й другорядні факти, вибрати основні проблеми і виробити стратегії та рекомендації щодо подальших дій. При цьому роль педагога зводиться до спостереження і управління дискусією присутніх.

В ході проведення функціонального навчання керівні кадри та фахівці у сфері цивільного захисту під час підготовки до обговорення кейсів мають вивчити факти, зробити висновки з цих фактів, оцінити альтернативи дій в тій чи іншій ситуації та зробити вибір на користь того чи іншого плану дій. Слухачі мають усвідомлювати, що користь від кейсів вони можуть отримати лише в тому випадку, якщо будуть брати безпосередню участь у дискусії. Адже абстрактні знання, відірвані від реальної ситуації, дають мало користі. Розбираючи кейс, слухачі фактично отримують на руки готове рішення, яке можна застосувати в аналогічних обставинах. Збільшення в «багажі»

проаналізованих кейсів щодо алгоритмів дій при виникненні надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру збільшує ймовірність використання готової схеми рішень до ситуації, що склалася, формує навички вирішення більш серйозних проблем.

Кейс повинен задовольняти наступні вимоги:

- відповідати чітко поставленій меті створення;
- мати відповідний рівень складності;
- бути актуальним;
- ілюструвати типові ситуації;
- розвивати аналітичне мислення;
- провокувати дискусію;
- мати кілька рішень.

Розглядають кейси (ситуаційні вправи) *польові* – що базуються на реальному фактичному матеріалі та *кабінетні* – вигадані.

Кейси повинні бути правдивими, реалістичними, однак, в той же час, не обтяженими деталями, бути за тематикою пов'язаними з матеріалом, що вивчається. Ситуаційні вправи пропонують розгляд подій, з якими, як правило, стикаються керівники та фахівці в конкретних умовах.

Обов'язкові складові кейсу:

- назва кейсу; опис основної ідеї кейсу (огляд кейсу);
- мета кейсу (чого навчає); місце кейса у навчальному плані;
- формулювання проблеми та план у вивчення матеріалів кейсу; поетапні завдання для виконання; питання для обговорення; вимоги до оформлення результатів роботи з кейсом; опис ситуації; довідкові матеріали; посилання на додаткові інформаційні ресурси (для самостійного вивчення).

В табл. 1 наведено організацію роботи слухачів за методом «кейс-стаді».

Таблиця 1 – Організація роботи слухачів методом «кейс-стаді»

Робота над ситуацією в аудиторії	<i>Вступне слово педагога, постановка основних питань</i>
	<i>За необхідності поділити слухачів на малі групи (по 4–6 людей в кожній)</i>
	<i>Організація роботи слухачів у малих групах, визначення доповідачів</i>
	<i>Організація презентацій рішень в малих групах</i>
	<i>Організація загальної дискусії</i>
	<i>Узагальнюючий виступ педагога, його аналіз ситуації</i>
	<i>Оцінка рішень слухачів педагогом</i>

Визначення та кваліфікація проблеми займає винятково важливе місце у процесі конструювання моделі ситуації. Разом з тим текст кейсу не повинен підказувати жодного рішення щодо поставленої проблеми.

Для ефективного використання кейс-методу необхідно створювати **спеціальні умови:**

- забезпечення достатньо високої складності пізнавальних проблем, які потрібно вирішувати слухачам;
- створення викладачем логічного ряду запитань щодо пізнавальної проблеми, які спонукають до пошуку істини;
- створення в аудиторії атмосфери психологічного комфорту, яка має сприяти вільному висловлюванню слухачами думки, не боячись помилки;
- відведення спеціального часу на осмислення способів вирішення проблеми.

Існують наступні типи кейсів: кейс-випадок, кейс-вправа і кейс-ситуація.

Кейс-випадок – це короткий кейс, який розповідає про окремий випадок. Його можна використовувати під час лекції, для того, щоб проілюструвати певну ідею або підняти питання для обговорення.

Кейс-вправа – надає слухачу можливість застосувати на практиці здобуті навички. Найчастіше використовується там, де необхідно провести кількісний аналіз.

Кейс-ситуація – класичний кейс, що вимагає від слухача аналізу ситуації. В ньому найчастіше ставиться запитання: «Чому ситуація набула такого розвитку і як становище можна виправити?».

В табл. 2 наведено етапи роботи над кейсом.

Таблиця 2 – Робота над кейсом має наступні етапи

Етапи роботи	Діяльність викладача	Діяльність слухачів
До заняття	Підбирає кейс. Визначає основні і допоміжні матеріали для підготовки слухачів. Розробляє сценарій заняття.	Отримує кейс і список рекомендованої літератури, індивідуально готується до заняття.
Під час заняття	Організовує попереднє обговорення кейсу. Поділяє групу на підгрупи. Керує обговоренням кейсу.	Ставить запитання, що поглиблюють розуміння кейса і проблеми. Розробляє варіанти рішень. Бере участь у прийнятті рішень.
Після заняття	Оцінює роботу слухачів. Оцінює прийняті рішення і поставлені запитання.	Складає письмовий звіт про заняття з даної теми.

Слухач, який готується до обговорення кейсу в аудиторії, має вивчити факти, зробити висновки з цих фактів, оцінити альтернативи дій в даній ситуації й зробити вибір на користь того чи іншого плану дій. Більше того, слухач має бути готовим представити свої думки під час обговорення в аудиторії, відстояти свої погляди і, в разі необхідності, переглянути початкове

рішення. Слухач має усвідомлювати, що користь від кейсу він може отримати лише в тому випадку, якщо він буде брати активну участь у дискусії.

Звичайно, кейс-метод не принесе користі, якщо його відірвати від решти навчального процесу. Він має застосовуватися нарівні з іншими методами викладання. Питання, яке закономірно постає перед викладачем, коли рішення про використання кейс-методу на заняттях вже прийнято, – це питання про те, чи існує об'єктивний критичний мінімум (або максимум) кейсів, який забезпечить цілісність курсу та досягнення поставлених учбових цілей. Важко дати універсальну пораду в цьому питанні, адже все залежить не тільки та не стільки від нашого бажання, але й від інтелектуального та освітнього рівня аудиторії, з якою ми працюємо, від її готовності працювати по-новому.

Під час розв'язання кейса слухачі не тільки використовують отримані знання, але й виявляють свої особисті якості, зокрема уміння працювати у групі, а також демонструють рівень бачення ситуації.

Таким чином, застосування кейс-методу в ході проведення функціонального навчання з питань цивільного захисту, з одного боку, **стимулює індивідуальну активність слухачів**, забезпечує високу ефективність навчання, формує певні особистісні якості і компетенції, а з іншого, **дає можливість самим педпрацівникам** самовдосконалюватись, по-іншому мислити й діяти.

Формат 60x84 1/16.
Папір 80 г/м². Друк ризограф. Ум.друк. арк. 3,1.
Тираж прим. Вид.№ 10 /16.

Сектор редакційно-видавничої діяльності Національного університету цивільного захисту
України 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94